

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE BÖLGESEL
KALKINMA POLİTİKALARI: UYGULAMALAR VE
ALINAN SONUÇLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

H.NİSA BİLDİRİR

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2005

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

**AVRUPA BİRLİĞİ ve TÜRKİYE BÖLGESEL
KALKINMA POLİTİKALARI: UYGULAMALAR ve
ALINAN SONUÇLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

H.NİSA BİLDİRİR

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmail H. ÖZSABUNCUOĞLU

GAZİANTEP
AĞUSTOS 2005

T.C.
GAZİANTEP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANA BİLİM DALI

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

_____
Prof. Dr. Osman ERKMEN
SBE Müdürü

Bu tezin Yüksek Lisans tezi olarak gerekli şartları sağladığımı onaylarım.

_____
Yrd. Doç. Dr. İbrahim ÖRNEK
Enstitü ABD Başkanı

Bu tez tarafımda okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

_____
Prof. Dr. İsmail H. ÖZSABUNCUOĞLU
Tez Danışmanı

Bu tez tarafımızca okunmuş, kapsam ve niteliği açısından bir Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri:

İmzası

Prof. Dr. İsmail H. ÖZSABUNCUOĞLU (Tez Danışmanı)

Yrd. Doç. Dr. Seyhan TAŞ

Yrd. Doç. Dr. Mehmet TEKİNKUŞ

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın hazırlanması sırasında engin bilgi ve gÖrüşlerinden yararlandığım değerli tez danıőmanım Prof. Dr. İsmail H. ÖZSABUNCUOĞLU'na ve desteğini esirgemeyen değerli aileme sonsuz teőekkürlerimi sunarım...

ÖZET

AVRUPA BİRLİĞİ ve TÜRKİYE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI: UYGULAMALAR ve ALINAN SONUÇLAR

BİLDİRİR, H.Nisa

Yüksek Lisans Tezi, İktisat ABD

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmail H. ÖZSABUNCUOĞLU

Ağustos 2005, 134 sayfa

Avrupa Birliği, kurulduğu tarih itibariyle genişleme stratejisi belirlemiş ve sonrasında farklı sosyo-ekonomik yapılara sahip ülkeleri bünyesine almıştır. Bu stratejinin bir sonucu olarak kurulduğundan bu yana, hem Birlik bünyesinde hem de üye ülkeler bünyesinde bölgesel farklılıklar sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Bölgesel farklılıkların yarattığı olumsuz sonuçları gidermek, bölgeler arasındaki uyum ve dayanışmayı güçlendirmek ve ekonomik entegrasyonu sağlamak adına Birlik, “Avrupa Birliği Bölgesel Politikası”nı oluşturmuştur.

Tüm ülkelerde var olan bölgelerarası farklılık, Türkiye'nin de aşması gereken ciddi bir sorundur. Avrupa Birliği'ne tam üye olabilmesi için Türkiye'nin kendi içindeki bölgesel dengesizliklerini gidermesi, Birlik'e üye olduktan sonra ise Birlik dahilindeki konumunu iyileştirme yönünde kat etmesi gereken uzun bir yol bulunmaktadır. Bölgesel politikayı Birlik ile yakınlaştırmak için kavramsal, idari ve hukuki bakımdan değişim gerektiren uyum sürecinde Türkiye, kendi olanaklarının yanında Birlik'in aday ülkelere, katılım öncesi dönemde sağladığı teknik ve mali kaynaklardan da yararlanma imkanına sahiptir.

Türkiye, Avrupa Birliği'nin Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporları çerçevesindeki beklentilerini karşılamak için, Avrupa Birliği Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program'da “Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu” başlığı altında çalışmalarını başlatmıştır.

Anahtar kelimeler: Bölgesel farklılıklar, Bölgesel kalkınma, Türkiye ve AB bölgesel politikaları, Ekonomik entegrasyon.

ABSTRACT

REGIONAL POLICY OF EUROPEAN UNION AND TURKEY: APPLICATIONS AND ACQUIRED RESULTS

BİLDİRİR, H.Nisa

M.A. Thesis, Department of Economics

Supervisor: Prof. Dr. İsmail H. ÖZSABUNCUOĞLU

August 2005, 134 pages

EU, as of the date it was founded, determined an expansion strategy and integrated the countries which have different socio-economic structures. As a result of this strategy it has been faced the problem of regional differences in EU as well as in the member countries. EU developed the “EU Regional Policy” in order to overcome the negative results of regional differences, to strengthen the harmonisation and solidarity among the regions, and meantime to realise the economic integration.

The regional differences that exist in all countries, is a serious problem that must be overcome by Turkey. For a full membership of EU, Turkey must eliminate the regional imbalances, and after being a full member of EU there will be a long way to go for Turkey in order to improve her position in EU. During the adaptation process which requires changes in administrative, conceptual, and legal issues, Turkey has the opportunity to benefit from the EU’s financial and technical sources besides her own means.

For meeting the expectancies of EU in the frame of Accession Partnership and Regular Reports, Turkey has begun its operations under the headline of Regional Policy and Coordination of Structural Instruments chapter of Turkish National Programme.

Key words: Regional differences, Regional development, Regional policies of Turkey and EU, Economic integration.

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa No</u>
ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vii
GRAFİKLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
1. GİRİŞ	1
2. KAYNAK ÖZETLERİ	5
2.1. BÖLGELER ARARASI DENGESİZLİK VE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI	5
2.1.1. Bölgeler Arası Gelişme Farklılıkları ve Nedenleri	5
2.1.1.1. Tabii ve coğrafi dengesizlik	6
2.1.1.2. Ekonomik dengesizlik	6
2.1.1.3. Sosyal dengesizlik	6
2.1.2. Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Kalkınmayı Sağlayan Potansiyel Faktörler	7
2.1.2.1. Bölgesel kalkınma	7
2.1.2.2. Bölgesel kalkınmayı sağlayan potansiyel faktörler	8
2.1.2.2.1. Bölgelerin doğal kaynakları	8
2.1.2.2.2. Bölge nüfusunun yapısı	9
2.1.2.2.3. Bölgenin ülke içindeki coğrafi konumu	10
2.1.2.2.4. Bölgelerin yerleşme sistemi ve yapısı	11
2.1.2.2.5. Bölgelerin sektörel yapısı	11
2.1.2.2.6. Bölgelerin sermaye yapısı	11
2.1.3. Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaç ve Araçları	12
2.1.3.1. Bölgesel kalkınma politikasının amaçları	12
2.1.3.1.1. Büyüme amacı	13
2.1.3.1.2. İstikrar amacı	13
2.1.3.1.3. Dengeleme/eşitleme amacı	14
2.1.3.2. Bölgesel kalkınma politikasının araçları	14
2.1.3.2.1. Mali ve vergisel teşvik tedbirleri	14
2.1.3.2.2. Devlet yatırımları	15

	<u>Sayfa No</u>
2.1.3.2.3. İdari yapının organizasyonu	16
2.1.3.2.4. Diğer araçlar	18
2.1.4. Bölgesel Politikaya Gerekksinim Duyan Bölgeler	20
2.1.4.1. Ekonomik gelişme seviyelerine göre bölgeler	20
2.1.4.1.1. Az gelişmiş bölgeler	21
2.1.4.1.2. Aşırı kalabalık bölgeler.....	22
2.1.4.2. Ekonomik yapı özelliklerine göre bölgeler	22
2.1.4.2.1. Homojen bölge.....	23
2.1.4.2.2. Polarize bölge (fonksiyonel bölge)	23
2.1.4.2.3. Plan bölge	23
2.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BÖLGESEL FARKLILIKLARI, UYGULANAN POLİTİKA VE ARAÇLAR	24
2.2.1. Avrupa Birliği'nin Bölgesel Farklılıkları	24
2.2.1.1. Bölgesel gelir farklılıkları	26
2.2.1.2. Tarımsal faaliyetlerin yarattığı farklılıklar	31
2.2.1.3. İşsizliğin bölgesel dağılımı	32
2.2.1.4. Diğer bölgesel farklılıklar	33
2.2.2. Bölgesel Politika Geliştirmenin Gerekliliği.....	34
2.2.3. AB Bölgesel Politikasına İlişkin Hukuki Düzenlemeler	36
2.2.3.1. Kurucu anlaşmalar	36
2.2.3.1.1. Roma Antlaşması (<i>Treaty of Rome</i>).....	36
2.2.3.1.2. Avrupa Tek Senedi (<i>Single European Act</i>).....	37
2.2.3.1.3. AB Anlaşması (<i>Maastricht Treaty</i>)	39
2.2.3.2. İkincil Mevzuat (<i>Secondary Legislation</i>)	39
2.2.4. AB Bölgesel Politikası Hedef, Usul ve İlkeleri	41
2.2.4.1. Hedefler	41
2.2.4.2. Usuller	44
2.2.4.3. İlkeler	45
2.2.5. AB Bölgesel Politikasının Araçları	46
2.2.5.1. Yapısal Fonlar (<i>Structural Funds</i>)	46
2.2.5.1.1. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (<i>European Development Fund-ERDF</i>)	47
2.2.5.1.2. Avrupa Sosyal Fonu (<i>European Social Funds-ESF</i>)	52
2.2.5.1.3. Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (<i>European Agricultural Guidance and Guarantee Fund- EAGGF</i>)	56
2.2.5.1.4. Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı (<i>Financial Instrument for Fisheries Guidance-FIFG</i>)	60
2.2.5.1.5. Yapısal Fonlardan kaynak alan Topluluk Girişimleri	64
2.2.5.2. Diğer mali araçlar.....	66
2.2.5.2.1. Uyum Fonu (<i>Cohesion Fund</i>)	66
2.2.5.2.2. Avrupa Yatırım Bankası kaynakları (<i>European Investment Bank-EIB</i>)	67
2.2.5.2.3. Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu kaynakları (<i>European Coal and Steel Community-ECSC</i>)	68
2.2.5.2.4. Yeni Topluluk Aracı (<i>New Community Instrument- NCI</i>).....	69

	<u>Sayfa No</u>
2.2.5.2.5. EURATOM'un kredi ve garanti yardımları.....	70
2.2.5.2.6. Ödemeler dengesi destekleme mekanizması (<i>Balance of Payment Supporting Mechanism</i>)	70
2.2.5.2.7. Entegre Akdeniz Programları (<i>Integrated Mediterranean Programmes</i>).....	70
2.2.5.3. Orta ve Doğu Avrupa devletleri için yapısal uyum araçları ...	72
2.2.5.3.1. Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Program (<i>Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development-SAPARD</i>)	73
2.2.5.3.2. Katılım Öncesi Yapısal Politikalar İçin Araç (<i>Instrument for Structural Policies for Pre-Accession-ISPA</i>)	75
2.2.5.3.3. Polonya ve Macaristan: Ekonominin Yeniden Yapılandırılması Hareketi (<i>Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy-PHARE</i>)	76
2.3. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL FARKLILIKLAR VE UYGULANAN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI	77
2.3.1. Türkiye'deki Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları	77
2.3.1.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla	77
2.3.1.2. Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi	80
2.3.2. Bölgesel Politikaya İlişkin Kurumsal ve Hukuki Yapı.....	82
2.3.3. Uygulanan Bölgesel Kalkınma Araçları	84
2.3.3.1. Kalkınmada Öncelikli Yöre uygulamaları	84
2.3.3.2. Uygulanmakta olan bölgesel gelişme planları	88
2.3.3.2.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)	88
2.3.3.2.2. Doğu Anadolu Projesi (DAP)	90
2.3.3.2.3. Doğu Karadeniz Bölgesi Gelişme Planı (DOKAP)	91
2.3.3.2.4. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi.....	92
2.3.3.2.5. Zonguldak-Karabük-Bartın Bölgesel Gelişme Projesi	93
2.3.3.2.6. Kırsal Kalkınma Projeleri	93
2.3.3.2.7. Uygulanmakta olan bölgesel projelerin karşılaştırması	94
2.3.4. AB İle Yürütülmekte Olan Bölgesel Politikalar	95
2.3.4.1. GAP Bölgesel Kalkınma Programı	96
2.3.4.2. Doğu Anadolu Kalkınma Programı	97
2.3.4.3. TR 82, TR83 ve TR A1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı	98
2.3.4.4. TR A2, TR 72, TR 52 ve TR B1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı.....	100
2.3.4.5. Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı	101
2.3.4.6. Interrag III/A Türkiye-Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı.....	102
2.3.5. AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Uyum Çalışmaları	104
2.3.5.1. İlerleme Raporları	106
2.3.5.2. Katılım Ortaklığı Belgesi	107
2.3.5.3. Ulusal Program	109
2.3.5.4. Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP).....	110
2.3.6 AB'ne Tam Üye Olunması Durumunda Türkiye'nin Yararlanacağı Krediler	111

	<u>Sayfa No</u>
2.3.6.1. AB Bölgesel Kalkınma Fonu	112
2.3.6.2. Avrupa Sosyal Fonu	112
2.3.6.3. Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu	113
2.3.6.4. Uyum Fonu	113
3. MATERYAL VE YÖNTEM	116
3.1. MATERYAL	116
3.2. YÖNTEM	117
4. DEĞERLENDİRME	118
KAYNAKLAR	123
EKLER	131
EK A. Sosyo-Ekonomik Göstergeler	132
ÖZGEÇMİŞ (CURRICULUM VITAE)	134

TABLULAR LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Tablo 2.1. Kişi başına düşen gayri safi milli hasıla	27
Tablo 2.2. Gelir farklılıkları endeksi	28
Tablo 2.3. Kişi başına düşen gelir yıllık büyüme hızı.....	31
Tablo 2.4. Toplam sivil istihdamda tarımın payı	32
Tablo 2.5. Toplam işsizlik oranları	33
Tablo 2.6. 2000-2006 döneminde üye ülkelere tahsis edilen fonlar	44
Tablo 2.7. Yapısal Fonlar'ın yıllara göre dağılımı.....	47
Tablo 2.8. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun üye ülkeler bazında dağılımı	49
Tablo 2.9. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun üye ülkeler bazında dağılımı % ..	50
Tablo 2.10. Avrupa Sosyal Fonu'nun üye ülkeler bazında dağılımı.....	54
Tablo 2.11. Avrupa Sosyal Fonu'nun üye ülkeler bazında dağılımı %	55
Tablo 2.12. Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'nun üye ülkeler bazında dağılımı	58
Tablo 2.13. Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'nun üye ülkeler bazında dağılımı %	59
Tablo 2.14. Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı'nın üye ülkeler bazında dağılımı ...	62
Tablo 2.15. Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı'nın üye ülkeler bazında dağılımı %	63
Tablo 2.16. Yapısal Fonlar'ın Topluluk Girişimleri'ne ve ülkelere göre dağılımı	65
Tablo 2.17. Yapısal Fonlar'ın Topluluk Girişimleri'ne ve ülkelere göre dağılımı % 66	66
Tablo 2.18. 2000-2006 yılları arasında Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetlerine sağlanması öngörülen mali yardım	72
Tablo 2.19. PHARE, ISPA ve SAPARD fonlarının ülke başına düşen payları.....	73
Tablo 2.20. Türkiye'de bölgeler itibariyle kişi başına düşen GSYİH.....	79
Tablo 2.21. Türkiye'de bölgeler itibariyle kişi başına düşen GSYİH endeksi	79
Tablo 2.22. Uygulanmakta olan bölgesel projelerin karşılaştırması.....	95
Tablo 2.23. GAP Bölgesel Kalkınma Programı bütçesi	97
Tablo 2.24. DAKP bütçesi	98
Tablo 2.25. TR 82, TR 83 ve TR A1 Bölgeleri Kalkınma Programı bütçesi.....	99
Tablo 2.26. TR A2, TR 72, TR 52 ve TR B1 Bölgeleri Kalkınma Programı bütçesi	100
Tablo 2.27. Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı bütçesi	101
Tablo 2.28. Interrag III/A Türkiye-Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı bütçesi	103
Tablo 2.29. Bölgesel gelişme eksenli 2004-2006 finansman tablosu	111
Tablo 2.30. Tam üye olduğunda Türkiye'nin yararlanacağı fon miktarı	114
Tablo 2.31. 1998 ve 2004 yıllarındaki Türkiye'nin yararlanacağı fonlara ilişkin tahmin çalışmalarının karşılaştırması.....	115

GRAFİKLER LİSTESİ

	<u>Sayfa No</u>
Grafik 2.1. 1993 ve 2003 yıllarında AB üyelerinin ve Türkiye'nin kişi başına düşen GSMH'si	30
Grafik 2.2. Ülke gruplandırmasına göre 1990-2003 ABKF dağılımı	51
Grafik 2.3. Ülke gruplandırmasına göre 1990-2003 ASF dağılımı	56
Grafik 2.4. Ülke gruplandırmasına göre 1990-2003 ATYGF dağılımı	60
Grafik 2.5. Ülke gruplandırmasına 1994-2003 BYMA dağılımı	64
Grafik 2.6. Türkiye'deki bölgelerin 1990 ve 2001 yılları kişi başına düşen GSYİH miktarları	80
Grafik 2.7. 1996 ve 2003 Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri	81
Grafik 2.8. KÖY toplamında 1990-2001 kişi başına düşen GSYİH.....	87

KISALTMALAR

Ankara Avrupa Bilgi Merkezi	:AABM
Avrupa Birliği	:AB
Araştırma-Geliştirme	:Ar-Ge
Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu	:ABKF
Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği	:AKTRT
Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu	:AKÇT
Avrupa Sosyal Fonu	:ASF
Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu	:ATYGF
Avrupa Tek Senedi	:ATS
Avrupa Yatırım Bankası	:AYB
Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı	:BYMA
Comman Agricultural Policy	:CAP
Comman Fisheries Policy	:CFP
Community Support Framework	:CSF
Çok Amaçlı Toplum Merkezleri	:ÇATOM
Devlet Planlama Teşkilatı	:DPT
Devlet İstatistik Enstitüsü	:DİE
Dış Ticaret Müsteşarlığı	:DTM
Doğu Anadolu Projesi	:DAP
Doğu Anadolu Kalkınma Programı	:DAKP
Doğu Karadeniz Bölgesi Gelişme Planı	:DOKAP
Ekonomik ve Parasal Birlik'in	:EPB
European Agricultural Guidance and Guarantee Fund	:EAGGF
European Currency Unit	:ECU
European Atomic Energy Community	:EURATOM
European Coal and Steel Community	:ECSC
European Development Fund	:ERDF
European Investment Bank	:EIB
European Social Funds	:ESF
Financial Instrument for Fisheries Guidance	:FIFG
Gayrisafi Yurt İçi Hasıla	:GSYİH
Güneydoğu Anadolu Projesi	:GAP
Güneydoğu Anadou Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı	:GAPBKİB
Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri	:GİDEM
Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı	:JICA
İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi	:İGEME
İktisadi Kalkınma Vakfı	:İKV
Instrument for Structural Policies for Pre-Accession	:ISPA

İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması:	:İBBS
Kalkınmada Öncelikli Yöre:	:KÖY
Katılım Ortaklığı Belgesi:	:KOB
Kg petrol eşdeğeri:	:KEP
Kırsal Kalkınma Projeleri:	:KKP
Küçük ve Orta Boylu İşletme:	:KOBİ
Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı:	:KOSGEB
Mediterranean Development Aid:	:MEDA
Milli Güvenlik Kurulu:	:MGK
Milli Prodüktivite Merkezi:	:MPM
New Community Instrument:	:NCI
Nomenclature of Units for Territorial Statistics:	:NUTS
Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy: Operation Programme:	:PHARE
Organize Sanayi Bölgeleri:	:OP
Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri:	:OSB
Ortak Tarım Politikası'nı:	:MDAÜ
Ön Ulusal kalkınma Planı:	:OTP
Single Programming Document:	:ÖUKP
Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development:	:SPD
Teknoloji merkezi:	:SAPARD
Tek Durak Ofisi:	:TEKMER
Teknoloji parkı:	:TDO
Türk Standartlar Enstitüsü:	:TEKNOPARK/ TEKNOKENT
Türkiye Esnaf ve Sanatkar Dernekleri ve Birlikleri Konfederasyonu:	:TSE
Türkiye Kalkınma Bankası:	:TESK
Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği:	:TKB
Türkiye Sınai Kalkınma Bankası:	:TOBB
Türkiye Taş Kömürü Kurumu:	:TSKB
Türkiye Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği:	:TTK
Uçucu Organik Bileşimi Çözücüleri:	:TOBB
Uluslararası İklim Değişikliği Paneli:	:VOC
United Nations Development Programme:	:IPPC
Worldbank Development Indicator:	:UNDP
Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği:	:WDI
Yeni Topluluk Aracı:	:YAYED
Zonguldak-Karabük-Bartın Bölgesel Gelişme Projesi:	:YTA
	:ZKB

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

1. GİRİŞ

Bölgesel dengesizlikler ilk olarak 19. yüzyılda başlayan Sanayi Devrimi'nin bir ürünü olarak ortaya çıkmıştır. Sanayi Devrimi ile teknoloji hızla ilerlemiş, buna bağlı olarak dinamik bir sanayileşme sürecine girilmiştir. Ülkelerin ekonomik, sosyal ve siyasal yönden büyük bir değişim geçirmesine neden olan bu süreç, doğal kaynakların, sermayenin ve emeğin tek yanlı ve dengesiz bir biçimde belirli bölgelere akmasına yol açmıştır ki buna sanayileşmenin “geri bıraktırma” etkisi diyebiliriz. Sanayi Devrimi'nin başladığı bölge ve ülkeler, beraberinde azgelişmişlik kısır döngüsüne giren bölge ve ülkeleri de getirmiştir. Bölgesel farklılıkların başlaması ile birlikte ülkeler, sosyo-ekonomik dengesizliklerin yarattığı olumsuzlukları gidermek amacıyla çeşitli politikalar uygulamaya koymuşlardır.

Dünya ülkelerinin kendi bünyelerindeki bölgesel dengesizlikleri gidermeye yönelik çalışmalarında olduğu gibi, uluslararası ekonomik bütünleşme hareketleri neticesinde oluşan birlikler de, ulusal bazdaki ve birlik bazındaki bölgesel farklılıkları giderme çabalarına ortak çözümler dahilinde müdahale etme ve bu çözümlere destek verme yolunu seçmişlerdir. Bu yolla, ekonomik bütünleşme dahilindeki ülkelerin refah seviyelerini yükseltme amacına hizmet edilmiştir. Avrupa Birliği de kuruluşundan günümüze dek, bünyesindeki ülkelerin refahını bir bütün olarak artırmayı temel amaç edinmiş ve bu amaca yönelik olarak ilk etapta Ortak Tarım Politikası, Sosyal Politika, Rekabet Politikası gibi ortak politikalar uygulamaya koymuştur. Bölgesel Politika da bunlardan birisidir.

1957 yılında imzalan ve Avrupa Birliği'ni kuran Roma Anlaşması'nda, ekonomik bütünleşmenin başarılı olabilmesinin, bölgeler arasındaki gelişme farklılıklarını gidermekle sağlanacağına değinilmesine rağmen, uzun yıllar bölgesel açıdan ortak bir politika geliştirilmemiştir. Bu süreçte az gelişmiş bölgelerin

gelişmesine yönelik projelere Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla destek verilmiştir. Üye ülkelerin kendi ulusal çabaları ile hedeflenen refah artışını sağlamanın çok güç olduğu düşünülerek, 1975 yılında hem Birlik genelinde hem de üye ülkelerin kendi bölgeleri arasında mevcut olan bölgesel farklılıkları gidermek amacıyla, Bölgesel Politika oluşturma çabasına girilmiştir. Birlik'e üye bir ülkenin, ya da üyeler bünyesindeki bir bölgenin, diğer ülke ve bölgeler ile Birlik'in genel refah seviyesini olumsuz etkilemesi, 1970'li yıllarda yaşanan petrol krizinin Birlik üzerinde yarattığı ekonomik durgunluk, enflasyon ve işsizlik baskısı, 1973 yılında İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın üye olmasıyla az gelişmiş yeni bölgelerin Birlik'e dahil olması gibi bir takım faktörler, Bölgesel Politika oluşturmayı zorunlu kılmış ve bu amaçla Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu kurulmuştur. Birlik gayri safi yurt içi hasılasının (GSYİH) %75'inden daha az gelire sahip ülkeler az gelişmiş olarak kabul edilmiş ve bu bölgelere Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'ndan yardım verilmiştir.

1975'de başlayan bu süreç, 1987 yılında Avrupa Tek Senedi'nin, 1993 yılında da Maastricht Anlaşması'nın imzalanması ile Bölgesel Politika'nın hedef ve kapsamı daha geniş boyutlara taşınmıştır. Mayıs 2004 itibari ile Birlik üye sayısı 25'e yükselmiştir. Avrupa ekonomik bütünleşmesinin fiziki genişlemesinin yanı sıra Tek Pazar, Parasal Birlik gibi, entegrasyona daha derin bir anlam katan olguların dahil edilmesi Bölgesel Politika'nın önemini artırmakta, bölgesel politika araçlarının daha etkin kullanımını teşvik etmektedir.

AB, Bölgesel Politika vasıtası ile, her bölgenin kendine has problemlerine çözüm yolunda destek sağlamaktadır. Bölgeler arasındaki yaşam standartlarındaki farklılıklar, birbirleri ile karşılaştırılmak suretiyle sürekli bir denetim halinde tutulmaktadır. Böylece yaşam standartları dengelenerek iç barış ve uyum sağlam temellere dayandırılmaktadır.

Türkiye birbiri arasında derin farklılıklar içeren 7 coğrafi bölgeden oluşmaktadır. Hatta söz konusu bölgeler içerisindeki yerel birimlerde bile, bölgesel dengesizlikler bariz bir haldedir. Türkiye'deki bölgelerarası dengesizlikleri azaltmak amacıyla 1960'lı yıllardan bu yana kalkınma planları hazırlanmaktadır. Az gelişmiş Doğu Anadolu Bölgesi'ni kalkındırmak, aşırı bir biçimde nüfus ve sanayi açısından yığılmanın yaşandığı Marmara Bölgesi'ndeki gelişmeyi denetim altına almak, geri kalmış ancak zengin kaynaklara sahip Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni geliştirmek için yapılan çalışmalar gibi bir çok plan ve projeler bölgesel kalkınma çabaları içinde yer almaktadır.

Bölgesel kalkınma politikalarının gereği olarak günümüze kadar uygulamaya konulan 8 kalkınma planı, yeterli finansman kaynaklarına sahip olunamaması nedeni ile bu politikalarından beklenen sonuçları verememiştir. Diğer yandan, ulusal siyasette yaşanan kararsızlıklar, önceliklerin sürekli değişmesine, böylece bölgesel gelişme çabalarının kimi dönemlerde geri plana itilmesine neden olmuştur. Merkezi yönetim anlayışı ile oluşturulan yönetim yapıları da bölgesel gelişme çabalarını olumsuz yönde etkilemiştir. Ayrıca kalkınma planları daha çok ekonomik ve fiziksel planlama biçiminde algılanmış, kalkınmanın kültürel ve çevre boyutu ihmal edilmiş, bütünleştirilmiş, sürdürülebilir bir kalkınma anlayışı bu çabalarda yer almamıştır.

Türkiye’de ciddi boyutlarda bölgesel dengesizlik sorunları olmasına rağmen bu soruna çözüm olabilecek bölgesel kalkınma politikası, gerek kurumsal gerekse uygulama açısından yetersiz kalmaktadır. Planlı dönemin üzerinden 45 yıl geçmesine rağmen, hala bölgeler arasında büyük dengesizliklerin görülmesi, bu politikaların verimsiz işlediğinin bir kanıtıdır.

AB’ne tam üye olunması durumunda Türkiye’nin mevcut dengesizliklerinin, AB Bölgesel Politika eşliğinde giderilmesi sağlanabilecektir. Bu nedenle en kısa zamanda müzakere başlıklarını AB ile uyumlaştırması gereken Türkiye, tam üyelik öncesinde de katılım öncesi bazı mali desteklerden faydalanma olanağına kavuşmuş durumdadır. Bu çerçevede Türkiye-AB mali işbirliği kapsamında oluşturulan bölgesel kalkınma programları, Türkiye’nin az gelişmiş bölgelerine teknik ve mali açıdan destek vermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, Avrupa Birliği ve Türkiye’nin benimsediği bölgesel kalkınma politikalarını incelemek ve karşılaştırmaktır. Bu amaçla AB ülkeleri ve Türkiye, hem kendi bünyelerinde hem de birbirleri ile bir takım göstergeler ışığında karşılaştırılmıştır. Şu an AB 25 üyeye sahip olmasına rağmen, bu çalışmada 1990 yılından bu yana uygulanmakta olan bölgesel politika araçları ve bu araçların üye ülkelere sağladığı getiriler incelendiğinden 15 üye ülke temel alınarak karşılaştırmalar yapılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde bölge ve bölgesel kalkınma kavramsal olarak ele alınacak, AB’nin bölgesel farklılıklarının ne boyutta olduğu ve Birlik’in bu farklılıkları gidermek için ne tür politika araçları kullandığı üzerinde durulacaktır. Ayrıca Türkiye için de benzer bir inceleme yapılacak ve Türkiye’de AB’ne uyum sürecinde bölgesel kalkınma alanında ne tür faaliyetler yapıldığı araştırılacaktır.

Üçüncü bölümde, çalışmanın hazırlanması esnasında ne tür referanslardan yararlanıldığı üzerinde durulacaktır.

Dördüncü bölümde ise, çalışmadan elde edilen bulgular ışığında bölgesel politikalar değerlendirilecek ve Türkiye'nin uyum konusunda yaptığı çalışmaların etkinliği tartışılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM KAYNAK ÖZETLERİ

2.1. BÖLGELER ARARASI DENGESİZLİK VE BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

2.1.1. Bölgeler Arası Gelişme Farklılıkları ve Nedenleri

Ekonomik olayların çözümlenmesi için bölge bazındaki analizlere duyulan ihtiyaç, bölge kavramının ekonomik analizlerde kullanılması sonucunu doğurmuştur. Nitelik ve nicelik açısından farklılık gösteren mekanlar ülke bütünü için bir ölçüt olarak kullanılmış ve ekonomik kalkınma sorununda bölge kavramı, çözüm üretmek adına kullanılan bir araç niteliğine bürünmüştür.

Bölge, farklı içeriklerle kullanılabilen bir kavram olduğundan üzerinde görüş birliğine varılmış bir tanımı bulunmamaktadır. Etimolojik kökleri Latince “regio: çevre alan” anlamına gelen bölge çok boyutlu, çok anlamlı ve sınırları oldukça güç çizilebilen bir kavramdır. Bölge bir devlet bağlamında alt birimleri ifade ederken, uluslar arası hukuk çerçevesinde aynı çıkarlara sahip coğrafi, siyasi ve ekonomik yakınlık içinde olan devletler topluluğunu anlatmaktadır (<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/bolge.html>).

Bölge ile kastedilen alan kent, metropol v.b. bir plan bölge olabileceği gibi, bu plan bölge dahilinde de sosyal, kültürel, ekonomik v.b. açılardan kastedilen bir bölge tanımlaması da söz konusu olabilmektedir.

Genel olarak bölge, belirli kriterler bakımından birbirine eş mekan parçası olarak tarif edilmektedir (MGK, 1993:16). Yerel birimlerin yan yana gelmesiyle oluşan bu mekan bütünlüğü, ulus-devlet dışına kapalı, ulus-devletin denetiminde sınırları çizilmiş bir birimdir. Ancak son yüzyılda yaşanan küreselleşme ile birlikte bir çok alanda değişim yaşandığı gibi, bölge kavramı da mekansal süreklilik

koşulundan çıkmış ve uluslar arası ilişkilere doğrudan açılabilen, sınırları değişken bir birim haline dönüştürmüştür.

Bu ilişki ağlarının niteliği ve yoğunluğu ise bölgenin gelişmişliğini belirleyici bir unsurdur. Bu bağlamda yerel dinamikler, ekonomik kalkınmanın ve bölgesel gelişmenin itici gücü durumundadır.

Bölgeler arasında farklılık doğuran sebepler üç başlık altında toplanabilir: Tabii ve coğrafi dengesizlik, ekonomik dengesizlik, sosyal dengesizlik.

2.1.1.1. Tabii ve coğrafi dengesizlik

Bölgesel kalkınmayı harekete geçiren tabii ve coğrafi faktörler arasında bölgenin konumu, iklim özellikleri, yeraltı ve yerüstü doğal kaynakları, tarıma elverişlilik gibi faktörler yer almaktadır. Bu faktörlerin özelliklerine uygun tekniklerin uygulandığı bölgede gelişme başlamakta, gelişme merkezi olan bölge kalkınma sürecine girdiği için pozitif içsel ve dışsal ekonomilerin de etkisiyle diğer bölgelere nazaran daha da gelişmektedir. Kalkınmayı ve sanayileşmeyi olumlu ya da olumsuz yönde etkileyen tabii ve coğrafi faktörler yeryüzünde farklı dağıldığı için, aynı dağılsa bile her bölge aynı rasyonellikte bu faktörleri kullanmadığı için bölgeler farklı farklı gelişme seviyelerine sahip olmaktadır.

2.1.1.2. Ekonomik dengesizlik

Aynı üretim faktörlerinin eşit olmayan dağılımları veya aynı üretim faktörlerinin farklı bölgelerde verimliliklerinin değişken olması, işletmelerin kuruluş yeri seçimlerini etkilemektedir. Yatırımlarını kendilerine maksimum kar-minimum maliyet sağlayacak bölgelerde yoğunlaştırdıkları için, bu amaçları sağlayabilen bölgeler diğer bölgelere göre gelişmekte ve böylece bölgelerarası dengesizlikler ortaya çıkmaktadır.

2.1.1.3. Sosyal dengesizlik

Sanayi hareketlerinin yoğun olduğu gelişme merkezlerinde gelir seviyesi ve gelir artış hızı yüksek olduğundan bu bölgelerde eğitim, sağlık, alt yapı gibi genel sosyal sermaye, diğer gelişmemiş bölgelere göre olumlu yönde önemli bir farklılık gösterir. Bunun sonucu olarak, genel sosyal sermayeye dayalı yatırımların fonksiyonu olan sosyal hizmetlerden yararlanabilmek amacıyla, diğer bölgelerden

gelişmiş bölgeye doğru göçler gerçekleşir. Bu da sosyal dengesizlikler olgusunu doğurur.

2.1.2. Bölgesel Kalkınma ve Bölgesel Kalkınmayı Sağlayan Potansiyel Faktörler

2.1.2.1. Bölgesel kalkınma

Kalkınma, siyasi otoritelerce birtakım politikalar eşliğinde, toplumsal yapıyı oluşturan iktisadi ve sosyo-kültürel yapının geliştirilmesi şeklinde tanımlanabilir. Kişi başına düşen milli gelirin artmasının yanı sıra genel olarak üretim faktörlerinin etkinliklerinin ve miktarlarının değişmesi, sanayi kesiminin milli gelir ve ihracat içindeki payının artması gibi yapısal değişiklikler kalkınma kavramının kapsamına girmektedir. Kalkınma, gelişmiş ekonomilerden ziyade az gelişmiş ekonomilerin problemi olarak karşımıza çıkmaktadır (Han ve Kaya, 1999:2). Kalkınma, bir ülkenin kendi kendini besleyebileceği ve içinde bulunduğu statik yapıdan kurtulabileceği dinamik bir düzene kavuşmasıdır.

Ekonomik değişkenler göz önünde tutularak kalkınmayı şu biçimde de tanımlayabiliriz: Kişi başına üretimin sürekli ve hızlı bir şekilde arttırılması, yani çalışan nüfusun veriminin yükseltilmesidir. Verimin artması, insan becerisinin artmasının yanı sıra emeğin, doğal kaynakları ve insan kaynaklarını kullanarak yaratacağı birikmiş beceriyi de arttırması anlamına gelmektedir. Sermaye malları, teknoloji, geliştirilmiş çevre koşulları ve ekonomik kurum ve kurallar da birikmiş sermayenin kapsamı içerisindedir (MGK, 1993:27).

Bölgesel kalkınma kavramının çok uzun bir geçmişi yoktur. Kavram kalkınma iktisadının ortaya çıkışı ile gündeme gelmiş ve daha çok 1940'lı yıllarda önem kazanmaya başlamıştır. Daha çok Doğu ve Güneydoğu Avrupa arasındaki farklılıklar dolayısıyla ortaya çıkmış olsa da bölgesel kalkınma kavramı artık az gelişmiş tüm bölgeler için önem taşımaktadır (Gök, 2004:76).

Bölgesel kalkınma, ulusal düzeyde girilen kalkınma çabalarının bölgesel birimlere indirgenmesidir. Doğal kaynak, nitelikli insan gücü, teknoloji, sosyal-fiziksel-ekonomik alt yapı v.b. kaynakların dengeli dağılmaması; toplumun tarihsel, fiziksel, yapısal ve örgütsel özelliklerindeki farklılıklar ulusal mekanlarda problemler alanların oluşmasına sebep olmaktadır. Bölgesel kalkınmanın asıl amacı, bölgeler arasındaki bu farklılıkların giderilmesidir. Bölgesel kalkınma, ekonomik, toplumsal ve fiziksel bütünleşmenin sağlanabilmesi için gerekli olan bir araçtır. Bölgesel kalkınma çabaları, bölgesel planlamalar ve bölgesel politikalar aracılığı ile bölgeler

arasındaki dengesizliklerin giderilmesini amaçlar. Az gelişmişliğin yarattığı olumsuzlukları bertaraf ederek, dinamik bir gelişme sürecine girebilmek ancak bölgesel kalkınma çabaları aracılığı ile sağlanabilir. Bölgelerin ihtiyaçlarına, potansiyel gelişme faktörlerine göre yapılacak bölgesel kalkınma çabaları, mevcut farklılıkların fırsatlara dönüştürülmesini sağlar.

2.1.2.2. Bölgesel kalkınmayı sağlayan potansiyel faktörler

Bir bölgenin nüfus yapısı, uzun vadede ekonominin gerektirdiği şekilde uygulanan sosyal politikalar sonucunda değiştirilebilir. Ulaşım ve haberleşme sistemi, çevre bölgeleri ekonomik faaliyetlerin hakim olduğu merkezlere bağlar. Bu nedenle uzun vadede (10 yıl ve üzeri) sermaye, altyapı, nüfus yoğunluğu ve sektörel yapıda yapılan ayarlamalar kalkınmayı sürdürücü faktörlerdir. Çok uzun vadede (50 yıl ve üzeri) doğal kaynaklar dar boğaz teşkil etse de teknolojik yenilikler darboğazın aşılmasını sağlayacak niteliğe sahiptir.

Bölgelerin kalkınmasını sağlayan potansiyel faktörleri altı başlık altında toplamak mümkündür: Bölgelerin doğal kaynakları, nüfus yapısı, bölgenin ülke içindeki konumu, şehirleşme durumu, sektörel yapısı ve sermaye yapısı.

2.1.2.2.1. Bölgelerin doğal kaynakları

Bir kaynağın kaynak sayılabilmesi için gerekli olan üç koşul bulunmaktadır. Bunlardan birincisi kaynağın faydalı olduğunun, söz konusu kaynağın bulunduğu zamana, bölgeye, kültüre, zevk ve tercihlere, kanun ve kurallara göre kabul görmesi, ikincisi kaynağın gerekli olduğunun bilinmesi ve bu bilginin bağlı olduğu teknoloji ile bilgi akışına sahip olunması, üçüncüsü ise kaynakları yeraltından çekip sondalayacak makine ve teçhizat becerisinin bulunmasıdır (Özsabuncuoğlu, 1999:60-61).

Bir ülkede doğal kaynaklar, teknolojik gelişme sayesinde iktisadi faaliyet içerisinde değerlendirilmektedir. Doğal kaynaklardan faydalanabilmek için, Araştırma ve Teknolojik Kalkınma Mekanizmaları kullanılmaktadır. Doğal kaynakların rezerv miktarı bölgenin üretim miktarını, kalitesi ise üretimin niteliğini etkilemektedir (Abuşoğlu ve İnan, 1989:4).

Doğal kaynak bakımından zengin rezervlere sahip bölgeler, sahip oldukları bu kaynakların yoğun olarak kullanıldığı sektörlerde uzmanlaşmakta ve bu sayede de gelişmektedirler. Bunu gerçekleştirmek ise, doğal kaynak rezervini çıkarıp

işleyebilecek teknolojik gelişme sayesinde olacaktır (Özsabuncuoğlu, 1999:107). Doğal kaynak açısından fakir bölgelerin ise böyle avantajları olmadığından, zengin doğal kaynaklara sahip ve bunu kullanabilecek teknolojisi olan bölgelerle aralarında gelişme farklılıkları ortaya çıkmaktadır.

2.1.2.2.2. Bölge nüfusunun yapısı

Ekonominin temel taşı insan faktörüdür. Nitekim mal ve hizmet üretimi/tüketimi insan faktörü ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda nüfusun niceliği ve niteliği, ülkenin beşeri sermayesinin belirlenmesi açısından önem arz etmektedir.

Nüfusun nicelik açısından yetersiz olması ülke kaynaklarının atıl kalmasına sebep olduğu gibi, ekonomik kaynaklara göre fazla olan nüfus da, iş bulamayan insan kitlesine, gelirlerin daha çok sayıda kişi tarafından paylaşılmasına, refahın düşmesine v.b. sebebiyet verip, birçok ekonomik ve sosyal problemlere neden olur.

Nüfus, yapı bakımından incelenirken nüfus artış hızı, nüfusun eğitim durumu, yaş ve cinsiyet yapısı, medeni hali, çalışmayan ve çalışan nüfus miktarı, ırk ve din açısından yapısı dikkate alınır. Hızlı nüfus artışı eğitim ve sağlık ile ilgili cari harcamaları, şehirleşme oranını, konut ihtiyaçlarını artırarak ülke gelirinin insan kaynaklarına ayrılmasına yol açar. Uzun vadede bu harcamalar gelişme açısından gerekli olmasına rağmen, kısa vadede üretken yatırımlar olmadığından, ülkenin kalkınması için, gerekli olan kaynakları emer. Hızlı nüfus artışı ayrıca tüketimi artırdığı için ekonomik yönden olumlu olsa da, yatırımlara gidecek fonların azalmasına yol açarak kalkınmayı olumsuz yönde etkiler (Karluk, 1999:5).

Nitelik açısından en önemli unsurlardan bir tanesi eğitim durumudur. Kültür ve eğitim seviyesi ne kadar yüksek olursa ülkenin ekonomik gelişmesi de o kadar hızlı olur. Eğitimin sürekliliği ve kalitesi sayesinde teknoloji ve bilgi üretimi gerçekleştirilerek ekonomik ve sosyal açıdan sürdürülebilir bir kalkınma seviyesine erişilir.

Bir bölgenin gelir dağılımı ve işsizlik düzeyi, bölgeler arası gelişme farklılıklarının karşılaştırılmasında ve uygulanan bölgesel politikaların ne derece etkili olduğunun değerlendirilmesinde kullanılan temel kıstaslardan iki tanesidir. Bu temel kıstaslar ise bir çok faktöre bağlı olarak değişiklik göstermektedir ki, bunlardan en önemlisi de nüfusun yaş itibarıyla yapısıdır. Bölgedeki faal nüfusun (15-64 yaş arası) toplam nüfusa oranı düşükse Kişi Başına Düşen Gayri Safi Milli Hasıla düşüktür. Çünkü bu yaş dışındaki grup çalışamaz durumdaki nüfusu

göstermektedir (Karluk, 1999:16). Bunun yanı sıra genç ve yaşlı nüfusun tüketim alışkanlıkları farklı olduğu gibi, gereksinim duydukları kamusal ve özel hizmetler de farklılık göstermektedir. Yaşlı nüfus daha çok sağlık hizmetlerini ve boş zamanlarını değerlendirecek hizmetleri talep ederken, genç nüfus eğitim ve iş olanakları sağlayıcı hizmetleri talep etmektedirler. Farklı yaş gruplarının farklı hizmetleri talep etmesi, bu bölgelere aktarılacak kaynakları ve yapılması planlanan yatırımların yapısını etkilemektedir. Bu nedenle uzun dönemdeki yatırım programlarının, demografik faktörlerdeki değişimlere göre hazırlanması ve uygulanması zorunludur (Aktürk, 1997:7).

Görüldüğü gibi, nüfus ile büyüme ve kalkınma arasında karşılıklı bir ilişki bulunmaktadır. Nüfus artış hızı ekonomik gelişme sürecinde işgücü artışını, sermaye birikimini, teknolojik gelişmeyi ve doğal kaynakların kullanılmasını etkileyen önemli bir unsurdur (DPT, 2001a:5). Bunun yanı sıra nüfusun eğitim, sağlık, üreme sağlığı, yoksulluk, aile refahı, çevre, kadın, göç gibi parametreleri kalkınmışlık düzeyi hakkında bilgi veren önemli göstergelerdir (DPT, 2001a:11).

2.1.2.2.3. Bölgenin ülke içindeki coğrafi konumu

Bir bölgenin coğrafi özellikleri, bölge ekonomisi açısından büyük önem taşımaktadır. Bölge mal ve hizmet piyasalarına uzak ise, ulaşım ve bilgi edinme hizmetlerinin maliyeti yüksek olmakla birlikte, bu tür bölgelerin piyasalara girme şansı da düşük olmaktadır.

Mikro bazda inceleyecek olursak, bir işletmenin kurulacağı bölgenin seçimini etkileyen fiziksel faktörler bulunmaktadır. Enerji kaynaklarına yakınlık, fabrikaya gelen/giden malların ve hammaddelerin naklinde demiryolu, liman veya karayollarına yakınlık, bölgesel işçi ücretleri düzeyi, arazi fiyatları v.b. gibi birçok fiziksel faktör coğrafi konum ile bağlantılıdır (Kobu, 1996:128). Bu faktörler açısından elverişli bölgeler üretim açısından elverişli bölgelerdir ve bu sebeple üretim sisteminin verimliliği coğrafi konumdan birebir etkilenmektedir. Ulaşım ağının oluşturulması ve geliştirilmesi, özel sektör yatırımları için elverişli bir ortam sağlar. Ulaştırma imkanlarının elverdiği ölçüde endüstriyel üretime yeni pazarlar bulunur, zirai üretim ise pazara ulaştırılır.

2.1.2.2.4. Bölgelerin yerleşme sistemi ve yapısı

Bir bölgenin aşırı kalabalıklaşması ya da diğer bir ifade ile aşırı büyümesi ulusal ölçekte, bölgesel dengesizliklere yol açmakta ve bu yolla da bir çok sosyo-ekonomik soruna neden olabilmektedir (Ertürk, 1997:143). Ekonomik kalkınmayı hızlandırması beklenen kentleşme sürecinin, dengesiz koşullarda gerçekleşmesi kalkınmanın maliyetlerini arttırmakta ve aşırı kalabalıklaşan bu bölgelerde üretim ve tüketim maliyeti de yüksek olmaktadır. Bu nedenle aşırı kalabalık ve kırsal bölgeler, kalkındırılması öncelikli bölgeler arasında yer almaktadırlar. Uygulanan bölgesel politikalar başta nüfus olmak üzere, diğer üretim faktörlerinin kırsal bölgeden aşırı kalabalık bölgelere akışını durdurmaya yöneliktir. Yerleşme sistemi, bölgesel kalkınma politikaları ile desteklendiği sürece iktisadi gelişmeye elverişli hale gelir.

2.1.2.2.5. Bölgelerin sektörel yapısı

Aktif nüfusun sektörler arasındaki dağılımı, söz konusu sektörün katma değeri ile, kullandığı teknoloji ile, kalkınma seviyesi ve kişi başına düşen gelir düzeyi ile yakından ilgilidir. Bunların yanı sıra bölgedeki kişi başına düşen üretim miktarı da kullanılan teknoloji ile doğru orantılıdır. Gelişen sanayi ve hizmetler sektörü artan işgücü ihtiyacını tarım kesiminden sağlamaktadır. Tarımsal aktif nüfus azaldıkça kalkınma hızı artmaktadır (Aktürk, 1997:8).

Bölgenin özellikleri ile uyumlu gelişen sektörel yapı, bölgede pozitif içsel ve dışsal ekonomilerin yaratılmasına olanak sağlamaktadır. Uygun olmayan sektörel yapı ise, bölgesel politika araçları kullanılarak, kalkınmayı sağlayacak konuma getirilir.

2.1.2.2.6. Bölgelerin sermaye yapısı

Teknolojik gelişme, müteşebbis ve işçilerin eğitimi, sosyal çevre, siyasi yapı, kültürel yapı gibi birçok faktörün ekonomik kalkınma üzerindeki etkisi tartışılmazdır. Ancak bütün bu faktörlerin kalkınmaya elverişli yönde kullanılması sermaye birikimi ile gerçekleştirilebilmektedir. Bu nedenle kalkınma teorileri üreten bir çok teorisyen, sermaye birikimini kalkınmanın temel taşı kabul etmektedirler (Taş ve Kar, 2004:170).

Sermaye yapısı, toplumun üretmiş olduğu değerlerin tümünü tüketmeyip bir kısmını sermaye mallarına ayırmasıdır (Han ve Kaya, 1999:57). Eğer bir bölgede sermaye yapısı gelişmemişse, yani kalkınmayı sağlayacak yeterli tasarruf yoksa,

diğer bölgelerden bu bölgeye sermaye akışını sağlayacak teşvikler, bölgesel politika araçları kullanılarak gelişme sağlanabilir. Sanayileşme hamlesinin başlatılması için dışardan sermaye enjekte edilmediği sürece, bu bölgeler geri kalmışlığın kısır döngüsünden kurtulamazlar (Abuşoğlu ve İnan, 1989:10).

2.1.3. Bölgesel Kalkınma Politikasının Amaç ve Araçları

Her ülkenin yapısındaki bölgeler, ekonomik ve sosyal kalkınma açısından farklılıklar içermektedir. Bu farklılıklar ise daha çok az gelişmiş ülkelerde yoğun olarak görülmektedir. Bu farklılıkların bir sorun teşkil ettiği ve müdahale olmaksızın giderilemeyeceği bilinci, ilk olarak Birinci Dünya Savaşı sonrasında, işsizlik ve tam istihdam sorunlarıyla karşı karşıya kalan gelişmiş ülkelerde uyanmıştır. Bu ülkelerin hükümet programları bölgesel dengeyi kuracak önlemleri içermiş ve daha sonrasında da ekonomistler bu tür bir politikanın ilke, amaç ve araçlarının ne olması gerektiğini araştırmışlardır (Dinler, 1998:276).

Bölgesel kalkınma politikaları, göreceli olarak geri kalmış bölgelerin kalkındırılmasına yönelik olmalıdır. Geri kalmış bir bölgenin geliştirilmesi sayesinde, gelişmiş sanayi bölgelerine olan göç önleneceğinden bu tür bölgelerin de aşırı kalabalıklaşmasının önüne geçilmiş olunacaktır.

2.1.3.1. Bölgesel kalkınma politikasının amaçları

Kalkınma dinamiklerinin bölgeler arasında farklılıklar göstermesi, ekonomik gelişme süreci içerisinde, bazı bölgelerin gelişme merkezi olmasına , bazı bölgelerin ise geri kalmasına yol açar. Bir bölgede ekonomik gelişme başladığında, pozitif içsel ve dışsal ekonomilerin de etkisiyle, bu bölge zamanla gelişme süreci içerisine girmeyen diğer bölgelere nazaran her konuda yoğunlaşma sürecine girecektir. Yani bir ülkedeki ekonomik gelişme hiçbir zaman o ülkedeki bölgelerde kümülatif olarak gelişmeyecek; ekonomik gelişmenin bir koşulu olarak mutlaka, gelişme potansiyeli taşıyan ayrıcalıklı bölgeler sosyo-ekonomik gelişmişlik seviyesi açısından daha hızlı bir refah düzeyine erişecektir.

Bölgeler arasında oluşan farklılıklar, ekonomik büyüme belirli bir düzeye eriştikten sonra ülkenin kalkınmasını tehlikeye sokmaktadır. Ekonomik gelişme sağlandığında, az gelişmiş bölgelerin varlığı birçok problemi de beraberinde getirmektedir. Bu problemler hem ekonomik hem de sosyo-politik nitelikler taşımaktadır. Ekonomik sakıncalar, kaynakların tam kullanımına engel olması,

kaynakların sektörler arasında optimal dağılımını önlemesi ve kentlerin aşırı büyümesi şeklinde sıralanabilir. Bu tür az gelişmiş bölgelerdeki gizli ve açık işsizlik de diğer bir ekonomik problemdir. Geri kalmış bölgelerdeki ekonomik problemler sosyal problemleri de beraberinde getirmekte, istihdam olanakları gelişmeyen bu bölgelerde gelir düzeyi düşük olmakta, eğitim, sağlık, kültür v.b. sosyal hizmetler de yeterli seviyede olamamaktadır. Tüm bunların sonucunda ise sorun yeni ekonomik ve sosyal problemlere bürünerek varlığını sürdürmektedir. Bununla birlikte ortaya çıkacak köyden kente göç sorunu da gelişmiş bölgelerin aşırı kalabalık hale gelmesine ve metropolitan bölgelerde dengesiz kentleşme sorunu ile karşı karşıya kalınmasına neden olmaktadır. Göç ile birlikte gelişmiş ve gelişmemiş her iki bölgede de yeni demografik ve sosyo-ekonomik problemler ortaya çıkmaktadır (Dinler, 1998:130-132).

Ortaya çıkan bu olumsuzlukları gidermek için bölgesel kalkınma politikaları, genel ekonomiden türetilen şu üç temel amaca hizmet etmektedir (İldırar, 2003:22):

2.1.3.1.1. Büyüme amacı

Ülkedeki genel ekonomik büyümenin sağlanabilmesi, büyümenin hızlı ve sürdürülebilir nitelikte olması için bölgesel bazda gereken ortamın yaratılmasını ifade etmektedir. Büyüme hızları gelişmiş bölgelere nazaran geride kalmış bölgelerin büyüme ve kalkınma hızlarını artırıcı önlemlerin alınmasına yönelik olarak; özel yatırımların ve kamu yatırımlarının etkin koordinasyonu sayesinde, üretim faktörlerinin optimal dağılımı amaçlanmaktadır.

2.1.3.1.2. İstikrar amacı

İstihdam ve gelir ile ilgili problemlerin giderilmesi ve bu konulardaki çözümün istikrarlı olabilmesi için; bölgesel kuruluş yeri ve üretim yapısının, konjonktürel ve yapısal dalgalanmalara bağlı olarak değişiminin önüne geçilmesi esas alınmaktadır. Bölgesel istikrar politikasında, bölgesel ve sektörel yapı açısından gerekli politika uyumunun sağlanması sayesinde bölgelerin ekonomik yapılarının kendi içinde dengeli dağılmasına çalışılmaktadır.

2.1.3.1.3. Dengeleme/eşitleme amacı

Ekonomik kaynakların bölgeler arasında dengeli ve göreceli olarak eşit dağılımının sağlanması gerekmektedir. Bu sayede bölgeler arasındaki gelir ve refah seviyeleri dengelenerek, bölgelerin sağlıklı çalışma ve yaşama koşullarına sahip olmaları ve sosyal maliyetlerin minimizasyonu sağlanmaktadır. Bölgelerin mümkün olduğu kadar eşit altyapı seviyesine kavuşturulması, sektörel yoğunlaşmaların dengeli bir seviyeye getirilmesi, nüfusun ülke içinde rasyonel dağılımının sağlanması, bölgeler arasında sosyal adaletin oluşturulması da bölgesel kalkınma politikalarının amaçları içerisinde yer almaktadır.

Buradan özetle; geri kalmış bölgelerin ekonomik ve sosyal kalkınmasının sağlanmasıyla, bölgesel çaptaki gelişmenin tüm ülkeye yayılması ve nüfusun ülkede rasyonel dağılımının sağlanmasının bölgesel kalkınmada esas alındığını söyleyebiliriz.

2.1.3.2. Bölgesel kalkınma politikasının araçları

Bölgesel kalkınma politikasının araçları gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler için farklı olabileceği gibi, canlılığını kaybederek gerilme aşamasına girmiş bir bölge için farklı, o zamana kadar hiçbir gelişmenin sağlanamadığı az gelişmiş bir bölge için farklıdır. Ancak biz burada bu farklılıklara girmeden, genel anlamda bölgesel kalkınma politikası araçlarının neler olduğunu inceleyeceğiz.

Bölgesel dengesizlikleri giderme yönündeki çalışmalarda, geri kalmış bölgelerin gelişmiş bölgelere nazaran daha hızlı bir kalkınma seviyesine ulaşmasını sağlamak öncelikli hedef olmalıdır. Çünkü bu sayede üretim faktörlerinin gelişmiş bölgelere olan göç hızı azalacağından, gelişmiş bölgelerdeki aşırı kalabalıklaşmanın durdurulması sağlanacaktır. Bu nedenle bölgeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarını azaltıcı politika araçları, öncelikle geri kalmış bölgelerin kalkınmasını sağlayıcı araçlar olmalıdır.

2.1.3.2.1. Mali ve vergisel teşvik tedbirleri

Hükümetler, mali ve vergisel teşvik tedbirleri ile işletmelerin kuruluş yeri kararlarını etkilemeye çalışırlar. Yatırımların maliyetlerini düşürmeye ya da kısaca karlılığı arttırmaya yönelik bu önlemlerden amaç, girişimcilerin kalkınmada geri kalmış bölgeye yatırım yapma konusundaki çekincelerini giderebilmek ve üretim maliyetlerini düşürebilmektir. Geri kalmış yörelerde vergisel teşvik tedbirleri daha

avantajlı hale getirilerek, bölgeler arasındaki gelişme farklılıkları dengelenmeye çalışılır.

Vergisel teşvik tedbirlerinin, az gelişmiş ülkelerdeki bu fonksiyonlarından başka, ekonomik gelişmeyi sağlama işlevi vardır. Az gelişmiş ülkelerde, bazı sektörleri ya da bazı faaliyetleri teşvik ederek ülkenin gelişmesi sağlanır.

Teşvik tedbirlerinin bir çok çeşidi vardır. Girdi fiyatlarını düşürmeye ve çıktı fiyatını iyileştirmeye yönelik bu tedbirlerin başlıcaları şunlardır: Gelişme ve teşvik fonları, faizsiz ya da düşük faizli krediler, devlet garanti ve iştirakleri, gümrük muafiyetleri, gümrük vergilerinde indirim ve taksitlendirme, ihracatta vergi iadesi, ihracatla ilgili işlemlerde vergi, resim ve harç istisnaları, kayıt ve tescil vergileri avantajı, döviz tahsislerinde öncelik, yatırım indirimi, hızlandırılmış amortisman, devlet iştiraki, katlı kur sistemi, devlet garantisi, organize sanayi bölgeleri kurulması v.b.

Teşvik tedbirlerinden beklenen sonuçların elde edilmesi, uygun ortamın sağlanması, iktisadi ve sosyal altyapı yatırımlarının yeterli düzeye getirilmesi, önceliklerin iyi belirlenerek selektif bir yaklaşım sergilenmesi gibi bir çok faktöre bağlıdır. Ekonomik ve siyasal istikrarsızlıklar ile teşviklerdeki istikrarsızlıklar ise teşvik tedbirlerinin etkinliğini azaltıcı unsurlardır (Dinler, 1998:284-290; Aktürk, 1997:10).

2.1.3.2.2. Devlet yatırımları

Kamu harcamaları, bölgesel gelişme farklılıklarının azaltılmasında kullanılacak etkin araçlardan bir tanesidir. Devlet, geri kalmış bölgeye o bölgeden elde ettiği kamu gelirinden daha fazla bir harcama yaparak, bu bölgeye ek bir satın alma gücü sağlayabilir. Böylelikle hem bölgeye sağlanan ek satın alma gücü sayesinde ekonomide bir canlanma başlayacak, hem de yapılan kamu yatırımlarıyla bölgedeki eksik alt yapı tamamlanarak bölgedeki, üretim kapasitesi arttırılacak ve böylece bölge işletmeler için cazip hale getirilebilecektir.

Sanayileşme, enformasyon, ileri teknoloji, araştırma-geliştirme için yapılacak devlet yatırımları bölgesel gelişmenin vazgeçilmez ihtiyaçlarıdır. Genel olarak yatırımların ekonomiye iki tür etkisi olduğu kabul edilebilir: “gelir arttırıcı” ve “kapasite arttırıcı” etkiler. İktisadi kalkınmanın önemli araçlarından biri olan alt yapı yatırımlarının buna ek olarak, prodüktivite arttırma, ekonominin yapısal değişimini

sağlama ve düşük istihdamdaki ekonominin harekete geçirilmesi gibi etkileri de bulunmaktadır (Bayraktutan, 1992:183).

Geri kalmış bölgeler için yapılan devlet yatırımlarını, üretken kamu yatırımları ve alt yapı yatırımları olmak üzere ikiye ayırabiliriz (Dinler, 1998:290).

Üretken Kamu Yatırımları: Hiçbir ekonomik faaliyetin başlamadığı bölgelere, sanayi hareketlerini götürmek devlet tarafından yapılması gereken bir ödevdir. Devlet bu tür bölgelerdeki potansiyel üretim faktörlerini itici güç haline getirmek ve bu tür bölgelerde gelişmenin öncülüğünü yapmak zorundadır.

Üretken kamu yatırımlarının az gelişmiş bölgelere kaydırılması, devletin ekonomik verimlilikten belirli bir ölçüde fedakarlık etmesini gerektirmektedir. Kamu yatırımlarının sosyal yönünü oluşturan bu fedakarlık, yatırımların ekonomik yönünü dengeleyecek biçimde, verimlilikten aşırı ölçüde fedakarlık etmeden, üretken yatırımların geri kalmış bölgelere kaydırılmasını sağlamalıdır.

Alt Yapı Yatırımları: Ekonomik alanda üretim imkanlarının yaratılması ya da geliştirilmesini sağlayan alt yapı yatırımları yol, haberleşme ağı, su, eğitim, sağlık gibi bir çok kurumsal ve sosyal sistemin devlet tarafından geri kalmış bölgelere götürülmesi ile söz konusu bölgelerde üretimin teşvik edilmesini sağlayacaktır.

Kısa dönemde getirileri olmadığı ve yüksek maliyetlerle finanse edilmesi gerektiği için özel sektör açısından cazip olmayan alt yapı yatırımları, az gelişmiş bölgelere devlet eliyle götürülerek girişimci, sermaye ve işgücünün bu yörelerde bir araya toplanmasını sağlayarak, kalkınma girişiminin sürekli olmasına yardımcı olacaktır. Alt yapı yatırımları ile gelişme seviyesi arasında sıkı bir korelasyon vardır.

2.1.3.2.3. İdari yapının organizasyonu

İdari yapının organizasyonu, bölgesel politikaların uygulanmasında ve bu politikanın başarısında rol oynayan baş unsurlardan birisidir. Bir bölgesel kalkınma politikasının uygulama aşamasında öncelikle, illerin gelişmişlik sıralaması yapılmalı veya iller arasındaki ilişkilerin yoğunluğuna göre bu iller bir gruplaştırmaya tabi tutulmalıdır. Bu aşamadan sonra ise, bölgesel kalkınma politikasının uygulanacağı plan bölge seçilmelidir. Politikanın uygulanacağı plan bölge seçildikten sonra ise, bu yeni bölgesel ayırma, yönetsel yapının adaptasyonunun sağlanması gerekmektedir.

Bölgesel çaptaki ekonomik ve sosyal kalkınmayı hızlandırmak ve bölgesel kalkınma plan ve programlarının etkinliğini sürekli kılmak için, bölge koşulları göz

önünde tutularak hızlı ve pratik kararların alınması gerekmektedir. Bunun için de mevcut idari yapının merkezi yönetim sisteminden yerel yönetim sistemine doğru yeniden yapılandırılması mümkündür. Böylece merkezi yönetime bağlı yerel idarelerin, bölge ihtiyaçlarına göre daha hızlı hareket etmeleri sağlanmış olur (Aktürk, 1997:11).

Merkezi yönetimden yerel yönetime yetki devri üç şekilde yapılabilir: “yetki terki”, “yetki genişliği” ve “yerinden yönetim”. Yetki terki, sadece yerel yönetimlere yetki devrini ifade etmektedir. Buna rağmen, yetki genişliği ve yerinden yönetim (adem-i merkeziyet) ile merkezi hükümetin, bölgesel ve yerel düzeydeki örgütlere yetki ve sorumluluklarının bir kısmını vermesi ifade edilmektedir (Dinler, 1986:300). Yerel ve bölgesel oluşumlar, yüksek düzeyde bir örgütlenme ve özerkliğe sahip oldukları takdirde, kalkınmayı teşvik etmek ve işsizliğe karşı mücadele etmek hususlarında etkin araçlar konumuna gelebilirler (AKTRT, 2000:14).

Bölgedeki mevcut doğal, ekonomik, kültürel ve teknolojik kaynaklar ile fırsatların merkezi yönetim tarafından bilinmesi, bunların değerlendirilmesi, doğru planların hazırlanması, uygulanması ve izlenmesi güçtür. Bu nedenle bu tür organizasyonların yerinden yönetim birimlerince yapılması, hızlı bir ekonomik gelişme için şarttır.

İdari yapının, yerel yönetim birimlerine indirgenmesi kadar, bu idari yapıda görev alacak personelin kalifiye olması ve aynı zamanda yeterli sayıda olması da geri kalmış bölgelerin sosyal ve ekonomik kalkınması için son derece önemlidir. Geri kalmış yörelerde her konuda olduğu gibi sosyal alt yapıdaki gelişmemişlik, söz konusu bölgelere insanların yönelimini kırmaktadır. Kalkındırılması planlanan az gelişmiş bölgelerde bu tür problemlerin de açıklığa kavuşturulup, bölgenin personel için avantajlı konuma dönüştürülmesi gerekmektedir.

Mali olanak ve kaynaklar yönünden de, yeniden yapılandırılan ya da yeni oluşturulan yerel ve bölgesel yönetime, destek verilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra yönetim kademeleri arasında gerekli koordinasyonun hem yerel ve bölgesel hem de ulusal düzeyde sağlanması önemlidir. Tüm bunlar gerçekleştirilirken halkın da yönetime katılımının sağlanması etkin bir idarecilik için dikkat edilmesi gereken bir diğer noktadır.

2.1.3.2.4. Diğer araçlar

Bölgesel kalkınma araçları, bölgelerin potansiyel yapısına uygun olarak çeşitlilik göstermektedir. Geri kalmış bir bölgeye, zayıf olduğu yönde teşvik verilerek ya da mevcut potansiyellerini sistemli şekilde harekete geçirecek biçimde organize ederek, çok çeşitli seçeneklerle sorunun çözümlenmesi mümkündür.

Bunlardan bir tanesi girişimciliğin teşvik edilmesidir. Bilgi toplumuna geçişle birlikte, bilgiyi üreten “birey” toplumsal odak haline gelmeye başlamıştır. “Entelektüel Sermaye” olarak da ifade edilen beyin gücü, verimlilik ve etkinlik kaynağı olarak bireylere rekabet üstünlüğü sağlamaktadır. Dünya ölçeğinde başarı sağlamış kurum ya da kentlerin başarısı, fiziksel ve finansal güçlerden çok bilgiye dayalı “girişimci insan gücü” sayesinde kazanılmaktadır (Özsağır, 2002:95-96). Bu nedenledir ki girişimciliğin teşviki, kalkınma çabasında, temel ekonomik çözüm için en önemli bir malzemedir. Bölge insanının işini kurabilmesi için mutlaka devletin yapacağı öncülük ve desteğe ihtiyaç vardır (Aktan, 2004:5).

Günümüzde küreselleşme ve yerelleşme ile birlikte, yerel istihdamı artırıcı, yerel kaynak kullanımını ve kapasitesini artırıcı biçimde, girişimciliğin niteliği ve yoğunluğu şekillendirilmektedir.

Tek Köy-Tek Ürün (Bir Yöre-Bir Ürün), Girişimciler İçin Tek Durak Ofisi (TDO) gibi uygulamalar da bölgesel dengesizlikleri gidermek için başvuru alan araçlardır. Tek Köy-Tek Ürün uygulamasında amaç, bölgenin uzmanlaştığı bir alanda ürün yetiştirilmesi, ürün kalitesi ve ürün çeşitliliğinin artırılmasıdır. TDO uygulaması, girişimcilerin kendi işyerlerini kurmak için gereken tüm idari işlemleri tek elden yürütebilecekleri, bu konuda doldurulması gereken formlardan, finansal yardım tercihlerine kadar geniş kapsamlı bir alanda danışma hizmetinden faydalanabilecekleri bir birimdir (DPT, 2003a:257).

Bölgedeki potansiyel imkanların yanında, bunu destekleyecek yönde, gelir ve istihdamı artıracak çeşitli araçlar ve örgütsel yapılar da bölgesel sorunların çözümünde rol oynamaktadır. Küçük işletmelerin ve geri kalmış bölgelerin rekabet gücünü artırmaya ve genel ekonomi ile uyumlu hale gelmelerine yönelik olarak bölgesel kalkınma araçları da çeşitlenmektedir (Dağ, 2000:41). Bunlardan bazıları şunlardır:

Bölge İçi Sektörel Sanayi Ağı: Belirli bir bölgede ve belirli bir alanda uzmanlaşmış sanayi kümelerinin, ileri sanayi tekniklerini kullanarak hem bölge içi, hem ulusal, hem de uluslararası bazda ilişki içinde oldukları firmalar ve

organizasyonlar ile koordinasyon halinde bulunmalarını sağlayan yapıdır. Bundan amaç özellikle rekabet gücünü arttırmaktır (DPT, 2003a:258).

Teknoparklar: İngiltere'deki Bilim Parkları Birliği'nin yaptığı tanımlamaya göre: Bir üniversite veya yüksek öğrenim kurumu ya da bir araştırma merkezi ile resmi ilişkiler kurmuş, teknoloji kökenli firma ve işletmelerin oluşmasını özendirerek ve büyüyen gelişmesine destek verecek biçimde tasarlanmış, yönetiminin ilgili firmalara teknoloji ve işletmecilik becerilerinin transferi konusunda etkin uğraş verdiği bir girişimdir (www.iaspworld.org).

Teknoparkların kuruluş amaçları şöyle sıralanmaktadır (Ay, 2003:2):

- Kent çevresinin canlandırılması,
- Yüksek teknoloji kullanan sektörlerde istihdamın büyümesini sağlamak,
- Bölgeler arası gelişmişlik farkını azaltmak,
- Uzun dönemli istihdamın artışı ve yenilik kaynağı olarak, teknoloji kökenli küçük işletmelerin ve ortaklıkların ortaya çıkarılmasını sağlamak,
- Yerel yönetimleri teknolojik gelişmede aktif hale getirmek,
- Araştırma-Geliştirme (Ar-Ge) çabalarının bölgesel ve yerel ekonomide yeniden yapılanmanın sağlanmasına katkıda bulunmak,
- Bölgesel yenilik yaratma çabaları için altyapının oluşturulmasını sağlamak,
- Bölgesel kaynaklar ile bölgenin araştırma kapasitesi ve yüksek öğretim kurumları arasında daha verimli ve aktif ilişkiler kurmak,
- Ürün yeniliğinin oluşmasında yardım sağlayarak, yerel sanayinin canlandırılmasını ve modernizasyonunu teşvik etmek,
- Diğer bölgelerden yüksek teknoloji firmalarını yöreye kazandırmak.

Teknoparklar yoluyla, Ar-Ge sonuçları uygulamaya konularak, ileri teknolojinin sanayiye aktarımı ve bu yolla da bölgesel kalkınma sağlanmaktadır.

Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ve Küçük Sanayi Siteleri: Organize Sanayi Bölgeleri Kanunu'nun 3. maddesindeki tanımlamaya göre OSB, "Sanayinin uygun görülen alanlarda yapılanmasını sağlamak, kentleşmeyi yönlendirmek, çevre sorunlarını önlemek, bilgi ve bilişim teknolojilerinden yararlanmak, imalat sanayi türlerinin belirli bir plan dahilinde yerleştirilmeleri ve geliştirilmeleri amacıyla, sınırları tasdikli arazi parçalarının gerekli alt yapı hizmetleriyle ve ihtiyaca göre tayin edilecek sosyal tesisler ve teknoparklar ile donatılıp planlı bir şekilde ve belirli

sistemler dahilinde sanayi için tahsis edilmesiyle oluşturulan, işletilen mal ve hizmet üretim bölgeleridir” (<http://www.iskosb.org/images/5.htm>).

Küçük Sanayi Siteleri ise, kent içinde gelişigüzel yerleşmiş, elverişsiz ortamlarda çalışan, yapımçı ve onarımcı küçük sanayicilerin, verimli çalışma ortamlarına kavuşmalarını sağlamak için kurulmuştur. Bu bağlamda, çağdaş ve sistemli bir iş yeri sağlamak, çalışma koşullarını iyileştirip bu sanayicilerin aralarındaki dayanışma ve organizasyonu geliştirerek ihtiyaçlarının daha kolay ve ekonomik yollarla karşılanabilmesine yardımcı olmak, işyerlerinde teknolojinin kullanılmasını sağlamak ve benzer iş kollarında çalışan küçük işletmeleri bir arada toplayarak ana sanayi-yan sanayi ilişkilerinin geliştirilmesini planlamak amacıyla küçük sanayi siteleri oluşturulmaktadır (Ildırar, 2003:51).

Bölgesel dengesizlikleri gidermek için, az gelişmiş bölgelere yönelik geliştirilen bu araçların dışında, metropolitan bölgelerin gelişmesinin sınırlanmasına yönelik çabalar da bir araç olarak düşünülmelidir. Her ne kadar, geri kalmış bölgelerin gelişmesi için girişilen çabalarla metropolitan bölgelere olan göçün önüne geçilse de, bu olumlu sonuçları beklemek yerine bunu destekleyecek olan, nüfusun kırdan tutulması, büyük kentlere girişte uygulanacak vize ya da vergi uygulaması, metropolitan bölgedeki faaliyetlerin bir kısmının geri kalmış bölgelere transferinin sağlanması, büyük kentlerin nüfusunun uydu kent ve yeni kentler yaratılarak dağıtılması gibi metropolitan bölgelere yönelik olarak yapılacak çalışmalar da amaca ulaşmayı hızlandıracaktır (Dinler, 1998:305-308).

2.1.4. Bölgesel Politikaya Gereksinim Duyan Bölgeler

Ekonomik kalkınmada mekan açısından bölgeler ekonomik bir analize dahil edilirken iki ayrıma tabi olurlar. Bunlardan birincisi bölgelerin ekonomik gelişme seviyelerine göre, diğeri ise ekonomik yapılarına göre incelenmelerdir (MGK, 1993:17).

2.1.4.1. Ekonomik gelişme seviyelerine göre bölgeler

Her ülkede bölgeler arası dengesizlik sorunu, o ülkenin sosyo-ekonomik yapısına bağlı olarak farklı hızda, farklı seviyede ve farklı nitelikte ortaya çıkmakla beraber, bölgeler arası dengesizlikten etkilenen bölgeleri üç başlık altında toplamak mümkündür. Bu bölgeler; az gelişmiş, endüstriyel gerileme sonucu doğan az gelişmiş ve aşırı kalabalık bölgelerdir (Aktürk, 1997:12).

2.1.4.1.1. Az gelişmiş bölgeler

Az gelişmiş, diğer bir ifadeyle geri kalmış bölgeyi, gelişme potansiyeli olmayan ya da gelişme potansiyelini kaybetmiş bölgeler olarak tanımlayabiliriz. Bu tür bölgelerde gelir düzeyi ve gelir artış hızı düşüktür. Nüfus artış hızı, genellikle ülke nüfus artış hızından yüksektir. Ekonomik faaliyet tarıma dayalıdır ve bu da ilkel yöntemlerle yapılır. Sosyo-ekonomik göstergeler bakımından zayıf olan bu bölgelerde sabit sosyal altyapı yatırımları yetersizdir. Gelişmiş bölgelerle bu bölgeler arasında belirgin dengesizlikler söz konusudur (Erkal, 1972:19).

Az gelişmiş bölgelerde “gelişme halindeki az gelişmiş bölge” ve “potansiyel bakımdan az gelişmiş bölge” ayırımına gidilebilir. Gelişme halindeki az gelişmiş bir bölgenin gelir düzeyi ülke ortalamasının altındadır, ancak gelişme hızı açısından ülke ortalamasının üzerindedir. Bu nedenle bu tür bölgelere potansiyel gelişme bölgesi de denilmektedir. Mevcut kaynakların bilinmemesi ya da optimal değerlendirilememesi, yatırımların bu bölgelere çekilememesi gibi nedenlerle az gelişmiş olarak varlığını sürdüren bu bölgeler, gelişmeye de devam etmektedirler.

Potansiyel bakımdan az gelişmiş bölgelerde ise, kişi başına düşen gelir düzeyi bazı dönemlerde ülke ortalamasının üstünde olabilir. Ancak bu bölgelerin gelişme hızı ülke ortalamasının altında olduğundan, bu tür bölgeler giderek refah seviyelerini kaybetmeye ve geri kalmış bölgeler arasına katılmaya mahkumdurlar (MGK, 1993:22).

Yeteri kadar sanayileşmemiş olan bu bölgelerin sorunlarının çözümlenebilmesi için, bu bölgelere sanayinin götürülmesi gerekmektedir. Ancak bu yeterli bir çaba değildir. Bölgesel kalkınma politikası uygulanarak, bu bölgelerde kalkınma süreci hızlandırılmalı ve bölgeye dışardan üretim faktörleri çekilmelidir.

Gelişmiş ülkeler de, endüstriyel gerileme sonucu zamanla az gelişmiş bölge niteliğine bürünebilmektedir. Endüstriyel gerileme sonucu doğan bu az gelişmiş bölgeler, sanayi devrimiyle birlikte gelişen ve sanayileşen, ancak daha sonra bir takım ekonomik ve sosyal nedenlerle ekonomik canlılığını kaybeden bölgelerdir. Sanayide kullanılan enerjiyi yaratan maddelerdeki değişim ile önceden kullanılan enerji kaynaklarının çıkarıldığı ve işlendiği bölgeler giderek önemini kaybetmektedirler. Sanayi alanında ve teknik alanlarda yaşanan hızlı, sürekli değişim ve gelişmeler nedeniyle, daha önce gelişmiş olan bölgelerin gelişme hızları zamanla düşmektedir. Daha önce optimal bir gelişme seviyesi yakaladıkları için, tamamen kullanılan ve istismar edilen kaynaklar dolayısıyla bu bölgeler gelişme

potansiyellerini kaybetmektedirler. Böyle bir gerilemeye maruz kalınmanın sebeplerini şöyle sıralayabiliriz (MGK, 1993:24):

- Geleneksel endüstriyel faaliyetlerin önemini yitirmesi.
- Sınai faaliyetleri devam ettirecek fiziki altyapının yetersizleşmesi.
- Hammadde kaynaklarının tükenmesi.

Geleneksel endüstriyel faaliyetler şunlardır; kömür-çelik, gemi yapımı, tekstil ve giyim. Bu alanlarda faaliyet gösteren bölgelerin ortak ve en mühim karakteristiği yüksek işsizlik oranına sahip olmalarıdır. Bu tür bölgelerde, yeni endüstrilerin oluşturulmasını ve fiziki altyapının yeterli seviyeye kavuşturulmasını sağlayacak bölgesel politika araçlarına başvurmak gerekmektedir. Ayrıca önemini yitiren sanayi dalları nedeniyle işsiz kalan çalışabilir nüfusun, mesleki eğitim programlarıyla, yeni kurulan endüstrilerde istihdamının sağlanması gerekmektedir.

Bu tür bölgeye, kömür endüstrisindeki üretimde ve istihdamda görülen gerileme ile İngiltere'nin kuzey batısındaki Liverpool ve Glasgow yöresi örnek olarak verilebilir.

2.1.4.1.2. Aşırı kalabalık bölgeler

Ekonomik gelişmenin başladığı kutup bölgeler, işletmelere sağladıkları pozitif içsel ve dışsal ekonomiler sebebiyle giderek kalabalık hale dönüşürler. Bu aşırı kalabalıklaşma hali, işletmelerin belirli bölgelerde aşırı derecede toplanması itibariyle, içsel ve dışsal ekonomilerin negatif hale dönüşmesine neden olurlar.

Bölgede hizmetlerin etkin şekilde yürütülmesine engel teşkil eden, yaşam koşullarının ağırlaşmasına sebebiyet vererek problemlili bölge haline dönüşen bu bölgelerin nüfus artışı önleyecek, göç hareketini sınırlandıracak nitelikteki politika araçlarıyla dengelenmesi gerekmektedir.

2.1.4.2. Ekonomik yapı özelliklerine göre bölgeler

Ekonomik yapı ayırımı, statik bir ekonomik analizle, bir sürece tabi olmadan belirli bir zamanda ve mekanda bölgelerin durumunu inceleyerek bölgelerin ekonomik özelliklerini ortaya koyan bir ayırımdır. Ekonomik yapı bakımından bölgeleri üç gruba ayırabiliriz: Homojen, polarize ve plan bölgeler.

2.1.4.2.1. Homojen bölge

Homojen bölge, seçilen birçok kritere göre, aynı seviyede olan ve birbirini takip eden kesimlerin teşkil ettiği bir bütündür. Diğer bir ifadeyle homojen bölge, karakteristikleri birbirine mümkün olduğu kadar benzeyen birimlerden meydana gelen devamlı bir mekandır. Bu bölgeler belirlenirken; kişi başına düşen gelir, iktisadi faaliyetin şekli, nüfusun sosyal ve ekonomik özellikleri, endüstriyel işletme sayısı, işsizlik oranı, eğitim düzeyi, coğrafi konum, işsizlik oranı gibi kriterlerden faydalanılabilir.

Homojen bölgelerin tespiti, bölgesel analizlerin yapılarak, bölgesel kalkınma çabalarının başlatılmasında temel bir görev üstlenmektedir. Homojen bölgeler anlık olarak, belirli bir andaki istatistikî verilerin kullanılmasıyla tespit edilen bölgelerdir. Bu bölgelere ait temel göstergeler, bölgesel politika araçları kullanılarak zaman içerisinde değiştirilebilirler.

2.1.4.2.2. Polarize bölge (fonksiyonel bölge)

Merkez bölgeler olarak da adlandırılan polarize bölgeler, birer endüstriyel gelişme merkezidirler. Bu bölgeler bir merkezle onu çevreleyen hinterlandından oluşmaktadırlar. Polarize bölgeler dinamik bir oluşumu kapsamaktadırlar. Ekonomik gelişmenin her bölgede aynı zamanda ve aynı hızda başlamaması, bazı bölgelerin ekonomik bakımdan daha avantajlı olurken bazı bölgelerin bu yoğunluğu yakalayamamasına sebebiyet vermektedir. Bunun neticesinde, ekonomik açıdan daha çok gelişmiş olan büyük yerleşme merkezleri, nispeten az gelişmiş küçük merkezleri etkisi altına alırlar. Bir ya da daha fazla küçük merkezi etkisi altına alan büyük merkezlerin oluşturduğu bu etkileşim alanına “polarize bölge” denilmektedir.

Polarize bölgeler birbirini tamamlayan yöreler ağını oluşturur ve heterojen nitelik taşır. Bir polarize bölge kutuplaşma oranına göre, başka bir polarize bölgenin egemenliği altında bulunabilir. Yani polarize bölgeler kendileri arasında da ilişki içerisindedir (Erkal, 1972:23,24).

2.1.4.2.3. Plan bölge

Yeryüzündeki belirli özelliklerin bir araya gelmesiyle oluşan bölgeler, planlama amaçlı olarak da bölümlendirilmektedirler. Planlama amaçlı bölge yani plan bölge, kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ülkenin yönetsel sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden

yönetilen, demokratik-katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birimidir (DPT, 2000a:7). Bölge sınırlarının çizilmesinde coğrafi, ekonomik, tarihsel, kültürel, yönetsel, çevresel ölçütlerden bir ya da bir kaç kullanılabilir. Bölge planlama, doğal kaynak, nitelikli insan gücü, teknoloji, sosyal-fiziksel alt yapı gibi çeşitli kaynakların dengeli dağılmaması neticesinde ve toplumların tarihsel, fiziksel, yapısal v.b. özelliklerinin sonucunda oluşan sorunlu alanların ekonomik, toplumsal ve fiziksel bütünleşmesinde kullanılan bir araçtır. Bölge planlamanın amacı, bölgeler arasındaki ekonomik, sosyal ve alt yapıya ilişkin farklılıkların azaltılması ve giderilmesidir.

Homojen ve polarize bölge ile ekonomik yapı, iktisadi faaliyetin şekli, nüfusun sosyal ve ekonomik karakteristikleri ve bölge-çevre arası iktisadi faaliyetin yoğunluğu belirlendikten sonra plan bölge tespit edilmektedir. Plan bölge, kalkınma planlarının hazırlanmasına yardımcı olmak ve uygulamasını kolaylaştırıp, bölgenin kalkınmaya hazırlanmasını sağlamak, kalkınma planlarının uygulanacağı idari sınırı belirlemek amacıyla tespit edilmiş bölgedir. Bu sayede ekonomik kaynakların optimum kullanımı da sağlanmış olur (MGK, 1993:19-20). Türkiye'deki GAP plan bölgesi buna bir örnek teşkil etmektedir.

2.2. AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BÖLGESEL FARKLILIKLARI, UYGULANAN POLİTİKA VE ARAÇLAR

2.2.1. Avrupa Birliği'nin Bölgesel Farklılıkları

Avrupa Birliği bünyesi, üye ülkeler arasında da, ülkelerin farklı bölgeleri arasında da büyük gelişme farklılıkları içeren bir oluşumdur. Gerek ekonomik gerekse sosyal alanlardaki bu farklılıkların oluşmasında sayılabilecek en önemli nedenler kültür farklılıkları, coğrafi farklılıklar, doğal kaynak dağılımındaki farklılıklar ve ülkelerin uyguladıkları farklı ekonomi politikalarıdır. Bunlara bağlı olarak rekabet gücü ve verimlilik farklılıkları ortaya çıkmakta, düşük rekabet gücü ile düşük verimliliğin varlığı iş seviyesinin de düşük oranlarda gerçekleşmesine neden olmaktadır.

Rekabet gücünü etkileyen en önemli faktör sermayenin maliyetidir. Mali piyasaların homojen olduğu İngiltere ve Almanya dışındaki bölgelerde, sermaye maliyeti bariz farklar içermektedir. Mali araçlara gereken esnekliğin kazandırılmaması, orta ve uzun vadeli kredilerin sağlanmasında önemli güçlükler

olması, bölgeler arasında sermaye mobilitesinin sağlanamaması, bürokratik işlemler gibi nedenlerle bazı bölgelerde sermaye maliyeti artmaktadır.

Rekabet gücünü etkileyen bir diğer faktör altyapı sorunlarıdır. Örneğin İrlanda, İtalyan adaları ve İspanya'nın bazı bölgelerinde ulaştırma ağı, Portekiz ve Kuzey İrlanda'da enerji temini yetersizdir ve pahalıdır.

Üretim sürecinin yenilenmesi, rekabet gücünü etkileyen bir başka faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Endüstriyel alanda gelişmiş bölgelerin yenilikçi olması, ürün ve üretim süreci değişiminin daima canlı tutulmasını gerektirmektedir. Çünkü bu sayede üretimde verimlilik ve düşük maliyet yakalanarak rekabet gücüne kavuşulabilir. Az gelişmiş bölgelerde bu yenilik çalışmalarını destekleyecek olan Ar-Ge faaliyetleri topluluğun diğer bölgelerine nazaran çok düşük bir seviyede kalmaktadır.

Diğer bir faktör de eğitim ve öğretimin, bilhassa nüfusun hızlı arttığı bölgelerde, yetersiz koşullarda sağlanması ile gelen işsizliktir. Düşük seviyede eğitim ve öğretim imkanları bulunan bölgelerde diğer bölgelere nispeten daha fazla genç nüfus işsiz kalmaktadır. Ayrıca mevcut işgünün kalifiye olmaması sorunu da bu faktörün sonucudur.

Dünya ve Avrupa'da yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal değişimler de üye ülkeler ve bu ülkelerin bölgeleri arasında farklılaşmalara sebep olmuştur. Örneğin petrol krizleri, Birlik genelinde hammadde maliyetlerini artırarak yatırımları azaltıcı etki yaratmış ve büyüme hızları gerileyerek yüksek enflasyon ve işsizlik sorunlarını ortaya çıkarmıştır. Uzak Doğu ülkelerinin uluslararası piyasalara girmesi, bir yandan ticaret yaratmış diğer yandan ise tekstil, çelik gemi yapımı, otomotiv gibi sektörlerde krizlere yol açarak işsizliği tetiklemiştir.

Avrupa Birliği kuruluşundan bu yana, alan ve nüfus olarak, genişlemeye devam etmektedir. Bunun sonucunda ekonominin genişlemesi gibi avantajlar sağlanırken, yapının homojenlikten uzaklaşması da bir dezavantaj olarak ortaya çıkmıştır. 1973 yılında, ilk genişleme hareketi ile beraber, İrlanda en az gelişmiş konumda iken, 1981 yılında Yunanistan, 1986'da ise Portekiz Birlik'in en geri kalmış bölgeleri olmuştur.

Avrupa Birliği, temel olarak işsizlik oranları ve kişi başına GSYİH değerlerine göre bölgeleri sıralamaktadır. Bunun yanı sıra tarımsal faaliyetlerin rolü ve diğer bir çok faktör de bu farklı açılardan dengesizlikleri görmemizi sağlamaktadır.

2.2.1.1. Bölgesel gelir farklılıkları

Gelirdeki gelişmenin incelenmesi bize yalnız olarak ekonomik seyir hakkında bilgi verir. Avrupa Birliği'nde, 1990-2003 yılları arasındaki kişi başına düşen gelir düzeyleri aşağıdaki tabloda verilmiştir. Bu tabloya göre Portekiz Birlik'in en fakir ülkesi iken, Lüksemburg da en zengin ülkedir. Verilere göre, Birliğin en fakir ve en zengin ülkesi arasındaki gelir farklılığı 4 kattır. 1990 yılında Birlik ortalamasının altında kalan 5 ülke İngiltere, İspanya, İrlanda, Yunanistan ve Portekiz'dir. 1996'da Birlik ortalamasının altında, İngiltere haricindeki diğer 4 ülke kalmıştır. 2003 yılına gelindiğinde sadece İrlanda ortalamasının üzerine çıkmış, kalan 3 ülkeye İtalya katılarak 4 ülke Birlik ortalamasının altında kalmıştır.

2003 yılı itibari ile Türkiye-Lüksemburg arasında yaklaşık 16 kat, Türkiye-Portekiz arasında 4 kat gelir farkı bulunmaktadır. Birlik ortalaması ile karşılaştırdığımızda ise, 8 kat gelir farkı olduğu görülmektedir, Tablo 2.1.

Tablo 2.1. Kişi başına düşen gayri safi milli hasıla

Satın alma gücü paritesine göre, \$

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Portekiz	6.792	7.736	9.575	8.031	8.193	9.759	10.975	10.248	10.718	11.510	10.624	10.979	12.106	14.635
Yunanistan	8.226	8.793	9.667	8.940	9.562	11.205	12.128	11.723	11.663	11.844	10.558	10.714	12.139	15.727
İspanya	12.552	13.582	14.799	12.253	12.358	14.273	15.118	13.811	14.363	14.692	13.633	14.097	15.800	20.203
İtalya	18.973	19.958	21.066	16.973	17.471	18.707	21.226	20.120	20.611	20.384	18.526	18.820	20.479	25.296
Almanya	19.094	21.500	24.443	23.503	25.132	29.562	28.071	25.637	25.997	25.464	22.622	22.203	24.082	28.986
Fransa	20.887	20.848	22.780	21.511	22.802	26.262	26.624	24.051	24.800	24.713	22.245	22.343	24.023	29.206
Belçika	19.218	20.144	22.451	21.500	23.326	27.532	27.014	24.508	25.059	25.099	22.651	22.480	24.304	29.857
Avusturya	20.412	21.194	23.441	22.718	24.445	28.814	28.394	25.613	26.109	25.517	23.147	23.028	25.100	30.802
Hollanda	18.940	19.222	21.121	20.456	22.007	25.506	25.710	24.510	25.151	25.257	23.410	23.811	25.504	30.841
Finlandiya	27.015	24.228	21.580	17.026	19.611	25.159	24.145	23.341	24.442	24.356	22.857	23.211	25.261	30.892
İngiltere	17.001	17.562	18.123	16.263	17.534	18.956	20.486	22.895	24.677	24.995	24.698	24.546	27.024	30.917
İrlanda	11.469	11.627	14.339	11.962	13.188	15.501	17.803	19.152	20.332	21.579	21.262	22.454	25.146	31.828
İsveç	26.841	27.764	28.553	21.308	22.575	26.194	29.808	27.277	27.588	28.097	26.837	24.558	27.070	33.911
Danimarka	24.042	25.233	27.735	26.275	28.712	34.036	34.387	31.615	32.253	32.333	29.118	29.412	31.725	39.049
Lüksemburg	27.226	28.043	33.321	33.009	37.258	42.923	46.761	42.502	42.917	45.590	40.412	41.692	42.244	52.420
AB15	18.580	19.162	20.866	18.782	20.278	23.646	19.484	18.343	18.947	18.929	20.869	20.861	22.741	27.534
Türkiye	2.697	2.655	2.751	3.056	2.161	2.788	2.944	3.105	3.244	2.914	3.084	2.178	2.634	3.390

Kaynak: 1991-1995 arası veriler DPT, 1999:10

1995-2003 yılları arası veriler DPT, 2004a:10

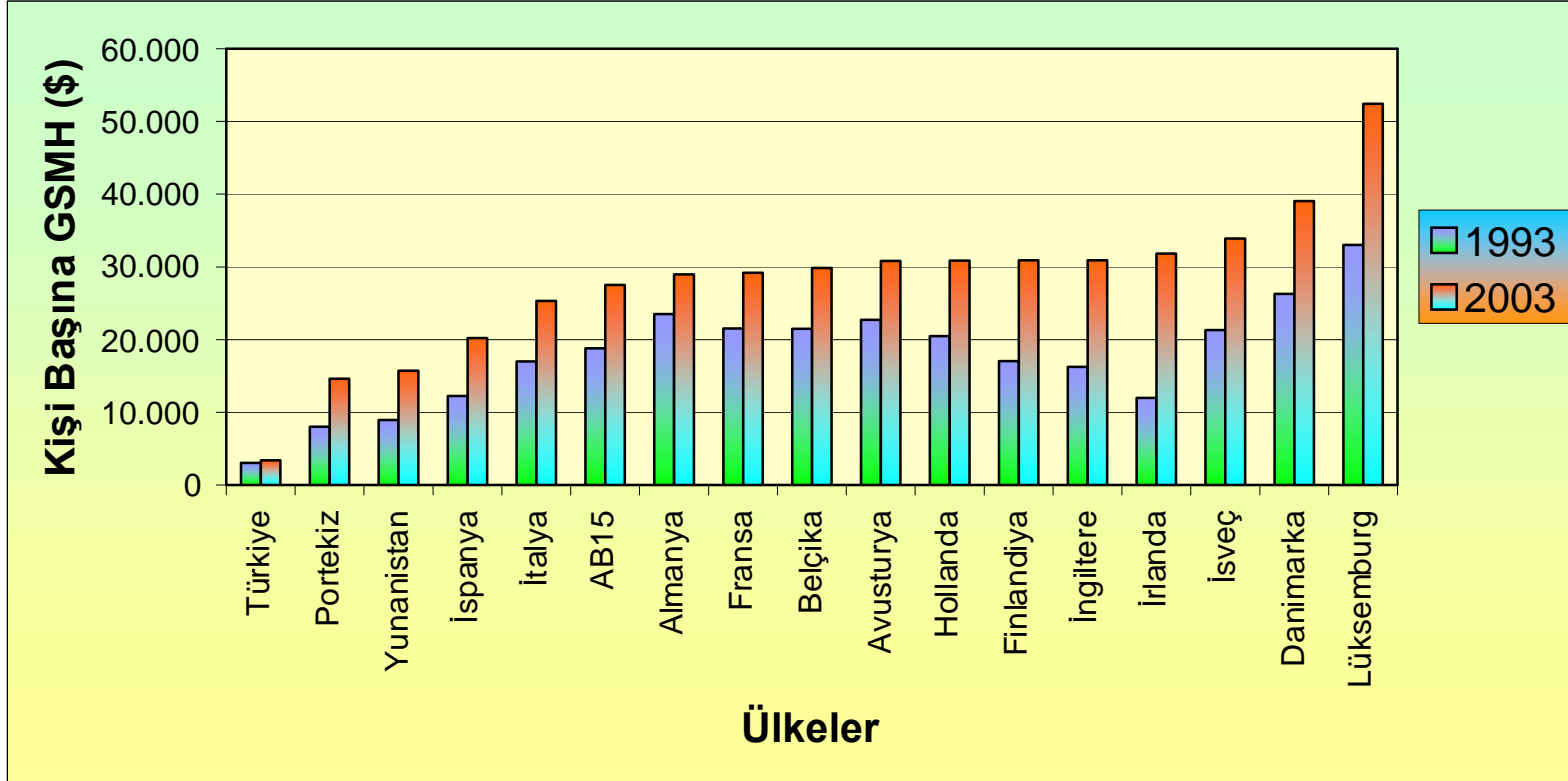
Tablo 2.2. Gelir farklılıkları endeksi

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Portekiz	100	114	141	118	121	144	162	151	158	169	156	162	178	215
Yunanistan	121	129	142	132	141	165	179	173	172	174	155	158	179	232
İspanya	185	200	218	180	182	210	223	203	211	216	201	208	233	297
İtalya	279	294	310	250	257	275	313	296	303	300	273	277	302	372
Almanya	281	317	360	346	370	435	413	377	383	375	333	327	355	427
Fransa	308	307	335	317	336	387	392	354	365	364	328	329	354	430
Belçika	283	297	331	317	343	405	398	361	369	370	333	331	358	440
Avusturya	301	312	345	334	360	424	418	377	384	376	341	339	370	454
Hollanda	279	283	311	301	324	376	38	361	370	372	345	351	376	454
Finlandiya	398	357	318	251	289	370	355	344	360	359	337	342	372	455
İngiltere	250	259	267	239	258	279	302	337	363	368	364	361	398	455
İrlanda	169	171	211	176	194	228	262	282	299	318	313	331	370	469
İsveç	395	409	420	314	332	386	439	402	406	414	395	362	399	499
Danimarka	354	372	408	387	423	501	506	465	475	476	429	433	467	575
Lüksemburg	401	413	491	486	549	632	688	626	632	671	595	614	622	772
AB15	274	282	307	277	299	348	287	270	279	279	307	307	335	405
Türkiye	40	39	41	45	32	41	43	46	48	43	45	32	39	50

Tablo 2.2. 1990 yılında geliri en düşük ülke olan Portekiz baz alınarak düzenlenmiştir. Buna göre her ülkenin 1990-2003 sürecinde kişi başına düşen gelir düzeylerindeki değişimler ve ülkelerin birbirleriyle olan kıyaslamaları kolaylıkla yapılabilmektedir. Portekiz 1990 yılı veriyken, 1991’de 114, 1992’de 141, 1993’de 118 olmuştur. 2000’den sonra ise sürekli artış yönünde ilerlemiş ve 2003 yılında 215 olmuştur. Yani gelir düzeyi yaklaşık 2 kat artmıştır. Birliğin en zengin ülkesi olan Lüksemburg’un kişi başına geliri ise, Portekiz 100 iken 401’dir. 2003 yılına gelindiğinde ise Lüksemburg’un endeksinin 772’ye yükseldiğini görmekteyiz. Türkiye ise 1990’da 40 iken 2003’de 50’ye yükseltebildiği endeks değerleriyle AB’nin en fakir ülkesinden bile çok geridedir.

Grafik 2.1., 1993 ve 2003 yılları esas alınarak, yılda kişi başına düşen gelir bakımından, üye ülkelerin ve Türkiye’nin on yıldaki değişimini göstermektedir. Buna göre kişi başına düşen gelir açısından Lüksemburg ve İrlanda bu süreçte en fazla artış gösteren ülkeler olmuşlardır. Türkiye’de ise hemen hemen hiç değişiklik olmamıştır.

Tablo 2.3., 1995-2004 yılları arasındaki kişi başına düşen gelirin yıllık büyüme hızını göstermektedir. 2003 yılına göre en fazla büyüme hızına sahip ülke %4,5 ile Yunanistan, en düşük büyüme hızına sahip ülke ise %-1,2 ile Portekiz’dir. Söz konusu yılda Birlik ortalaması %0,8 olarak gerçekleşmiştir. Buna göre Portekiz, Hollanda, Almanya, İtalya, Danimarka, Fransa ve Avusturya bu ortalamanın üzerinde bir hıza sahipken, Belçika, İsveç, Finlandiya, İngiltere, İspanya, Lüksemburg, İrlanda ve Yunanistan Birlik ortalamasının gerisinde bir hıza sahiptir. Türkiye ise %5,8 büyüme hızı ile tüm üye ülkelerin üzerinde bir büyüme hızı yakalamıştır. Ancak 2001 yılındaki %-7,5’lik büyüme hızı Türkiye’nin bu üstünlüğünün istikrarlı olmadığına işarettir.

Grafik 2.1. 1993 ve 2003 yıllarında AB üyelerinin ve Türkiye'nin kişi başına düşen GSMH'sı

Tablo 2.3. Kişi başına düşen gelir yıllık büyüme hızı 1995 sabit fiyatıyla, %

Ülkeler	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004*
İtalya	2,90	1,10	2,00	1,80	1,70	3,00	1,80	0,40	0,30	1,30
Portekiz	4,30	3,50	4,00	4,60	3,80	3,40	1,60	0,40	-1,20	1,30
Hollanda	3,00	3,00	3,80	4,30	4,00	3,50	1,40	0,60	-0,90	1,40
Almanya	1,70	0,80	1,40	2,00	2,00	2,90	0,80	0,10	-0,10	1,90
Avusturya	1,90	2,60	1,80	3,60	3,30	3,40	0,70	1,20	0,80	1,90
Danimarka	2,80	2,50	3,00	2,50	2,60	2,80	1,60	1,00	0,50	2,30
Fransa	1,70	1,10	1,90	3,40	3,20	3,80	2,10	1,20	0,50	2,40
Belçika	2,40	1,20	3,50	2,00	3,20	3,90	0,70	0,90	1,30	2,50
İspanya	2,80	2,40	4,00	4,30	4,20	4,40	2,80	2,20	2,50	2,60
Finlandiya	3,40	3,90	6,30	5,00	3,40	5,10	1,10	2,30	1,90	3,00
İngiltere	2,90	2,80	3,30	3,10	2,90	3,90	2,30	1,80	2,20	3,30
İsveç	4,10	1,30	2,40	3,60	4,60	4,30	1,00	2,00	1,50	3,70
Yunanistan	2,10	2,40	3,60	3,40	3,40	4,50	4,30	3,60	4,50	3,80
Lüksemburg	1,40	3,30	8,30	6,90	7,80	9,00	1,50	2,50	2,90	4,00
İrlanda	9,80	8,10	10,80	8,90	11,10	9,90	6,00	6,10	3,70	5,20
AB15	2,40	1,60	2,50	2,90	2,90	3,60	1,70	1,00	0,80	2,30
Türkiye	7,20	7,00	7,50	3,10	-4,70	7,40	-7,50	7,90	5,80	8,50

Kaynak: http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=detailref&language=en&product=STRIND_ECOBAC&root=STRIND_ECOBAC/ecobac/eb012

* Tahmini değer

2.2.1.2. Tarımsal faaliyetlerin yarattığı farklılıklar

Tarımsal faaliyetlerin rolünden kasıt, ekonomik faaliyet hacmi içerisinde tarımsal faaliyetlerin ne oranda yer aldığıdır. Tarımsal faaliyetin yoğun olduğu bir bölgede gelir düzeyi düşük olacağından bölgesel farklılıkların karşılaştırılması adına tarım hacmi, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Yunanistan, İspanya, Portekiz ve İrlanda sivil istihdamda tarımın en yüksek pay aldığı üye ülkelerdir. Üye ülkelerin gelişim süreci Tablo 2.4.'de verilmiştir.

Tablodaki verilere göre, sivil istihdamda tarımın payı, tüm üye ülkelerde düşüş yönünde seyretmiştir. Yani genel itibariyle, tarım sektöründe yer alan nüfus azaldığı için, topluluğun gelişmişlik seviyesinin yükseldiğini söyleyebiliriz.

Ülkeler arasındaki farklılığı 2002 yılı itibariyle değerlendirirsek, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda'nın değerlerinin %5,17 olan Birlik ortalamasından yüksek olduğunu; İspanya, Avusturya, Finlandiya, İtalya, Fransa, Danimarka, Hollanda, İsveç, Almanya, Lüksemburg, Belçika ve İngiltere'nin ise düşük olduğunu söyleyebiliriz. Kişi başına düşen gelirin düşük olduğu ülkelerle, tarımsal faaliyetlerin yoğun olduğu ülkelerin paralellik göstermesi de dikkat edilmesi gereken bir durumdur.

Tablo 2.4. Toplam sivil istihdamda tarımın payı (%)

Ülkeler	1980	1990	1997	1998	1999	2000	2001	2002
Belçika	3,20	2,70	2,70	2,20	2,40	1,90	1,90	1,80
Danimarka	8,10	5,70	3,70	3,70	3,30	3,70	3,50	3,20
Almanya	5,30	3,70	2,90	2,80	2,90	2,60	2,60	2,50
Yunanistan	30,30	23,90	19,80	17,80	17,00	17,00	16,00	15,80
İspanya	19,30	11,80	8,30	7,90	7,40	6,90	6,50	5,90
Fransa	8,50	5,60	4,60	4,40	4,30	4,20	4,10	4,10
İrlanda	18,30	15,00	10,90	9,10	8,60	7,90	7,00	6,90
İtalya	14,30	8,80	6,50	5,80	5,40	5,20	5,20	4,90
Lüksemburg	5,50	3,30	2,30	2,90	2,00	2,40	1,50	2,00
Hollanda	4,90	4,60	3,70	3,50	3,20	3,30	3,10	2,90
Avusturya	10,60	7,90	6,90	6,50	6,20	6,10	5,80	5,70
Portekiz	28,60	18,00	13,30	13,70	12,60	12,50	12,90	12,50
Finlandiya	13,50	8,40	7,80	7,10	6,40	6,20	5,80	5,50
İsveç	5,10	3,40	3,20	3,00	3,00	2,90	2,60	2,50
İngiltere	2,40	2,20	1,90	1,70	1,60	1,50	1,40	1,40
AB15	11,90	8,33	6,57	6,14	5,75	5,62	5,33	5,17

Kaynak: http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista/2003/table_en/3513full.pdf

2.2.1.3. İşsizliğin bölgesel dağılımı

Tablo 2.5.'de AB ülkelerinin, 1992 ve 2003 yılları arasındaki işsizlik oranları verilmiştir. Gelir seviyesinde olduğu gibi işsizlik açısından da en iyi seviyede olan ülke Lüksemburg'dur. Belçika, Almanya ve Yunanistan gittikçe kötüleşen bir seyir izlemiştir. Burada da yine gelirden olduğu gibi İrlanda en büyük gelişmeyi göstermiş ve işsizlik oranını %15.4 seviyesinden %4.6 seviyesine çekmeyi başarmıştır. 2003 yılı itibariyle en yüksek işsizlik oranı %11.3 ile İspanya'mındır. Lüksemburg, %3.7 değeri ile işsizlik oranı en düşük ülkedir. Bu durumda AB ülkelerindeki en yüksek ve en düşük işsizlik oranı farkı %7.6'dır.

2003 yılı itibariyle Birlik ortalamasına göre karşılaştırma yapacak olursak, Belçika, İtalya, Finlandiya, Yunanistan, Fransa, Almanya ve İspanya'da, %6,93 olan ortalamaya göre daha yüksek bir işsizlik olduğunu görürüz. Söz konusu yılda Portekiz, İsveç, Danimarka, İngiltere, Avusturya, İrlanda, Avusturya, Hollanda ve Lüksemburg ise ortalamadan daha düşük işsizlik oranına sahip ülkeler konumundadırlar.

Tablo 2.5. Toplam işsizlik oranları (%)

Ülkeler	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Belçika	7,10	8,60	9,80	9,70	9,50	9,20	9,30	8,60	6,90	6,70	7,30	8,00
Danimarka	8,60	9,60	7,70	6,70	6,30	5,20	4,90	4,80	4,40	4,30	4,60	5,60
Almanya	6,40	7,70	8,20	8,00	8,70	9,70	9,10	8,40	7,80	7,80	8,70	9,60
Yunanistan	7,90	8,60	8,90	9,20	9,60	9,80	10,90	11,80	11,00	10,40	10,00	9,30
İspanya	14,90	18,60	19,80	18,80	18,10	17,00	15,20	12,80	11,30	10,60	11,30	11,30
Fransa	9,90	11,10	11,70	11,10	11,60	11,50	11,10	10,50	9,10	8,40	8,90	9,40
İrlanda	15,40	15,60	14,30	12,30	11,70	9,90	7,50	5,60	4,30	3,90	4,30	4,60
İtalya	8,70	10,10	11,00	11,50	11,50	11,60	11,70	11,30	10,40	9,40	9,00	8,60
Lüksemburg	2,10	2,60	3,20	2,90	2,90	2,70	2,70	2,40	2,30	2,10	2,80	3,70
Hollanda	5,30	6,20	6,80	6,60	6,00	4,90	3,80	3,20	2,90	2,50	2,70	3,80
Avusturya	-	4,00	3,80	3,90	4,40	4,40	4,50	3,90	3,70	3,60	4,20	4,30
Portekiz	4,30	5,60	6,90	7,30	7,30	6,80	5,10	4,50	4,10	4,00	5,00	6,30
Finlandiya	11,70	16,30	16,60	15,40	14,60	12,70	11,40	10,20	9,80	9,10	9,10	9,00
İsveç	5,60	9,10	9,40	8,80	9,60	9,90	8,20	6,70	5,60	4,90	4,90	5,60
İngiltere	9,80	10,00	9,30	8,50	8,00	6,90	6,20	5,90	5,40	5,00	5,10	4,90
Türkiye	-	-	-	-	-	-	-	-	6,50	8,30	10,30	10,60
AB15	7,85	8,95	9,83	9,38	9,32	8,81	8,11	7,37	6,60	6,18	6,53	6,93

Kaynak: http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=etailref&language=en&product=STRIND_EMPLOI&root=STRIND_EMPLOI/emploi/em071

2.2.1.4. Diğer bölgesel farklılıklar

Bölgesel dengesizlikleri karşılaştırmada demografik yapı, eğitim, sağlık, sanayi, inşaat ve altyapı, mali yapı, çevre, enerji tüketimi... vb gibi kendi içerisinde de alt guruplara ayrılan bir takım ölçütler bulunmaktadır. Bu çalışmada, sözü geçen ölçütlerden bir kaçına kısaca yer verilecektir.

Birliğe üye ülkeler, nüfus yoğunluğu bakımından büyük bir farklılık içermektedir. 1990 yılında Finlandiya 16,4 kişi/km² oranı ile en düşük nüfus yoğunluğuna sahip ülke konumundadır. Bunu km²'ye 20,8 kişi ile İsveç, 49,9 kişi ile İrlanda izlemektedir. Söz konusu yılda 441,3 kişi/km² ile Hollanda en fazla nüfus yoğunluğuna sahip ülke olmuştur. Bunu da 326.6 kişi ile Belçika izlemektedir. Verilere göre 1990 yılında en düşük yoğunluğa sahip ülke ile en fazla yoğunluğa sahip ülke arasında yaklaşık 27 kat fark bulunmaktadır. 2002 yılı verilerine baktığımızda ise, nüfus yoğunluğu en düşük ülke 16,8 ile yine Finlandiya, en fazla yoğunluğa sahip ülke ise 456.4 ile Hollanda'dır. Aradaki fark ise yaklaşık 33 kata çıkmaktadır. Sadece İngiltere'nin 2001 ve 2002 yıllarında yaşadığı düşüş haricinde 1990-2002 yılları arasında tüm üyelerin nüfus yoğunluğu artan bir trend izlemiştir. Bu 15 üye ülkenin 1995 yılında 371.573.910 olan nüfusunun %4 oranında artarak 2025 yılında 388.253.650 olacağı öngörülmektedir.

Sağlık bakımından da üye ülkeler arasında büyük farklılıklar bulunmaktadır. Her 100.000 kişiye düşen hekim sayısı açısından bir karşılaştırma yapıldığında, 1994 yılında en fazla orana sahip ülke 559,2 ile İtalya, en düşük orana sahip ülke ise 157,3 ile İngiltere'dir. Aradaki fark yaklaşık 3,5 kattır. Her 100.000 hastaya düşen yatak sayısı bakımından 1999 verilerine göre, 375,7 ile en düşük orana sahip ülke İspanya, 920,2 ile en yüksek orana sahip ülke ise Danimarka'dır. İki ülke arasındaki fark yaklaşık 2,5 kattır.

Kişi başına enerji tüketimi açısından, 1999'da Lüksemburg 8.083 kg petrol (KEP) ile en fazla enerji tüketen ülke konumundadır. Bunu 6.457 KEP ile Finlandiya, 5.741 KEP ile de Belçika izlemektedir. Söz konusu yılda kişi başına enerji tüketimi en az ülke ise 2.446 KEP ile Yunanistan'dır. 2002 yılında en az tüketim 2.546 kg ile Portekiz'in, en fazla tüketim 9.112 KEP ile Lüksemburg'undur. Verilerden de görüldüğü üzere, en düşük ve en yüksek değerler arasında 1999 yılında yaklaşık 3,3, 2002 yılında ise 3,6 kat fark bulunmaktadır. Türkiye'nin kişi başına düşen enerji tüketimini bu karşılaştırmaya dahil ettiğimizde, 1999'da 1.071 kg, 2002 yılında ise 1.083 KEP olduğunu görüyoruz. Bu şartlarda Birlik içindeki en yüksek enerji tüketimine sahip ülke ile Türkiye arasında 1999'da yaklaşık 7,5 kat, 2002'de 8,4 kat fark bulunduğu sonucu ortaya çıkmaktadır (WDI, 2005).

2.2.2. Bölgesel Politika Geliştirmenin Gerekliliği

Avrupa Kıtası'nın siyasi şeklini almasında, arazi yapısı, iklim koşulları ve su yolları gibi birçok yerel faktörler belirleyici olmuştur. Bu temel faktörlerin yüzyıllarca değişmemiş olması, insanların yerleşim yerlerini belirlemelerinde etkili olmuştur. Sanayi devrimi ile, yerleşim yeri seçiminde belirleyici olan bu faktörlerin önemi azalmıştır. Bunların yerine enerji kaynakları, hammadde kaynakları, su yolları, liman bölgeleri ve liman şehirleri sanayi için çekim merkezleri haline gelerek Avrupa'nın ekonomi coğrafyası tamamen değişmiştir.

Yerleşim yerleri sanayileşmenin yoğunlaştığı merkezlerde toplanmış, devlet de yatırımlarını iş adamlarının tercih ettiği bölgelere kaydırmıştır. Böylelikle, sınıai büyümenin temel ihtiyaçları olan alt yapı yatırımları, kamu hizmetleri ve idari yapılanmalar da sanayi merkezlerini takip ederek, bu değişime pozitif dışsallıklar kazandırmıştır. Yani, sanayi devrimi ile dışsal faydaların kapsamı değişerek, ekonomik faaliyetler için çekim niteliği taşıyan bölgesel faktörler yön değiştirmiştir.

Bölgesel gelişme farklılıklarının giderilmesi ve bölgesel kalkınmanın sağlanması amacıyla, AB üyesi her devlet kendi bünyesinde ayrı bir bölgesel politika geliştirmiştir. Bölgesel kalkınma problemlerinin, her üye devlet tarafından kendi bünyesinde aşılması önceliklidir.

AB bölgesel politikasının amacı ise, gerekli rehber ve ilkeleri geliştirerek, üye devletlerce oluşturulan bölgesel kalkınma politikalarını, Birliğin rekabet ve devlet yardımları politikaları ile uyumlu ve koordineli bir hale getirmektir. Mevcut bölgesel farklılıkların azaltılması ve bölgeler arasındaki farklılıkların daha da artmasının önüne geçilmesi de, Birliğin bölgesel politika amaçları içerisindedir. Bu amaçla Birlik, geliştirdiği bölgesel politika araçlarıyla problemlili bölgelere destek olmakta, bölge ve Birlik politikaları arasında koordinasyon sağlamaktadır.

Ortak Pazar'ın kurulmasıyla birlikte, gerek Birlik, gerekse yabancı uyruklu firmalar, ekonomik faaliyetlerinde, alt yapı ve nitelikli insan gücü bakımından gelişmiş yörelere yönelmişlerdir (polarizasyon). Böylelikle genişleyen pazar yapısı yoğunlaşmayı da beraberinde getirmiştir. Yoğunlaşmanın belirli bölgelerde artması ile, bu yoğunlaşmanın önüne geçilmesi ve bölgesel gelişme farklılıklarının azaltılması maksadıyla, hem ulusal hem de Birlik bazında politika geliştirme zorunluluğu doğmuştur. AB düzeyindeki bölgesel gelişme farklılıkları, ulusal düzeydeki bölgesel farklılıklardan daha çoktur. Bu fark, en fakir ve en zengin Birlik düzeyindeki bölgeler arasında 4 kata kadar çıkmaktadır (Bayraktar, 2002:10).

Birlik üyelerinin kendi çabalarıyla bu farklı gelişmişlik seviyelerini dengeye getirmeleri imkansız görüldüğü için, Birlik ölçeğinde politikalar geliştirilerek, AB'inde bölgesel dengesizlikleri azaltmak gereği ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda bölgesel farklılıkları gidermek maksadıyla, Avrupa Birliği Bölgesel Politikası oluşturulmuştur. Bu politika aracılığı ile, ekonomik gelişmeyi destekleyecek doğal kaynakların, yerleşim koşullarının ve doğal koşulların iyi olmadığı bölgeler ile yapısal değişim ve küreselleşme sonucunda ekonomik problemler yaşayan gelişmiş bölgeler, bu politika vasıtasıyla desteklenerek, Birlik içerisinde kümülatif bir kalkınma seviyesine erişilmesi hedeflenmiştir. Böylelikle AB Bölgesel Politikası, hem bir dayanışma aracı hem de ekonomik entegrasyonu sağlayan önemli bir güç olarak Birlik politikaları içerisindeki yerini almıştır (IKV, 2004:5).

Bölgesel Politika, Birlik'e yeni katılım planları ile sadece üye devletlere yönelik bir politika olmaktan çıkmış, AB'ne aday ülkeler için bile, "katılım öncesi

strateji” çerçevesinde bölgesel politikalar geliştirilmiştir (<http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABBLGESELPOLTKAVEYAPISALFONLAR.doc>).

2.2.3. AB Bölgesel Politikasına İlişkin Hukuki Düzenlemeler

2.2.3.1. Kurucu anlaşmalar

Bölgesel politikaların temeli AB’ni kuran antlaşmalara dayanmaktadır. Roma Antlaşması, Tek Avrupa Senedi, AB Antlaşması ve İkincil Mevzuatlar kurucu antlaşmalar kapsamındadır.

2.2.3.1.1. Roma Antlaşması (*Treaty of Rome*)

1 Ocak 1958 tarihinde yürürlüğe giren ve Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)’nin kurucu anlaşması olan Roma Antlaşması’nda, bölgesel politikaya ilişkin doğrudan hükümler bulunmamaktadır. En belirgin ifade, Dibaçe’nin 5. paragrafında yer verilen “çeşitli bölgeler arasındaki mevcut farklılıklar ile daha az-kayırlmış bölgelerdeki geri kalmışlığı azaltma yoluyla ekonomilerin birliğini güçlendirme ve uyumlu bir kalkınmayı sağlama istekli olarak...” ifadesidir.

Ayrıca, bölgesel politikayla dolaylı şekilde ilişkilendirilmiş bazı maddeler bulunmaktadır. Bunlardan birisi 80/2 maddede yer alan, taşımacılıkla ilgili fiyat politikasından olumsuz etkilenecek bölgelerin yararına geliştirilen koruyucu hükümdür. En belirgin ifadeler devlet yardımlarına ilişkin hükümlerdir. 92-94. maddeler ile üye ülkeler tarafından doğrudan veya devlet kaynakları aracılığı ile yapılan ve rekabeti engelleyen her türlü yardımın, üye ülkeler arasındaki ticareti etkilediği ölçüde Ortak Pazar ile bağdaşmayacağı belirtilmiş ve bu yardımlar yasaklanmıştır. Ortak Pazar ile bağdaşan yardım çeşitleri ise 92. maddenin 2(b) ve 3. bentlerinde şu şekilde sıralanmıştır:

- Doğal afetlerin veya istisnai durumların neden olduğu zararların telafisi için yapılan yardımlar,
- Yaşam standartlarının veya istihdamın çok düşük olduğu bölgelerin ekonomik açıdan gelişmesini sağlamaya yönelik yatırımlar,
- Avrupa’nın ortak çıkarlarına yönelik önemli projelerin gerçekleştirilmesi veya bir ülkenin ekonomisinde ciddi bir problemin giderilmesi için gerçekleştirilen yardımlar,

- Rekabet şartlarını olumsuz bir biçimde etkilemeyen ve belirli ekonomik faaliyetler veya ekonomik alanların gelişmesini kolaylaştırmak için yapılan yardımlar,
- Komisyon'un önerisi ve Konsey'in onayı ile alınan bir karar ile tespit edilen diğer yardım türleri.

Bölgesel politikaların uygulanması bakımından diğer önemli madde, Avrupa Yatırım Bankası'nın kurulmasını öngören 129. maddedir. 130. maddede ise, kurulması öngörülen bu bankanın amacı belirtilmiştir. Buna göre, ekonominin bütün sektörlerinde az gelişmiş bölgelerin kalkınmasını amaçlayan projelerin, Ortak Pazar'ın dengeli ve engellenmeden kalkınmasına yönelik çabaların Avrupa Yatırım Bankası tarafından destekleneceği öngörülmüştür.

Roma Antlaşması'nın 123-128. maddeleri arasında, yine bölgesel kalkınma ile ilişkili olarak Avrupa Sosyal Fonu (ASF)'nin kurulmasına yönelik düzenlemeler yapılmasının yanı sıra Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (ATYGF)'nin kurulması da öngörülmüştür. ASF özet olarak, Ortak Pazar İçindeki işçiler için istihdam olanaklarının iyileştirilmesi ve bu sayede yaşam standartlarının yükselmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur. ATYGF'nin ise, bilhassa fiyatların düzenlenmesi, çeşitli ürünlerin üretim ve pazarlanması için gereken desteğin sağlanması, depolama ve devir ile ilgili düzenlemelerin yapılması ve ithalat ile ihracata istikrar kazandırılabilmesi için kurulacağı ifade edilmiştir, (http://www.hri.org/docs/Rome57/Part3Title05.html#_Art92). Bu fonlarla ilgili detaylı bilgiler ileride verilecektir.

1970'li yıllara gelindiğinde, kurucu antlaşmalar içerisindeki bölgesel politikaya ilişkin düzenlemelerin yeterli olmadığı ileri sürülerek, 18 Mart 1975 yılında Bölgesel Politika Komitesi kurulmuştur. Bu komite, bölgesel sorunları inceleyip ve bunlara çözüm getirerek, Birlik'in bölgesel politika hedeflerine ulaşmasını sağlamakla yükümlü tutulmuştur. Ayrıca aynı tarihte Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (ABKF) da kurulmuştur (Özkuten ve Ergunal, 1992:10).

2.2.3.1.2. Avrupa Tek Senedi (*Single European Act*)

Bölgesel farklılıkların giderilmesini amaçlayan politikaların etkinliği, 1980'lerde AB'nin genişlemesi ile beraber azalmıştır. 1981'deki ikinci genişleme hareketiyle Yunanistan, 1986'daki üçüncü genişleme hareketi ile de Portekiz AB'nin en fakir ülkesi konumuna gelmiştir. Kademeli olarak Birlik üye sayısının 15'e

çıkması, AB'ni, alan ve nüfus bakımından genişletmiş, daha heterojen bir yapıya bürümüştür. Yeni üyeler ile kurucu üyeler arasında sosyo-ekonomik yapı bakımından büyük farklılıklar olduğundan, AB'ni oluşturma hedefine ulaşmayı hızlandırmak için Avrupa Tek Senedi (ATS) 1 Temmuz 1987'de yürürlüğe girmiştir (Özkuten ve Ergunal, 1992:11).

Roma Antlaşması'na bir takım ekler ve ilaveler getiren ATS, bölgesel farklılıkları gidermeye ilişkin olarak 130. maddede şu düzenlemeleri getirmiştir (Bayraktar, 2002:22-23):

- AB, Birlik genelinde uyumlu bir gelişmeyi sağlamak için ekonomik ve sosyal birliğini geliştirir ve özellikle çeşitli bölgeler arasındaki farklılıkları azaltmayı ve en az gelişmiş bölgelerin geri kalmışlığını ortadan kaldırmayı hedefler (M. 130-A).

- Üye ülkeler, kendi ekonomik politikalarını devam ettirirler ve 130-A maddesindeki amaçlara ulaşmak için bunları koordine ederler (M. 130-B).

- ABKF, Birlik'in var olan bölgesel farklılıklarının giderilmesinde, geri kalmış bölgelerin yapısal ıslahı ve gelişmesi ile gerilemekte olan sanayi bölgelerinin iyileştirilmesinde kullanılır (M. 130-C).

- ATS'ini yürürlüğe girmesinden itibaren Komisyon, mevcut yapısal fonların görevlerini ve yapısını 130-A ve 130-C maddelerinde belirtilen amaçların gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak amacıyla belirlemek, etkinliklerini artırmak ve birbiriyle ve mevcut diğer mali araçlar arasında koordinasyonu sağlamak için toplu bir önergeyi Konsey'e sunar. Konsey, bu önergeyle ilgili Avrupa Parlamentosu ile Ekonomik ve Sosyal Komitelerin görüşünü aldıktan sonra 1 yıl içinde oy birliği ile karar alır (M.130-D).

- 130-D maddesinde öngörülen kararın alınmasından sonra, Komisyon'un önerisi üzerine ve Avrupa Parlamentosu ile iş birliği içinde olarak Konsey, ABKF'na ilişkin uygulama kararlarını alır (130-E).

ATS ile, Roma Antlaşması'na bölgeler arasındaki dengesizlikleri azaltmak adına, Ekonomik ve Toplumsal Kaynaşma (*Economic and Social Fusion*) başlığı eklenmiş ve Ortak Pazar'ın temel parçası haline gelmiştir.

2.2.3.1.3. AB Anlaşması (*Maastricht Treaty*)

Ekonomik ve Parasal Birlik'in (EPB) oluşturulmasında bölgesel politikanın öneminin anlaşılmasıyla, 1 Kasım 1993 tarihinde Avrupa Birliği Antlaşması yürürlüğe konularak, daha az zengin ülkelerin EPB'ye tam katılımı sağlanmaya çalışılmıştır. Madde 130-A'daki "Topluluk, farklı bölgelerin kalkınma düzeyleri arasındaki dengesizlikleri ve az gelişmiş bölgelerin geri kalmışlığını azaltmayı hedefleyecektir" ibaresi ile, ekonomik ve toplumsal kaynaşma AB bütünleşmesinin temel ilkeleri haline dönüşmüştür (AKTRT, 2000:1).

EPB yönelik olarak, "yakınlaşma kriterlerinin" yerine getirilebilmesi için, Sosyal Avrupa başlığı altında, üye ülkeler arasında kalkınma düzeyi farklılıkları nispeten geri kalmış dört ülkeye (Yunanistan, Portekiz, İspanya, İrlanda) yönelik yeni bir Dayanışma ve Uyum Fonu (*Cohesion Fund*) kurulması öngörülmüştür (<http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABBLGESELPOLTKAVEYAPISALFONLAR.doc>).

2.2.3.2. İkincil Mevzuat (*Secondary Legislation*)

AB Bölgesel Politikası'nın ikincil mevzuatı, genel olarak tüzük (*regulations*) ve kararlardan (*decisions*) oluşmaktadır. Bölgesel kalkınma politikasına ilişkin ilk ikincil mevzuat, Komisyon'un 1969 Ekim ayında, Birlik'in bölgesel kalkınması için kullanılacak araçların organizasyonu ile ilgili yaptığı tekliftir. Bu teklife rağmen, ancak üç yıl sonra Ekim 1972 Paris Konferansı'nda, Birlik'in bölgesel problemlerini aşması için gerekli teklifleri sunmak ve ABKF hazırlamak üzere Komisyon'a çağrı yapılmıştır. Bu bağlamda, 18 Mart 1975 tarihinde ABKF'nun oluşturulmasına ilişkin tüzüğün çıkarılması (724/75, 21.03.1975), bölgesel politika alanında atılan en önemli adım olmuştur.

ABKF ile aynı tarihte, Bölgesel Politika Komitesi (*Committee of The Regional Policy*), Konsey kararı ile kurulmuştur. Komisyon 1979 yılında, üye ülkelerin yardımlar için Komisyon'a yapmış olduğu başvuruların, bölgesel kalkınma programları çerçevesinde gerçekleştirilmesini öngören bir öneri getirmiştir. Söz konusu bölgesel kalkınma programları, yardım alacak bölgelerin ekonomik ve sosyal durumlarını inceleyecek, kalkınma hedeflerini belirleyerek bu hedeflere ulaşmada uygulanacak tedbirleri saptayacak, gerekli mali kaynakları ve uygulanacak politika araçlarını belirleyecektir.

6 Şubat 1979 tarihinde ABKF'nda bir değişiklik yapılarak, kota ve kota dışı bölüm oluşturulmuştur. Kota bölümü, fon kaynaklarının %95'ine sahip olup, bu bölümün kaynakları üye ülkelerin bölgesel sorunları dikkate alınarak daęıtılmıőtır. Fon kaynaklarının %5'lik kısmı ise kota dışı bölüme aktarılmıştır. Kota dışı bölüm, Komisyon tarafından belirlenen birden fazla ülkeyi veya bölgeyi ilgilendiren özel programların kullanımına ayrılmıştır. Bu kota dışı tedbirler, özellikle Birlik'in genişlemesinden etkilenen bölgelerin, çelik, gemi yapımı, tekstil sanayilerinin güçlüklerinden etkilenen bölgelerin, enerji tedariki sorunları olan bölgelerin ve İrlanda ile Kuzey İrlanda'nın sınır bölgelerinin kalkınmasına yardım etme hususlarını içeren yedi adet tüzükle Ekim 1980'de düzenlenmiştir.

19 Haziran 1984'de var olan ABKF yeniden düzenlenerek, 1 Ocak 1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Böylece, kota ve kota dışı bölümler uygulamadan kaldırılarak bunun yerine, Birlik tarafından her üç senede bir belirlenen kaynak dağıtımı alt ve üst sınır uygulaması getirilerek, yapısal fonların etkinliğinin artırılması amaçlanmıştır. Söz konusu tüzükte yer alan Topluluk programlarının hazırlanması ilkesine dayanarak, 27 Ekim 1986'de az gelişmiş bölgelerin haberleşme ağının geliştirilmesine ve yerel enerji potansiyellerinin geliştirilmesine yönelik Topluluk programları düzenlenmiştir (Star ve Valoren). Çelik sanayii bölgelerinin kalkındırılmasına yönelik olarak Resider, gemi yapımı bölgelerinin kalkındırılmasına yönelik olarak ise Revenal Topluluk programları, 2 Şubat 1985 tarihinde hazırlanmıştır.

23 Temmuz 1985 tarihli, Entegre Akdeniz Programları'nın (*Integrated Mediterranean Programmes*) çerçevesini belirleyen 2088/85 sayılı yönetmelik de ikincil mevzuat kapsamındaki önemli bir düzenlemedir (Bayraktar, 2002:24,25; Özkuten ve Ergunal 1992:13,14). Bu programların uygulamalarına 1986 yılında geçilmiőtir.

Birlik içindeki bölgesel kalkınma farklılıklarının azaltılmasına ilişkin olarak, 1 Kasım 1993 tarihli Maastricht Antlaşması'nda, Birliğin en fakir ülkelerine yönelik olarak Uyum Fonu'nun (*Cohesion Fund*) kurulması hükme bağlanmıştır. 26 Mayıs 1994 tarihli tüzükle Uyum Fonu kurularak, fonun mali araçları ve fondan yararlanma koşulları belirlenmiştir. Tüzüğe göre, GSYİH seviyeleri AB ortalamasının %90'ından daha az olan en yoksul dört ülke (Yunanistan, Portekiz, İrlanda ve İspanya), kamu açıklarını büyütmemek şartıyla fondan yararlanabileceklerdir (DTM, 1999:185).

AB, AB politikalarının 21. yüzyıldaki gelişim çerçevesini belirlemek için 2000-2006 döneminde “Gündem 2000” (*Agenda 2000*) belgesini kabul etmiştir. Bu belge, AB'nin öngördüğü genişleme ile ilintili olarak, kalkınma düzeyleri birbirinden farklı ülkelerin yeni üyeler olarak AB içinde yer alması olasılığının, ekonomik ve toplumsal dayanışma hedeflerini her zamankinden daha önemli hale getirdiğini vurgulamaktadır. İstihdamın artırılması, sürdürülebilir kalkınmanın ve rekabete dayalı gelişmenin sağlanması, uyum politikasının ana çerçevesi olarak belirlenmiştir. Buna bağlı olarak, geri kalmış ve yeniden yapılanma sürecine girmiş bölgelerde, insan kaynaklarının geliştirilmesi için sürekli mali destek yapılması öngörülmüştür (<http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D.9152001/abbkp.html>).

2.2.4. AB Bölgesel Politikası Hedef, Usul ve İlkeleri

AB'nin bölgesel politikası, belirli bir süre için üye devletler tarafından düzenlenmekte ve uygulanmaktadır. Bu süreçler sonucunda elde edilen başarı ve başarısızlıklar, bir sonraki planlama dönemi için veri teşkil ederek, yapılacak reformlara yön vermektedir. 2000-2006 yıllarını kapsayan son bölgesel politika, 15 üye ülkede uygulanmaktadır. Aday ülkeler için farklı bölgesel politikalar geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. AB Bölgesel Politikası'nın ilke ve usulleri, üye devletlerin kendi bölgesel politika uygulamalarıyla, Birlik politikası arasında uyumu ve dengeyi sağlayacak niteliktedir (Brasche, 2001:29).

2.2.4.1. Hedefler

AB, nispeten geri kalmış bölgelere yardım etmek amacıyla, bazı “Hedefler” ya da ekonomik ve sosyal “Kriterler” tanımlamıştır. Bu hedef ya da kriterler temel alınarak bölgeler Yapısal Fonlar'dan yardım alırlar. 1994-1999 döneminde bu amaçla altı hedef belirlenmişti. Bunlar kısaca şu şekilde açıklanabilir (AKTRT, 1996:6):

Hedef 1: Gelişme düzeyi geri kalmış bölgeler,

Hedef 2: Sanayinin gerilemekte olduğu bölgeler,

Hedef 3: Uzun dönemli işsizler, iş arayan gençler ve işgücü piyasasının dışında kalma tehlikesiyle karşı karşıya olanlar,

Hedef 4: İstihdam durumları sanayi ve üretim sistemlerindeki değişimlerin tehdidi altında olan işçiler,

Hedef 5a: Çiftçiler, balıkçılar ve üretim yapılarındaki değişimlerle karşı karşıya olan sektörlerin ürünlerinin işlenmesinde veya pazarlanmasında çalışanlar,

Hedef 5b: Tarımda yüksek istihdam oranı, düşük tarımsal gelir düzeyi ve düşük bir nüfus yoğunluğu ya da yüksek göç oranı kriterlerinden ikisini karşılayan ve sosyo-ekonomik düzeyi düşük olan kritik durumdaki kırsal yöreler,

Hedef 6: Nüfus yoğunluğu son derece düşük olan yöreler.

2000-2006 döneminde ise, ekonomik ve sosyal anlamda uyumlu bir bütünleşmeyi sağlamak ve bölgeler arasındaki farklılıkları gidermek için Birlik, politikalarını üç ana hedef kapsamında gerçekleştirecek şekilde düzenlemiştir. Bu hedefler şunlardır (IKV, 2004:6,7):

Hedef 1: Gelişmişlik seviyesi düşük olan bölgelerdeki yapısal uyum ve kalkınmanın teşvik edilmesi,

Hedef 2: Yapısal sorunlar yaşayan bölgelerin ekonomik ve sosyal dönüşümünün desteklenmesi,

Hedef 3: Eğitim, öğretim, mesleki eğitim ve istihdam politika sistemlerinin modernizasyonu ve adaptasyonunun desteklenmesi.

Sağlanan destekler bakımından en cazip bölgeler Hedef 1 bölgeleridir. Hedef 1 kapsamında yardım almaya hak kazanan ülkeler 2000-2006 döneminde, GSYİH'sı AB ortalamasının %75'inden az ülkeler olarak belirlenmiştir. Bunun yanı sıra, AB'deki Fransa'nın deniz aşırı bölgeleri, Azor Adaları, Maderia ve Kanarya Adaları gibi en uzak bölgeler Hedef 1 kapsamındaki bölgelerdir. Ayrıca nüfus yoğunluğunun oldukça düşük olduğu Finlandiya ve İsveç'deki bazı yöreler de Hedef 1 kapsamındadır (AKTRT, 2000:7). ABKF, Avrupa Sosyal Fonu (ASF), Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu (ATYGF) ve Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı (BYMA) Hedef 1 kapsamında kullanılan politika araçlarıdır. Hedef 1 kapsamındaki nüfus, AB toplam nüfusunun %22,2'sini oluşturmakta ve yapısal fonların %67,7'si bu kapsamdaki projelere ayrılmaktadır (<http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABBLGESELPOLTKAVEYAPISALFONLAR.doc>).

Hedef 2, yapısal kriz yaşayan sanayi alanları, kırsal alanlar, şehirler ve balıkçılık sanayiine ait olmak üzere dört ana bölgeyi kapsamaktadır. Bu bağlamda, sanayi bölgelerinde Birlik ortalamasının üzerinde bir işsizlik oranı veya istihdam oranı, sanayi istihdam oranında düşüş; kırsal alanda düşük nüfus veya tarım sektöründe yüksek işgücü istihdamı, işsizlik ya da yüksek oranda kırsal kesimden göç eğilimi; şehirlerde yüksek oranda uzun süreli işsizlik, yüksek düzeyde fakirlik,

çevre sorunları, suç oranının yüksekliği ve düşük eğitim düzeyi; balıkçılığa dayalı alanlarda ise istihdam oranında düşüş gibi kriterlere göre değerlendirme yapılmaktadır. Bu hedef ABKF, ASF ve ATYGF bölgesel politika araçları ile desteklenmektedir. Yapısal fonların %10,5'lik bölümü Hedef 2 çerçevesindeki projelerin finansmanı için tahsis edilmiştir.

Komisyon, sınai ve kırsal kesimdeki nüfus ile işsizlik oranı ve Hedef 1 dışında kalan bölgelerdeki uzun süreli işsizlik oranlarını göz önünde bulundurarak, Hedef 2 kapsamına girecek alanların nüfusunun, AB nüfusunun %18'ini aşmaması şartını getirmiştir. Komisyon üye devletlere danışarak, Hedef 2 kaynaklarından yararlanacak bölgelere ilişkin listeleri hazırlamaktadır. Bu listeler 7 yıl için geçerli olmakla birlikte, kriz yaşayan bölgeler listeye ilave edilebilmektedir.

Hedef 3, Hedef 1 bölgeleri dışındaki tüm bölgeleri desteklemeyi öngörmektedir. Bu hedef insan kaynaklarının geliştirilmesi için bir referans çerçevesi oluşturma temeline dayalıdır. Bunun yanında işsizlikle mücadele, sosyal katılım, kadınlarla erkeklerin eşit haklara sahip olmasının teşviki, yaşam boyunca eğitim öğretim felsefesi, ekonomik ve sosyal değişikliklere uyum kabiliyeti kazandırma gibi unsurlar da Hedef 3 kapsamındadır. Bu hedef ASF 'nca desteklenmektedir. Bu fondan, 2000-2006 döneminde, toplam bütçenin %12.3'ü Hedef 3 bölgeleri için ayrılmıştır (Bircan, 2000:1022).

Hedef Bölgeler bazında üye ülkelere tahsis edilen fonlar, 2000-2006 dönemi itibariyle Tablo 2.6.'da verilmiştir. Buna göre toplam fonlardan en büyük pay İspanya'ya, en düşük pay ise Lüksemburg'a aittir. Hedef 1'e yönelik olarak en büyük desteği yine İspanya alırken, Hedef 2 kapsamında Fransa, Hedef 3 kapsamında ise Almanya en büyük finansal desteğe sahiptir. Hedef Bölgeler bakımından ise en fazla finansal destek ayrılan bölge, yeni ve geçiş yardımı alan önceki hedef bölgeleri toplamına göre %69,7 oran ve 135.900.000.000 € ile Hedef 1 bölgesidir, bu tutarın %4,3'ü ise ekonomileri değişim sürecinde olan bölgelere aktarılacaktır. Bunu %12,3'lük pay ve 24.050.000.000 € ile Hedef 3 bölgesi izlemektedir. Yeni ve geçiş yardımı alan önceki Hedef 2 Bölgeleri toplamı ise yapısal fonların %11,5'lik kısmını yani 22.500.000.000 €'lık kısmını alabilmekte, bunun da %1,4'ü ekonomileri değişim içinde olan bölgelere ayrılmaktadır.

Tablodaki geçiş yardımları sütunları, önceki Hedef 1, 2 ve 5(b) kapsamında yardım almaya hak kazanmış, fakat yeni Hedef 1 ve 2 için artık kriterleri karşılamayan bölgelerin, şimdiye kadar sağladıkları ilerlemelerini pekiştirmek

amacıyla alınan desteği kapsamaktadırlar. Bu geçiş yardımları da 2005 yıl sonu itibariyle sona erecektir.

Yapısal fonların toplam bütçesinin %0,5'i yani 1.100.000.000 €'lık kısmı, BYMA bölgeleri için, Hedef 1 kapsamında olmayan alanlardaki Ortak Balıkçılık Politikasına destek veren tedbirlere yönelik ayrılmıştır.

Tablo 2.6. 2000-2006 döneminde üye ülkelere tahsis edilen fonlar (Köroğlu, 2003:21) 1999 fiyatlarıyla, milyar €

Üye Ülke	Hedef 1	Geçiş Yardımı Önceki Hedef 1 Bölgeleri	Hedef 2	Geçiş Yardımı Önceki Hedef 2 Bölgeleri	Hedef 3	Balıkçılık Enstrümanı Hedef Dışındaki Bölgeler	Toplam
Lüksemburg	0	0	34	6	38	0	78
Danimarka	0	0	156	27	365	197	745
Avusturya	261	0	578	102	528	4	1473
Belçika	0	625	368	65	737	34	1829
Finlandiya	913	0	459	30	403	31	1836
İsveç	722	0	354	52	720	60	1908
Hollanda	0	123	676	119	1686	31	2635
İrlanda	1315	1773	0	0	0	0	3088
Fransa	3254	551	5437	613	4540	225	14620
İngiltere	5085	1166	3989	706	4568	121	15635
Portekiz	16124	2905	0	0	0	0	19029
Yunanistan	20961	0	0	0	0	0	20961
Almanya	19229	729	2984	526	4581	107	28156
İtalya	21935	187	2145	377	3744	96	28484
İspanya	37744	352	2553	98	2140	200	43087
AB15	127543	8411	19733	2721	24050	1106	183564

2.2.4.2. Usuller

AB'nin bütün Hedef'leri (1, 2 ve 3) yedi yıllık dönem için planlanmaktadır. Fakat, yarı dönemde yapılan değerlendirmede en iyi performans gösteren bölgelere %4 rezerv ayrılması mümkündür. İki tür program hazırlama usulü vardır, üç aşamalı usul ve basitleştirilmiş iki aşamalı usul (Brasche, 2001:34) .

Üç aşamalı usul:

1. Aşama: Üye ülke tarafından sunulan gelişme planı,
2. Aşama: Plana dayalı olarak ve üye ülke ile ilgili bölgelerin işbirliğinde Komisyonca oluşturulan Topluluk Destekleme Çerçevesi (*Community Support Framework - CSF*),

3. Aşama: Yerinde müdahale, genellikle işlevsel program (*Operation Programme - OP*), büyük proje veya genel bir hibe.

Basitleştirilmiş iki aşamalı usul:

1. Aşama: Üye ülke tarafından sunulan gelişme planı,
2. Aşama: Tek Programlama Belgesi'nin (*Single Programming Document-SPD*) oluşturulması.

Bu iki usul de bölgelerin ihtiyaçları ile AB'nin genel amaç ve stratejileri arasında korelasyon sağlayıcı nitelik taşımaktadır. Nihai planı Komisyon kararlaştırmaktadır.

Yapılan planlar şu nitelikleri taşımalıdır (Brasche, 2001:35):

- Sosyo-ekonomik durumun analizinin bir önceki dönem sonuçlarına göre tespit edilmesi,
- Takip edilecek strateji,
- Mali kaynakları özetleyen tablolar,
- Önerilen stratejinin etki alanının değerlendirilmesi,
- Beklenen sonuçların nicel değerlendirmesi,
- Ek finansman ve müdahale şekli.

2.2.4.3. İlkeler

Birlik, gerekli yapısal faaliyetleri yönetmek ve yürütebilmek amacıyla, asgari bir rasyonalizasyon kurmaya ve bunu da birkaç ilke ışığında oluşturmaya karar vermiştir. Temmuz 1993'de kabul edilen revize yönetmeliklerle güçlendirilen şu dört ilke, bu amaca hizmet etmektedir:

Yoğunlaşma İlkesi (*Condensation Principle*): Bu ilke, bölge problemlerinin çözümüne yönelik finansman araçları oluşturulmasını kapsamaktadır. AB yardımları, belirlenen hedef bölgeler üzerinde yoğunlaştırılmaktadır. Bölgesel Politika'nın önemli finansman araçlarından olan "Yapısal Fonlar"ın ve "Uyum Fonu"nun belirli amaçlara göre oluşturulması ve tahsis edilmesi bu ilke doğrultusunda gerçekleştirilmektedir (Aktar, 2002:69,70).

Ortaklık İlkesi (*Partnership Principle*): Bu ilkeye göre, Birlik bünyesinde bölgesel kalkınma politikalarının hazırlanması ve yürürlüğe konulmasında Komisyon'un, üye devletlerin ve yerel-bölgesel planda yetkili örgüt ve otoritelerin ortak bir biçimde hareket etmesi öngörülmektedir. Burada temel amaç, ortaklığın

proje hazırlık döneminden başlayarak proje uygulama dönemine kadar sürdürülmesidir (AKTRT, 1996:13).

Ekleme İlkesi (*Additionality Principle*): Bu ilkede, kamu harcamalarının maliyetinin devlet ve yerel yönetimler ile yapısal fonlar aracılığıyla Birlik'e paylaştırılması ve ortak finansmanı öngörülmüştür. Burada Birlik yardımları üye ülke yatırımları yerine geçmeyip, onları tamamlayıcı bir nitelik arz etmektedir (Aktar 2002:71).

Programlama İlkesi (*Programming Principle*): Kamu ve özel proje yöneticilerince alınan önlemler ışığında, kalkınma planlarının sonuçlarına ve alınacak ortaklaşa kararlara yönelik sürecin gerçekleştirilmesi öngörülmektedir (Bircan, 2000:1021) .

2.2.5. AB Bölgesel Politikasının Araçları

1975 yılından itibaren önem kazanmaya başlayan ve Birlik Ortak politikaları arasına giren Bölgesel Politika, bölgesel dengesizlikleri gidermeye yönelik olarak mali kaynakların etkin ve koordineli bir biçimde kullanılmasını amaçlamaktadır. Bu bağlamda Yapısal Fonlar başta olmak üzere bir çok yardım mekanizması geliştirilmiştir.

2.2.5.1. Yapısal Fonlar (*Structural Funds*)

Avrupa Birliği üye ülkeler arasında ekonomik ve sosyal dengeyi sağlamak amacıyla çeşitli önlemler almakta ve bu amaçla da birtakım harcamalar yapmaktadır. Yapısal Fonlar, dezavantajlı bölgelere istihdam olanakları ve ekonomik yardım sağlayarak Avrupalı'lar arasındaki dayanışmayı sağlayan başlıca araçlardır. Yapısal Fonlar, birden çok mali yılı kapsayacak şekilde programlanmaktadır. Avrupa'daki çeşitli fonlar arasında koordinasyon sağlayan bu fonlar sayesinde, geri kalmış yörelerdeki büyüme, istihdamın yaratılmasına imkan yaratmakta ve sürdürülebilir kalkınmanın sağlanmasına olanak tanımaktadır (Artis ve Lee, 1994:70).

Birliğin kuruluşundan bu yana Yapısal Fonlar'ın mali kaynakları giderek artan bir seyir izlemiştir. 1988 yılında Birlik bütçesinin %17,5'i bölgesel girişimcilere harcanmıştır, şimdi ise bütçenin üçte birden fazlası bu tür girişimler için harcanmaktadır. 1958 ve 1988 yılları arasında Yapısal Fonlar için 58.000.000.000 ECU, 1989-1993 döneminde ise 64.000.000.000 ECU harcama yapılmıştır. 1994 ve 1999 döneminde ise 141.500.000.000 ECU Yapısal Fonlar için tahsis edilmiştir.

Gündem 2000’de, Yapısal Fonlar’ın 2000-2006 dönemine ait program içerisinde, temel bir dayanışma kaynağı olacağı kararlaştırılmıştır. Bu programda, önemli reformlar devreye sokulmuştur. Buna göre yardımlar daha az sayıda bölgede yoğunlaştırılmakta, Fonlar’ın uygulanması kolaylaştırılmakta ve verimlilik ile gözetim de artırılmaktadır. Söz konusu dönemde, yapısal fonlar kapsamında taahhüt edilen yardım tutarı 195.000.000 € seviyesindedir (DTM-TOBB, 2002:141).

2000-2006 döneminde Yapısal Fonlar’dan kullanılacak mali yardımların yıllar itibariyle dağılımı Tablo 2.7.’de verilmiştir.

Tablo 2.7. Yapısal Fonlar’ın yıllara göre dağılımı (İnce, 2001:20)

Yıllar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Yardım Tutarı (Milyon €)	29.430	28.840	28.250	27.670	27.080	27.080	26.660
Değişim Oranı (%)	-	-0,02	-0,02	-0,02	-0,02	0	-0,02

Yukarıda miktarları verilen 2000-2006 dönemine ait Yapısal Fon miktarlarının %69.7’sinin Hedef 1, %10.5’inin Hedef 2 ve %12.3’ünün de Hedef 3 için ayrılması, kalan kısmın da ülkelerin inisiyatifine bırakılması öngörülmüştür. Görüldüğü gibi en fazla pay Hedef 1 bölgeleri için ayrılmıştır (Oralalp, 2001:12).

Bölgesel dengesizlikleri azaltmak amacıyla, Roma Anlaşması uyarınca Avrupa Sosyal Fonu, 1962 yılında Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu, 1975 yılında Avrupa Birliği Kalkınma Fonu ve 1993 yılında Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı kurulmuştur.

2.2.5.1.1. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (*European Development Fund-ERDF*)

ABKF, 724/75 sayılı Konsey Tüzüğü ile 1975 yılında kurulmuş, Tek Senet ile Roma Anlaşması’nın 130 C maddesinde yapılan değişiklikle isim ve görevleri açıklanarak yasal temeli sağlamlaştırılmıştır. Fon, az gelişmiş bölgelerin kalkınması, yapısal olarak iyileşmesi ve gerileyen sanayi bölgelerinin yeniden yapılanmasına katkıda bulunarak bölgesel farklılıkların giderilmesini öngörmektedir. Bu bağlamda, ABKF, istihdam yaratmak, yerel kalkınma projeleri ve KOBİ’lere yardım temin etmek amacıyla verimli alt yapı yatırımlarına destek sağlanmaktadır. Bu fonun nihai amacı, rekabetçi ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik ederek istihdam yaratmaktır.

Mali kaynaklar bakımından ABKF, dört yapısal fon içinde en kapsamlı olanıdır. Yapısal Fonlar için ayrılan toplam bütçenin yarıya yakın bir bölümü sadece ABKF için harcanmaktadır (Bircan, 2000:1019).

Kurulduğu yıl olan 1975’de 300.000.000 ECU (toplam bütçenin %4.8’i) gibi küçük bir bütçeye sahip olan ABKF, 1985’de 1.610.000.000 ECU’ya (toplam bütçenin %5.8’i) sahip bir fon halini almıştır. Avrupa Tek Senedi (1987) ile Birlik politikalarında meydana gelen gelişmelerle bu fona ayrılan bütçe hızla artarak 1990’da 4.500.000.000 ECU (topluluk bütçesinin %10’undan fazla) seviyesine ulaşmıştır. 1996 yılında ise ABKF bütçesi 10.800.000.000 ECU’ya yükselmiştir. Görüldüğü gibi ATS’nin kabul edilmesi ile, Birlik düzeyinde dengesizlikleri gidermeye ağırlık verilmiş ve buna bağlı olarak, ABKF’nda önemli artışlar meydana gelmiştir. Bu bağlamda, 1987 yılından sonra İspanya, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda gibi Birliğin nispeten geri kalmış ülkeleri ABKF kaynaklarından daha fazla pay almaya başlamışlardır (Bayraktar, 2002:42).

İlk yıllarda bu fondan en yüksek pay İtalya’nın olmuştur. 1975-1981 yılları arasında ABKF’ndan 2.100.000.000 ECU (%38’lik pay) alan İtalya’yı 1.300.000.000 ECU (%23’lük pay) ile İngiltere takip etmiştir. 1982-1987 yılları arasında ise İtalya %28.7, İngiltere %20.8, Yunanistan %14.6 ve Fransa %12.9 oranında fon kaynaklarından yararlanmışlardır (Bayraktar, 2002:41). Tablo 2.8.’de ABKF’nin 1990’dan bu yana dağılımı yer almaktadır.

Tablo 2.8. Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu'nun üye ülkeler bazında dağılımı

milyon €

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
Lüksemburg	2,98	4,00	3,11	0,61	3,01	0,21	-	4,47	1,19	0,19	0,60	1,90	4,60	0,90	27,77
Danimarka	18,39	21,00	4,81	6,24	14,82	10,80	2,11	40,56	10,95	5,63	43,70	4,40	28,80	44,50	256,71
Avusturya	-	-	-	-	-	40,45	13,46	68,62	60,04	58,48	94,60	116,30	80,90	161,40	694,25
İsveç	-	-	-	-	-	37,71	-	67,77	73,29	39,45	95,70	43,80	138,60	202,40	698,72
Finlandiya	-	-	-	-	-	31,38	20,96	76,58	102,92	31,22	167,80	37,60	126,20	123,40	718,06
Hollanda	45,68	24,00	28,81	28,97	60,02	19,46	29,01	124,31	68,48	47,36	136,50	121,00	50,30	126,40	910,30
Belçika	66,80	79,00	48,66	26,99	77,92	32,61	70,01	146,46	94,31	146,68	202,70	67,10	152,90	67,70	1279,84
İrlanda	292,00	706,00	457,10	524,02	213,32	391,45	336,09	396,76	480,75	460,78	393,30	187,90	443,20	296,60	5579,27
Fransa	442,74	503,00	397,97	540,12	460,76	164,39	458,79	1085,46	423,53	989,30	1148,30	854,40	568,60	1277,40	9314,76
İngiltere	496,55	948,00	514,86	552,13	788,60	127,85	690,84	1023,27	427,78	514,17	1434,30	785,40	517,60	987,80	9809,15
Almanya	113,94	152,00	199,10	231,95	726,80	483,61	1339,74	1293,56	1790,08	1193,72	1405,90	1652,80	1489,30	1818,50	13891,00
Yunanistan	561,69	1328,00	991,28	1098,83	910,22	1131,50	1243,11	1091,15	1833,07	1071,10	1897,50	1773,40	969,40	1006,70	16906,95
Portekiz	533,72	1417,00	1249,81	1264,50	1129,37	1123,93	1569,29	1547,16	1325,45	1609,10	1323,00	1065,30	1639,20	2409,90	19206,73
İtalya	837,11	1239,00	1148,84	2136,11	665,06	854,55	1713,47	1105,83	2121,17	2151,72	2684,20	1541,20	1201,30	1078,70	20478,26
İspanya	1802,23	3138,00	1964,54	1745,76	1361,22	2939,52	1845,91	2928,18	2720,87	2749,48	2752,20	4355,40	3964,70	4397,30	38665,31
Toplam	5213,82	9559,00	7008,89	8156,23	6411,12	7389,42	9332,79	11000,00	11533,88	11068,38	13780,30	12607,90	11375,60	13999,60	138436,93

Kaynak: 2000-2003 yılları arası veriler; Erişim: http://europa.eu.int/comm/budget/agenda2000/allocrep_en2003.pdf

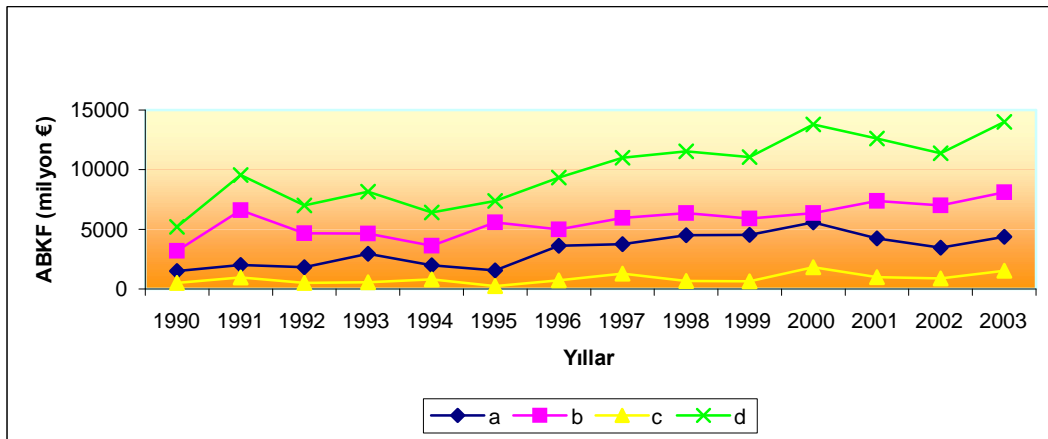
1990-1999 yılları arası veriler; Commission of The European Union Communities.

Tablo 2.8., milyon € cinsinden fon miktarını ifade etmektedir. Tablo 2.9. ise, toplam fon miktarlarından ülkelerin aldığı yüzde değerleri ifade etmektedir. Buna göre, 1990-2003 süresinde en yüksek payı 38.665.310.000 € ile, %30'lara varan bir payla İspanya almıştır. İtalya 20.478.260.000 € (%14,79), Portekiz 19.206.730.000 € (%13,87), Yunanistan 16.906.950.000 € (%12,21) ve Almanya 13.891.000.000 € (%10,03)'lük pay ile İspanya'yı takip etmektedir. Lüksemburg ise ABKF'ndan 27.770.000 € (%0,02) gibi çok düşük bir düzeyde fon sağlamıştır. 1990 yılında toplam 5.213.820.000 € olan fon miktarı yaklaşık 2,7 kat artmış ve 2003 yılında 13.999.600.000 € olmuştur.

Grafik 2.2., yıllar itibariyle ülke gruplarının ABKF'ndan sağladığı kaynakları göstermektedir. Buradaki gruplandırmada, Belçika, Almanya, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya "a" gurubunu; Yunanistan, İspanya, İrlanda ve Portekiz "b" grubunu; Danimarka, Avusturya, İsveç, İngiltere ve Finlandiya da "c" grubunu ifade etmektedir. "d" ise 15 üye ülkenin toplam değeridir. Gruplandırmadaki "a" gelişmiş ülkeleri, "b" az gelişmiş ülkeleri, "c" ise orta düzeyde gelişmiş olan ülkeleri temsil etmektedir. Bu guruplandırma, bundan sonraki yapısal fonlarda da aynı ülkeleri ifade edecektir.

Grafik 2.2. Ülke gruplandırmasına göre 1990-2003 ABKF dağılımı

Grafik 3.2'ye göre Yunanistan, İspanya, İrlanda ve Portekiz'den oluşan az gelişmiş ülke grubu ABKF'ndan aldığı toplam fon miktarı en fazla olan gruptur. Bunu Belçika, Almanya, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya'nın oluşturduğu gelişmiş ülkeler grubu izlemektedir. Danimarka, Avusturya, İsveç, İngiltere ve Finlandiya'nın oluşturduğu orta seviyede gelişen ülkeler grubu ise, fonlardan en az

yararlanan gruptur. Görüldüğü gibi fonlardan yararlanmada öncelik Birlik'in en geri kalmış ülkelerine verilmiştir.

2.2.5.1.2. Avrupa Sosyal Fonu (*European Social Funds-ESF*)

ASF, 1960 yılında oluşturulan ve Birlik'in sosyal politikalarına hizmet eden bir fondur. Roma Anlaşması'nın 123. maddesine göre bu fonun amaçları şöyledir: Ortak Pazar içindeki istihdam olanaklarını iyileştirmek, çalışma koşullarını iyileştirmek, işçilerin mesleki eğitimini sağlamak, yaşam standartlarını yükseltmek ve işsizlere gelir sağlamak. ASF, ekonomik-sosyal birliğin desteklenmesine yardım eden ve Birlik dahilinde tutarlı istihdam politikalarının oluşturulmasına katkı sağlayan oldukça önemli bir araçtır (IKV, 2004:16).

Birliğin ilk fonu olan ASF, ilk başlarda sadece Hollanda ve İtalya'ya yönelik olarak sınırlı biçimde kullanılmıştır. 1971'de ise, birinci kısmı istihdam dengesizliğini gidermeye yönelik faaliyetleri destekleyen, ikinci kısmı yapısal ve gizli işsizliği önlemeye yönelik uzun vadeli projeleri destekleyen iki kısma ayrılmıştır. 1977 yılında getirilen düzenlemede ise, özellikle sınırlı kaynaklara sahip ülke ve bölgelerdeki gençler ile kadınlara yönelik programlara öncelik hakkı getirilmiş ve bu amaçla ASF kaynaklarının %50'si bölgesel fon kaynaklarının yöneldiği bölgelere aktarılmıştır. 1993 yılında da Hedef bölgeler (önceki 1, 2, 3, 4, 5b, 6 Hedef Bölgeleri) kapsamındaki bölgelerin, işsizliği kaldırmaya yönelik projelerden faydalanabileceği karara bağlanmıştır.

Bu Fon'dan 1960-1996 dönemi boyunca çeşitli projelere toplam 52.528.000.000 ECU destek sağlanmıştır. İlk zamanlarda İngiltere ve İtalya toplam olarak Fon'dan %50'den fazla finansman desteği sağlamıştır. 1982-1987 döneminde İngiltere %25'lik pay ile ASF'den en büyük yardımı alırken, İtalya %22, Fransa %15 ve İrlanda %10 pay ile İngiltere'yi takip etmiştir. 1988-1996 yılları arasında ise ASF kaynaklarından en çok faydalanan ülke %20'lik pay ile İspanya olmuştur. Aynı dönemde topluluk bütçesine en çok katkıyı sağlayan Almanya'nın ASF'den aldığı pay da %9.6 seviyesinde olmuştur. Bu pay, 1994'de Doğu Almanya ile Birleştikten sonra, %14'lere çıkmıştır.

ASF'nun bütçesi, diğer Yapısal Fon araçlarında olduğu gibi, 1987 tarihinden itibaren artmaya başlamış ve toplam bütçedeki payı %5 seviyesinden %7-7.5'lere yükselmiştir.

Aşağıdaki 2 tabloda, 1990-2003 yılları arasındaki ASF değerleri yer almaktadır. Tablo 2.10. milyon € cinsinden, Tablo 2.11. ise yüzde cinsinden ASF miktarını göstermektedir. Buna göre 17.511.470.000 € (%21,19) ile en yüksek payı alan İspanya'yı, Almanya 12.703.990.000 € (%15,37), İngiltere 10.082.050.000 € (%12,20), İtalya 9.297.790.000 € (%11,25), Fransa 9.071.690.000 € (%10,98) ile takip etmektedir. Fondan en az yararlanan ülke ise 52.260.000 € (%0,06) ile Luksemburg'dur.

Tablo 2.10. Avrupa Sosyal Fonu'nun üye ülkeler bazında dağılımı

milyon €

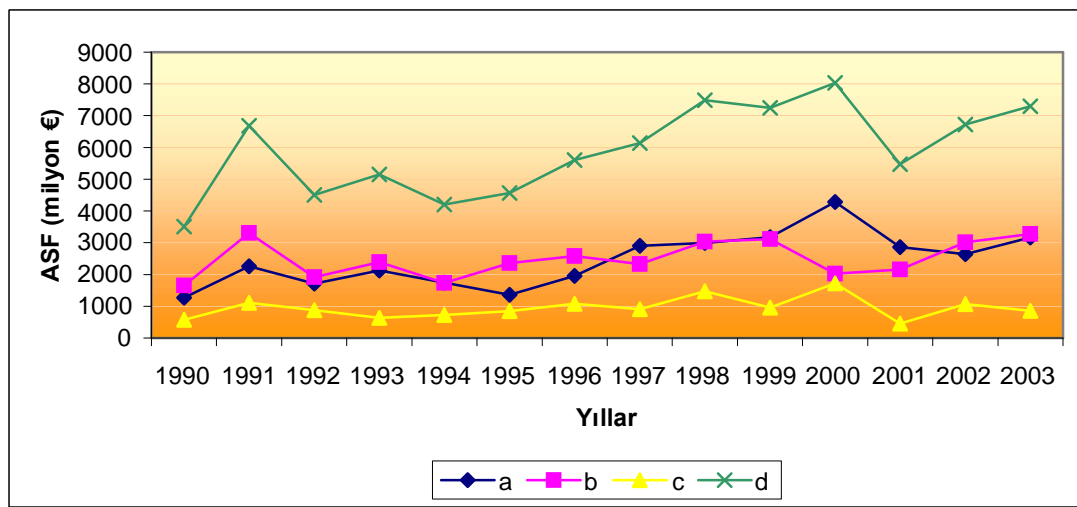
Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
Lüksemburg	2,20	3,00	2,50	3,10	4,20	4,20	3,90	4,80	3,10	7,20	4,00	0,10	4,70	5,30	52,30
Danimarka	39,70	66,00	34,50	74,00	39,40	41,50	50,20	54,50	63,40	65,70	40,30	17,10	28,80	44,50	659,60
Finlandiya	-	-	-	-	-	53,90	34,40	104,00	74,30	119,30	157,90	23,80	78,60	172,10	818,20
Avusturya	-	-	-	-	-	54,90	80,90	122,20	104,70	105,90	73,20	81,80	95,00	112,90	831,50
İsveç	-	-	-	-	-	53,50	18,80	68,60	180,10	157,30	77,10	82,90	83,80	167,30	889,30
Belçika	65,00	102,00	104,80	108,70	107,10	52,10	126,80	128,20	84,10	169,80	135,30	77,50	84,10	33,10	1378,50
Hollanda	86,20	157,00	123,00	152,70	173,40	151,00	142,90	240,70	198,50	85,00	299,90	76,60	1,20	77,70	1965,70
İrlanda	307,20	700,00	297,30	384,00	340,50	294,00	306,00	338,10	356,80	233,00	257,00	112,40	108,70	111,60	4146,60
Yunanistan	339,20	693,00	257,20	420,20	472,10	253,50	120,40	261,40	463,60	423,60	436,20	619,20	299,20	684,40	5743,30
Portekiz	284,10	656,00	503,30	782,70	261,30	437,70	524,70	364,70	702,20	582,10	580,00	379,80	679,90	740,30	7479,00
Fransa	400,30	847,00	655,10	657,60	454,50	472,90	597,20	549,80	826,60	904,60	1061,10	483,70	581,30	580,00	9071,70
İtalya	508,80	791,00	427,30	915,40	392,40	82,40	269,70	700,30	855,40	816,90	1331,90	612,50	515,00	1078,70	9297,80
İngiltere	537,90	1047,00	841,50	559,40	686,90	639,80	893,80	555,60	1044,70	510,30	1375,40	248,40	783,80	357,70	10082,10
Almanya	211,40	362,00	403,70	293,70	613,20	602,20	811,10	1281,60	1022,70	1191,20	1450,60	1609,70	1458,50	1392,40	12704,00
İspanya	722,20	1258,00	859,60	802,20	661,30	1372,80	1625,20	1363,30	1508,20	1872,70	756,60	1049,00	1922,10	1738,30	17511,50
Toplam	3504,20	6682,00	4510,00	5153,80	4206,20	4566,20	5605,90	6137,70	7488,50	7244,50	8036,50	5474,50	6724,70	7296,30	82630,80

Kaynak: 2000-2003 yılları arası veriler; Erişim: http://europa.eu.int/comm/budget/agenda2000/allocrep_en2003.pdf

1990-1999 yılları arası veriler; Commission of The European Union Communities.

Grafik 2.3, ülke gruplarının ASF'ndan aldığı toplamları göstermektedir. Buna göre Danimarka, Avusturya, İsveç, İngiltere ve Finlandiya'dan oluşan orta seviyede gelişmiş ülkeler grubu (c), en az fon sağlayan ülke grubudur. Belçika, Almanya, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve İtalya'dan oluşan gelişmiş ülkeler grubu (a) ile Yunanistan, İspanya, İrlanda ve Portekiz'den oluşan az gelişmiş ülkeler grubunun (b) fondan yararlanması genellikle paralellik arz etmektedir. 2000 yılında fonların a ve c guruplarına kaydırıldığı, b gurubunun ise nispeten daha az oranda faydalandığı gözlemlenmektedir.

Grafik 2.3. Ülke gruplandırmasına göre 1990-2003 ASF dağılımı

2.2.5.1.3. Avrupa Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu (*European Agricultural Guidance and Guarantee Fund-EAGGF*)

Birlik 1960 yılında, “Birlik tercihi”, “ortak bir pazar kurulması” ve “mali dayanışma” ilkeleri ışığı altında Ortak Tarım Politikası'nı (OTP) (*Common Agricultural Policy-CAP*) oluşturmuştur. Bundan amaç, tarımsal üretimi artırmak, üreticilere daha iyi bir yaşam seviyesi sağlamak ve piyasaları istikrara kavuşturarak arzın devamlılığını sağlamaktır.

Mali dayanışma ilkesine uygun olarak, OTP'nin ihtiyaç duyduğu finansmanı sağlamak, ATGYF yoluyla olmaktadır. Bu anlamda ATGYF, OTP'nin ikinci ayağını oluşturmaktadır. Bu fon Birlik'in genel bütçesi içerisinde yer almakta ve genel bütçe gelirleri ile beslenmektedir. Bütçe içindeki payı ise %50'nin üzerindedir.

Fon'un üç kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan birincisi, kuruluşundan bu yana Fon'a gelir sağlayan tarım ürünleri ithalatından tahsil edilen resim ve harçlar (ek şeker vergisi vb.) ile tüm gümrük vergileridir. İkinci kaynak, 1984 yılında Fon'a yönlendirilen üye ülkelerce tahsil olunan katma değer vergilerinin %1.4'üdür. Üçüncü kaynak ise, 1988'den bu yana Fon'a aktarılan üye ülkelerin GSMH paylarıdır (DTM-TOOB, 2002:133).

Tarımsal işletmelerce yapılan yatırımlar, genç çiftçiler için başlama desteği, mesleki eğitim, dezavantajlı bölgeler için telafi edici ödenekler, tarımsal çevre tedbirleri, tarım ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, ormanların geliştirilmesi ve teşvik edilmesi gibi kırsal kalkınma ile ilgili faaliyetler ATGYF sayesinde finanse edilmektedir (AKTRT, 2000:5).

Fon'un yaklaşık %90'ını oluşturan Garanti Bölümü, piyasanın işleyişi ve fiyatlar ile ilgili teminatları sağlamaktadır. 1964 yılında faaliyete geçen Yön Verme Bölümü ise Fon bütçesinin yaklaşık %10'unu oluşturup, tarım sektöründeki sosyal ve yapısal tedbirleri belirleyerek bölgesel politikalarla koordinasyonu sağlamaktadır (DTM, 1999:106).

Aşağıdaki 2 tabloda, 1990-2003 yılları arasında AB üye ülkelerinin milyon € (Tablo 2.12.) ve yüzde (Tablo 2.13.) cinsinden ATGYF'den aldıkları paylar yer almaktadır.

Tablo 2.12. Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'nun üye ülkeler bazında dağılımı

milyon €

Ülkeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
Lüksemburg	5,00	-	-	0,20	6,50	2,00	5,20	5,50	5,90	6,60	5,70	2,50	0,10	0,10	45,20
Hollanda	11,00	2,00	3,70	2,40	25,10	4,10	10,30	15,70	15,00	10,20	35,60	23,20	0,90	4,20	163,40
Danimarka	18,60	-	-	2,20	21,60	16,50	22,10	24,60	21,90	6,30	21,30	18,50	0,20	1,00	174,70
İsveç	0,00	-	-	-	-	12,30	36,90	17,40	61,80	33,80	50,90	8,80	11,70	22,20	255,90
Belçika	23,10	2,00	0,90	2,30	34,50	15,50	46,10	22,40	48,20	52,80	43,00	8,10	8,10	16,20	323,20
Avusturya	-	-	-	-	-	48,30	11,60	107,80	108,10	118,20	92,30	1,90	9,00	25,90	523,10
Finlandiya	-	-	-	-	-	54,70	54,20	151,50	34,10	57,00	212,00	21,70	16,50	23,40	625,10
İngiltere	100,50	64,00	23,10	45,50	99,90	52,50	38,50	54,80	60,00	95,30	138,50	44,80	11,80	37,00	866,10
İrlanda	130,90	344,00	191,30	171,10	124,60	167,10	250,20	144,20	229,50	103,60	48,50	10,00	11,40	16,60	1943,00
Yunanistan	270,60	582,00	347,00	372,30	293,10	315,50	272,90	307,80	267,20	368,30	154,10	273,90	86,30	136,30	4047,30
Fransa	388,60	176,00	199,80	221,60	342,60	278,90	266,70	384,30	609,10	646,80	248,90	132,70	113,80	102,40	4112,20
Portekiz	249,20	525,00	344,30	273,30	403,90	86,50	315,50	313,20	335,00	370,10	331,70	81,80	240,70	294,20	4164,40
İtalya	278,90	280,00	141,70	236,90	287,10	224,90	181,50	499,70	312,60	344,50	1000,90	523,20	64,60	577,80	4954,20
Almanya	185,90	22,00	57,40	94,80	444,20	527,20	407,40	644,00	718,20	536,90	877,40	368,70	451,20	545,40	5880,60
İspanya	311,60	660,00	501,20	320,20	392,40	534,90	586,70	605,00	628,60	1025,70	297,90	619,40	645,70	810,10	7939,50
Toplam	1973,90	2657,00	1810,00	1742,60	2475,40	2340,80	2505,80	3297,90	3455,30	3776,00	3558,70	2139,20	1672,00	2612,80	36017,70

Kaynak: 2000-2003 yılları arası veriler; Erişim: http://europa.eu.int/comm/budget/agenda2000/allocrep_en2003.pdf

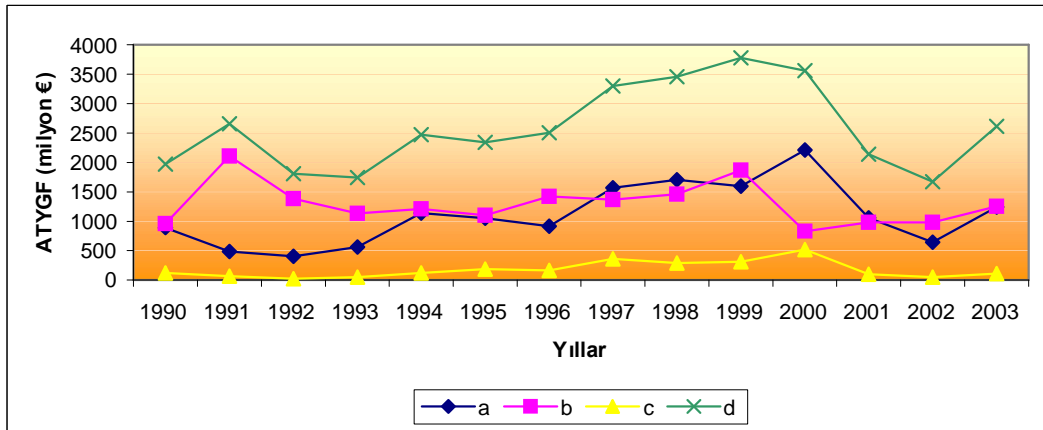
1990-1999 yılları arası veriler; Commission of The European Union Communities.

Söz konusu yıllar dahilinde kaynaklardan toplam olarak İspanya 7.939.450.000 € (%22,04), Almanya 5.880.590.000 € (%16,33), İtalya 4.954.240.000 € (%13,76), Portekiz 4.164.370.000 € (%11,56) ve Fransa 4.112.230.000 € (%11,42) ile en fazla pay alan ülkeler olmuştur. Lüksemburg 45.200.000 € (%0,13)'lük bir pay ile ATYGF'ndan en az yararlanan ülkedir.

Ülke gruplarının ATYGF den aldıkları toplamları gösteren Grafik 2.4'e göre, orta seviyede gelişen ülkelerin oluşturduğu c grubu yine en az fon sağlayan gruptur. Az gelişmiş ülkelerin oluşturduğu b grubu ise genel olarak en fazla fon sağlayan grup olmasına rağmen 2000 yılında ASF görülen düşüş burada da görülmektedir. Gelişmiş ülkelere oluşan a grubu ise 1997, 1998 ve 2000 yılında fondan en çok yararlanan ülke grubu olmuştur.

Grafik 2.4. Ülke gruplandırmasına göre 1990-2003 ATYGF dağılımı

2.2.5.1.4. Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı (*Financial Instrument for Fisheries Guidance-FIFG*)

Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı (BYMA), genel olarak balıkçılık sektöründe ve balıkçılık sanayiinde rekabet gücünün artırılmasına yönelik girişimlere, Ortak Balıkçılık Politikası (*Common Fisheries Policy-CFP*) tedbirleri çerçevesinde destek vermektedir. Filo modernleşmesi, kültür balıkçılığının geliştirilmesi, deniz alanlarının korunması, balıkçı limanlarında tesisler inşa edilmesi, balık ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması, ürünlerin tanıtımı v.b. faaliyetler, BYMA tarafından finanse edilmekte, bu gerçekleştirilirken de balıkçılık kapasitesi ile mevcut kaynaklar arasında dengenin korunması gözetilmektedir.

Aşağıdaki 2 tabloda 1994-2003 yılları arasında BYMA'nın Birlik üyeleri arasındaki dağılımı milyon € (Tablo 2.14.) ve yüzde (Tablo 2.15.) cinsinden görülmektedir. Söz konusu süreçte en fazla pay alan üyeler sırasıyla İspanya 1.694.930.000 € (%42,72), Yunanistan 474.770.000 € (%11,97), İtalya 12.700.000 € (%10,33), Portekiz 326.840.000 € (%8,24) ve Fransa 266.200.000 € (%6,71)'dir. Diğer yapısal fonlarda olduğu gibi en düşük payı alan üye ülke ise Lüksemburg 610.000 (%0,02) olmuştur.

Tablo 2.14. Balıkçılık Yönlendirme Mali Aracı'nın üye ülkeler bazında dağılımı

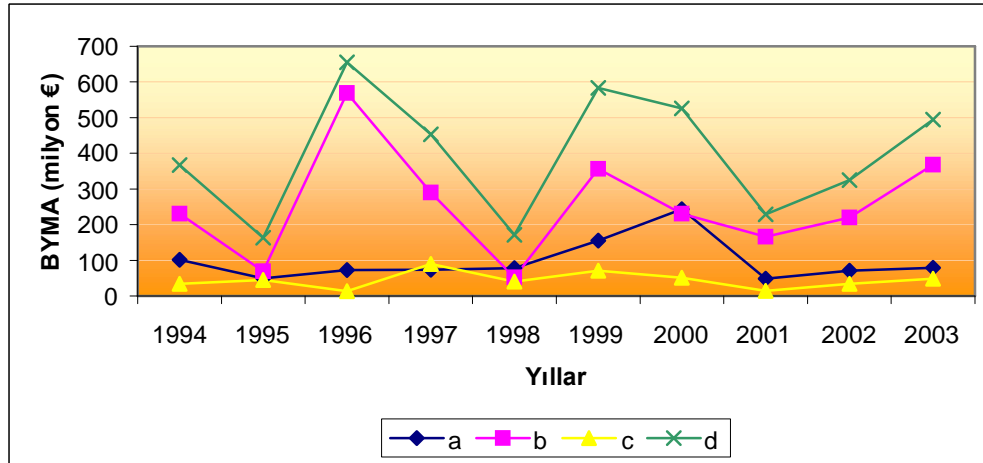
milyon €

Ülkeler	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	Toplam
Lüksemburg	0,11	-	-	-	-	-	-	0,20	0,10	0,20	0,61
Avusturya	-	0,20	0,80	-	0,60	0,08	0,70	0,40	0,90	0,20	3,88
Belçika	6,42	1,29	16,50	-	0,83	1,19	1,70	3,20	1,20	1,50	33,83
Finlandiya	-	7,25	-	12,28	0,89	1,71	4,90	0,50	1,40	8,90	37,91
Hollanda	4,68	3,61	6,46	0,85	2,11	1,52	6,20	5,00	2,90	10,10	43,43
İsveç	-	12,37	-	20,22	0,62	6,93	8,50	0,10	3,70	3,80	56,24
İrlanda	4,93	4,00	8,43	12,78	7,03	11,46	4,50	3,40	1,90	6,90	65,33
İngiltere	20,99	6,07	12,72	29,44	19,57	19,11	15,90	12,60	10,30	10,20	156,90
Danimarka	13,27	18,63	-	27,94	18,75	43,45	21,40	0,90	18,20	25,50	188,04
Almanya	17,13	18,03	19,02	21,58	17,03	40,72	31,40	4,50	14,80	34,80	219,01
Fransa	28,41	26,18	-	26,98	20,62	63,31	62,40	5,00	13,90	19,40	266,20
Portekiz	52,43	19,09	25,08	28,77	26,56	55,81	48,90	7,80	25,40	37,00	326,84
İtalya	45,08	-	31,16	24,22	-	37,82	48,58	141,90	30,20	38,00	12,70
Yunanistan	38,30	5,34	272,90	31,74	18,76	40,84	7,40	16,70	0,80	42,00	474,77
İspanya	135,00	40,96	262,20	216,85	-	248,21	169,90	138,40	191,70	281,70	1694,93
Toplam	366,75	163,02	655,30	453,65	171,19	583,00	525,70	228,90	325,20	494,90	3967,58

Kaynak: 2000-2003 yılları arası veriler; Erişim: http://europa.eu.int/comm/budget/agenda2000/allocrep_en2003.pdf
1990-1999 yılları arası veriler; Commission of The European Union Communities.

Grafik 2.5., ülke gruplarının fonlardan yararlanma miktarlarını göstermektedir. Buna göre fonların büyük kısmını az gelişmiş ülkelerin oluşturduğu b grubu almaktadır. Gelişmiş ülkelerden oluşan a grubu ile orta seviyede gelişmiş ülkelerden oluşan c grubunun durumu paralellik sergilese de, 2000 yılında a grubu açık bir farkla b grubu seviyelerinde BMYA'ndan yararlanma imkanı bulmuştur.

Grafik 2.5. Ülke gruplandırmasına 1994-2003 BYMA dağılımı

2.2.5.1.5. Yapısal Fonlardan kaynak alan Topluluk Girişimleri

AB, üye ülkeler ve bölgeler arasında deneyimlerin paylaşılması ve sınır aşırı işbirliğinin sağlanması ve bunun sürdürülmesi amacıyla, ulusal girişim programları yanında topluluk programlarına da destek sağlamaktadır. Daha önceleri sayısı on üç olan topluluk girişimleri, 2000-2006 döneminde Interreg III, Urban II, Leader + ve Equal olmak üzere dörde indirilmiştir. Bu dört girişime, 2000-2006 döneminde toplam Yapısal Fon'ların %5,35'i tahsis edilmiştir (AKTRT, 2000: 11).

Interreg III: Birlik bütününde dengeli ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek, Birlik içerisindeki ortak sınır bölgelerinde, Birlik üyesi ülkelerle sınırları olan ülkelerin sınır bölgeleri arasında ve Birlik'in kendi içindeki bölgeleri arasında işbirliğini kapsamaktadır. Bu girişim kapsamındaki projelere ABKF destek sağlamaktadır. 2000-2006 dönemi için Interreg III girişimine 4.875.000.000 € tahsis edilmiştir.

Urban II: Kriz yaşayan AB üyesi ülkelerdeki ya da komşu ülkelerdeki kent ve semtlerin ıslahına yönelik girişimleri finanse ederek, sürdürülebilir kentsel kalkınmanın sağlanmasını destekleyen bir programdır. Finansman kaynağı

ABKF'dur. 2000-2006 dönemi için Urban II girişimine 700.000.000 EURO tahsis edilmiştir.

Leader + : Bu girişimin amacı, kırsal kalkınmayı teşvik etmek ve sürdürmektir. Hedef 1'e katkı sağlayan Leader +, kırsal alanlarda çalışan işgücünün desteklenmesi, yenilikçi faaliyetlerin geliştirilmesi gibi konularda, yerel düzeyde oluşturulan projelere, ATYGF aracılığı ile finansman sağlamaktadır. 2000-2006 dönemi için Leader + girişimine 2.020.000.000 € tahsis edilmiştir.

Equal: İstihdam piyasasına girişte ortaya çıkan dışlanmaya, ayrımcılığa ve eşitsizliğin tüm biçimlerine karşı mücadele etmeyi sağlayacak yeni yöntemler sunan projeleri finanse etmektedir. 2000-2006 dönemi için Equal girişimine 2.847.000.000 € tahsis edilmiştir.

Topluluk girişimlerine ve ülkelere göre Yapısal Fonlar'ın 2000-2006 dönemi için öngörülen dağılımı Tablo 2.16. ve Tablo 2.17.'de özetlenmiştir.

Tablo 2.16. Yapısal Fonlar'ın Topluluk Girişimleri'ne ve ülkelere göre dağılımı (IKV, 2004:19) milyon €

Ülkeler	Interreg III	Urban II	Equal	Leader +	Toplam
Lüksemburg	7	0	4	2	13
Danimarka	34	5	28	16	83
Ağlar	47	15	50	40	152
İrlanda	84	5	32	45	166
Belçika	104	20	70	15	209
Finlandiya	129	5	68	52	254
İsveç	154	5	81	38	278
Avusturya	183	8	96	71	358
Hollanda	349	28	196	78	651
Portekiz	394	18	107	152	671
Yunanistan	568	24	98	172	862
İngiltere	362	117	376	106	961
Fransa	397	96	301	252	1.046
İtalya	426	108	371	267	1.172
Almanya	737	140	484	247	1.608
İspanya	900	106	485	467	1.958
AB15	4.875	700	2.847	2.020	10.442

Söz konusu dönem için Topluluk Girişimleri tarafından, toplam 10.442.000.000 € finansal destek sağlanması öngörülmüştür. Bu meblağın yaklaşık yarısı Interreg III için ayrılmıştır. En az miktar ise Urban II'ye aittir. 2000-2006 dönemi için en büyük paya sahip ülke 1.958.000.000 € (18,75) ile İspanya, en düşük paya sahip ülke ise 13.000.000 € (0,12) ile Lüksemburg'dur.

Tablo 2.17. Yapısal Fonlar'ın Topluluk Girişimleri'ne ve ülkelere göre dağılımı %

Ülkeler	Interreg III	Urban II	Equal	Leader +	Toplam
Lüksemburg	0,14	0,00	0,14	0,10	0,12
Danimarka	0,07	0,71	0,98	0,79	0,79
Ağlar	0,96	2,14	1,76	1,98	1,46
İrlanda	1,72	0,71	1,12	2,23	1,59
Belçika	2,13	2,86	2,46	0,74	2,00
İsveç	3,16	0,71	2,85	1,88	2,66
Avusturya	3,75	1,14	3,37	3,51	3,43
Finlandiya	2,65	0,71	2,39	2,57	3,43
Hollanda	7,16	4,00	6,88	3,86	6,23
Portekiz	8,08	2,57	3,76	7,52	6,43
Yunanistan	11,65	3,43	3,44	8,51	8,26
İngiltere	7,43	16,71	13,21	5,25	9,20
Fransa	8,14	13,71	10,57	12,48	10,07
İtalya	8,74	15,43	13,03	13,22	11,22
Almanya	15,12	20,00	17,00	12,23	15,40
İspanya	18,46	15,14	17,04	23,12	18,75
AB15	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

2.2.5.2. Diğer mali araçlar

2.2.5.2.1. Uyum Fonu (*Cohesion Fund*)

30 Mart 1993 tarih ve 792/93 sayılı Konsey Tüzüğü ile oluşturulması karara bağlanan Uyum Fonu, 16 Mayıs 1994 tarih ve 1164/94 sayılı Tüzük ile kurulmuştur. Fon, Yapısal Fon'lara ek olarak, kişi başına GSYİH'sı Birlik ortalamasının %90'ından az olan ülkelere yönelik olarak oluşturulmuştur. Tüzüğün ekinde Uyum Fonu'ndan yararlanacak ülkeler, İspanya, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda olarak belirlenmiştir. Fonun amacı, bu ülkelerin Maastricht Kriterleri'ne ulaşmalarını kolaylaştırmaktır. Faydalanılması, kamu açıklarının büyümemesi koşuluna bağlanan Fon, kamu ve özel sektör ayrımı yapılmadan ulaşım altyapısı ve çevreye yönelik projelere destek vermektedir.

01.05.2004 tarihinden bu yana Birlik'e yeni katılan Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Malta, Slovakya ve Slovenya da Uyum Fonu'ndan destek sağlamakta olup, aynı tarih itibari ile İspanya'ya kaynak aktarımı durdurulmuştur (http://europa.eu.int/comm/regional_policy/funds/procf/cf_en.htm).

1993-1998 yılları arasında toplam olarak Uyum Fonu'ndan en çok yararlanan ülke 5.081.000.000 € ile İspanya'dır. Bunu 2.230.000.000 € ile Portekiz, 1.691.000.000 € ile Yunanistan ve 922.000.000 € İrlanda takip etmektedir (European

Commission, 1998:21). 2003 yılındaki dağılım ise, İspanya için 1.725.000.000 € (%78,6), Portekiz için 258.000.000 € (%11,8), İrlanda için 172.000.000 € (%7,8) ve Yunanistan için 40.000.000 € (%1,8) şeklinde gerçekleşmiştir (European Commission, 2003:19). Fon kapsamındaki bu dört ülkenin kişi başına düşen gelirinin ortalama toplam değeri, 1993 yılında 10.297 \$ iken, 2003 yılında 2 kat artmış ve 20.598 \$'a yükselmiştir.

2.2.5.2.2. Avrupa Yatırım Bankası kaynakları (*European Investment Bank-EIB*)

Avrupa Yatırım Bankası (AYB), Birlik'in hedeflerini gerçekleştirmesine yardımcı olarak yatırımların finansmanlarını sağlamak amacıyla 1958'de Roma Anlaşması'nın 129. maddesi uyarınca kurulmuştur (<http://www.eib.org/about/about.asp?cat=181>). Anlaşmanın 130. maddesinde az gelişmiş bölgelerin gelişmesi için oluşturulan projelere AYB aracılığı ile kredi sağlanması hükmü yer almaktadır. Bu bağlamda, Birlik'e üye ülkelerin çıkarları doğrultusunda modernizasyon, yeni istihdam ve faaliyet alanları geliştiren yatırımlara kredi verilmektedir.

AYB, kredi ve garanti vermek için üye ülkelerin sermaye piyasalarından, uluslararası sermaye piyasalarından ve üçüncü ülkelere kaynak elde etmektedir. Destek sağladığı ülkeler arasında sadece üyeler değil, 64 Afrika ülkesi, Pasifik ve Karayipler, Türkiye, Yugoslavya, Magrip ülkeleri (Cezayir, Fas, Tunus), Maşruk ülkeleri (Mısır, Ürdün, Lübnan, Suriye), İsrail, Malta ve Kıbrıs da dahil 120'yi aşkın ülke vardır (Bayraktar, 2002: 48).

Banka, kamu ve özel sektöre özellikle alt yapı ve sanayi yatırımları için kredi sağlamaktadır. AYB finansmanına uygun olan yatırım türleri şu şekilde özetlenebilir:

- Altyapı (karayolu, demiryolu, havaalanı, liman, telekomünikasyon vb),
- Enerji (petrol dışı kaynakların geliştirilmesi vb),
- Sanayi, tarım, hizmetler (sanayi kuruluşlarının geliştirilmesi, madencilik, mesleki ve teknik eğitim merkezleri, orman ve balıkçılık, turistik kaynakların artırılması vb).

Tüzel kişiliğe sahip olan ve kar amacı gütmeyen çalışan banka, proje maliyetlerinin %50'lik kısmına kadar kredi verebilmektedir (AKTRT, 2000:13). AYB, ekonomideki bütün sektörlerle yönelik olarak şu nitelikleri sağlayan projelere finansmanı kolaylaştıracak krediler verir:

- Az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına yönelik yatırımlar,
- Birlik üyelerinin ortak çıkarlarına ve ortak kalkınmalarına yönelik olan yatırımlar (alt yapının güçlenmesi, ortak iletişim ağının oluşturulması, teknik işbirliğinin geliştirilmesi, çevre korumacılığı, yeni teknolojilerin sanayiye adaptasyonun sağlanması vb),
- Ortak Pazar'ın oluşturulmasının gerektirdiği ve işletmelerin modernleştirilmesi ya da yeni faaliyet alanlarının yaratılmasına yönelik olup, nitelik ve kapsam yönünden üye ülkelerin kendi finansman imkanları ile karşılanamayan projeler.

Sağlanacak kredilerin finansman koşulları ise şunlardır (Uğurlu, 1992:34):

- Projelerin minimum büyüklüğünün 2.000.000 ECU olması,
- Projenin gerçekçi bir fizibilitesinin yapılmış olması,
- Ekonomiye doğrudan katkısı bulunmayan sosyal altyapı projesi (hastane, okul, konut vb) olmaması.

EIB'in 2004 yılı itibariyle, bölgesel gelişme yönelik verdiği kredilerden en fazla payı alan üye ülke 4.741.000.000 € ile İspanya'dır. İspanya'yı sırasıyla, Almanya (3.580.000.000 €), İngiltere (2.104.000.000 €), Fransa (1.439.000.000 €), Yunanistan (1.380.000.000 €), Portekiz (1.339.000.000 €), Belçika (527.000.000 €), Finlandiya (477.000.000 €), İrlanda (344.000.000 €), Avusturya (231.000.000 €), Danimarka (178.000.000 €), İsveç (139.000.000 €), Hollanda (138.000.000 €), İtalya (135.000.000 €) izlemektedir. Lüksemburg ise hiç kredi kullanmamıştır (EIB, 2005:31).

2.2.5.2.3. Avrupa Kömür-Çelik Topluluğu kaynakları (*European Coal and Steel Community-ECSC*)

Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT), kömür ve çelik sanayilerindeki üretken yatırımlara finansman sağlamaktadır. AKÇT tarafından gerçekleştirilen yardımlar,

- AB'nin kuruluşundan 1970'li yıllara kadar ekonominin motor sanayileri olup daha sonra krize girmiş kömür ve çelik sanayilerinin modernize edilmesine,
- Bu bölgelerin yeniden yapılandırılması yoluyla istihdam olanaklarının sağlanmasına ve,
- İş gücünün yeni iş alanlarına adaptasyonuna

yönelik olmak üzere üç alanda bölgesel kalkınma kapsamındaki faaliyetleri desteklemektedir.

AKÇT mekanizmaları, kredi ve yardım olmak üzere iki türdür. Yardımlar AKÇT Antlaşması'nın 45, 54, 55, 56 ve 95. maddeleri, krediler ise 54 ve 56. maddelerinde belirlenmiştir (<http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/akct.pdf>).

Yardımlar, kömür ve çelik sektöründe işsiz kalanlara iş buluncaya dek yapılan yardımları, yeniden yerleştirmeyi, yeni iş edindirmeyi, mesleki eğitimi, erken emeklilik için yapılan yardımları, geçici işsizler için yapılan yardımları kapsamaktadır. Bu yardımlar kamu bütçesinden ayrılan yardımların %50'si kadardır. Ayrıca, Birlik içi kok kömürünün sübvansiyonu ve kömür, çelik üretimi ile tüketimini artırıcı araştırmalar da yardımlar dahilindedir.

AKÇT kredileri ise, ürün fiyatlarının düşürülmesi gayesiyle, sanayi kredilerini, yeni faaliyetler yaratan işlere rekonversiyonel (eski duruma dönüştürme) kredilerini ve kömür-çelik sanayiinde çalışan işçilere lojman yapımı için verilen kredileri kapsar. Bu kredilerden endüstri ve rekonversiyon kredileri, proje bedelinin %50 oranına katılım şeklindedir. İşçilere lojman yapımında ise 20-25 yıl vadeli ve %1 faizli krediler verilmektedir (Uğurlu, 1992:32).

1976-1986 döneminde AKÇT mekanizmaları toplam olarak 8.788.600.000 ECU yardım ve kredi desteği vermiştir. İngiltere (%29.3), Almanya (%25), Fransa (20.8) ve İtalya (%16.8) bu yardım ve kredilerden en çok faydalanan ülkeler olmuştur. İspanya ile Portekiz ise bu mekanizmalardan faydalanamamışlardır (Uğurlu, 1992:33).

2.2.5.2.4. Yeni Topluluk Aracı (*New Community Instrument-NCI*)

Yeni Topluluk Aracı (YTA), 1979 yılında kurulmuştur. Temel amacı Birlik üyelerinin ekonomi politikalarının uyumunun ve yakınlaştırılmasının sağlanmasına yönelik projelere kaynak temin etmek olan YTA, bu amaçla Konsey'den aldığı yetkiye dayanarak AB adına enerji ve sanayi sektörlerine, alt yapı yatırımları ve bölgesel kalkınma çerçevesinde işsizlikle mücadeleyle yönelik projelere kredi imkanları tanımaktadır.

YTA, AYB tarafından yönetilmektedir. Bölgesel kalkınma kapsamına girebilecek projelerin genel çerçevesi Konsey tarafından belirlenmekte ve projeler Komisyon tarafından seçilmektedir. Projelere ilişkin kredilerin nihai sonuçlandırılması ise AYB ve Komisyonca yapılmaktadır.

YTA'nın açtığı dört kredi dilimi bulunmaktadır. Bunlardan birincisi 1978 yılındaki enerji ve altyapı yatırım projelerine yönelik kredi dilimidir. İkinci kredi dilimi, 1982 yılındaki Küçük ve Orta Boy İşletme'lerin (KOBİ) finansmanı, modernizasyonu, reorganizasyonu ve yeni iş sahalarının yaratılmasına yönelik kredilerdir. Üçüncüsü, 1983 ve 1984 yıllarındaki sanayi ve hizmet sektörlerine ilişkin enerji tasarrufuna dayalı projeler ile bölgesel kalkınmaya yönelik kredi dilimidir. Dördüncüsü ise 1986'da endüstri ve hizmet sektörlerindeki KOBİ'lerin ileri teknoloji kullanımına ve enerji tasarrufuna ilişkin projelerin finansmanına ait kredi dilimidir.

Başta İtalya (%35-50 arasında değişen pay ile) olmak üzere YTA'dan yedi Birlik üyesi ülke faydalanabilmiştir. Kurulduğundan bu yana Belçika, Almanya, Lüksemburg, Hollanda ve İspanya bu araçtan hiç kredi kullanmamıştır. 1989 ve 1991 yılları arasında YTA'dan toplam 944.500.000 ECU destek sağlanmıştır (Bayraktar, 2002:50).

2.2.5.2.5. EURATOM'un kredi ve garanti yardımları

European Atomic Energy Community (EURATOM) kredileri, nükleer enerji ve nükleer yakıt sektöründeki yatırımları Konsey tarafından tespit edilen tavana uygun olarak finanse etmektedir. Komisyon, Birlik enerji stratejisine uygun proje seçimi yaparak, EURATOM adına kredi vermektedir.

2.2.5.2.6. Ödemeler dengesi destekleme mekanizması (*Balance of Payment Supporting Mechanism*)

Ödemeler dengesi açısından problem yaşayan ülkeler, çoğunlukla bölgesel kalkınma sorunları olan bölgelerdir. Giderek önemi artan bu mekanizma ile, üye ülkelere dış ödeme sorunlarını giderme ve büyümenin duraklamasına engel olma amacı altında krediler sağlanmaktadır.

2.2.5.2.7. Entegre Akdeniz Programları (*Integrated Mediterranean Programmes*)

Entegre Akdeniz Programları, 1787/84 tüzüğü'nün 34. maddesi ile düzenlenmiştir. Düzenlenmesindeki en önemli neden, İspanya ve Portekiz'in Birlik'e katılması ile birlikte, bu ülkelere benzer karakterdeki ekonomik yapılara sahip Yunanistan, Fransa ve İtalya'nın, kendilerine yönelik özel programlar oluşturulmasını talep etmeleridir. Diğer nedenler ise, bu ülkelerin Birlik ticaret merkezlerinden uzak, ekonomik ve sosyal açıdan nispeten geri seviyede olmaları,

tarımın ekonomide ağırlıklı yapıda olması, işsizlik oranının çok yüksek olması, hizmet sektörünün yeterince gelişmemiş olması gibi bir takım yapısal aksaklıklardır. Bu programlar ile söz konusu bölgelerin sosyo-ekonomik açıdan geliştirilmesi amaçlanmıştır (DTM-TOBB, 2002:145).

3-7 yıl arasında tamamlanması öngörülen Entegre Akdeniz Programları, 1986 yılında hayata geçirilmiştir. Bu program çerçevesinde başvurulacak kaynaklar, spesifik ek kaynaklar, ABKF, ASF ve ATYGF-Yön Verme Bölümü, AYB ve YTA'ndan sağlanan kredilerdir.

Bu programlar için tercih edilen bölgeler, ekonomik açıdan zeytinyağı, şarap, meyve, sebze gibi Akdeniz tarım ürünlerine en çok bağımlı olan ve Birlik'in genişlemesiyle birlikte tarımın yeniden yapılandırılması, ekonominin çeşitlendirilmesi ve sanayi ile hizmet sektörlerinde istihdam yaratılması sorunları ile karşı karşıya kalan bölgelerdir (Özkuten ve Ergunal, 1992:76,77).

Entegre Akdeniz Programları'nın destek verdiği yardım konuları üç başlık altında toplanmaktadır (Uğurlu, 1992:38):

Tarım sektöründe;

- Arz fazlası olmayan ürünlerin üretiminin modernizasyonu, entansifikasyonu (sermaye yoğun tarım) ve çevre koruması,
- Çiftçilerin gelirlerinin artırılması için sosyal ve yapısal tedbirlerin güçlendirilmesi,
- Tarımsal enformasyonun dağılımı, kırsal alt yapının modernizasyonu ile ilgili projeler.

Sanayi ve hizmet sektörlerinde;

- KOBİ'lerin teşekkülü ve geliştirilmesi
- Küçük sanayi kuruluşlarının oluşturulması,
- Turistik altyapının ve turizmin teşviki,
- Ekonominin tüm sektörü için teknik yardım ve araştırma için destek, özellikle ulaştırma ve enerji sektörlerinde olmak üzere ekonomik altyapının güçlendirilmesine yönelik projeler.

Beşeri kaynaklar alanında;

- Özellikle gençler ve kadınlar olmak üzere mesleki eğitim faaliyetleri,
- Entegre eğitim hizmetlerinin kurulması,

- Bazı Entegre Akdeniz Programları ile balıkçılık sektörü için hazırlanan projeler.

2.2.5.3. Orta ve Doğu Avrupa devletleri için yapısal uyum araçları

AB, aday ülkeler olan Orta ve Doğu Avrupa ile Baltık ülkelerini üyeliğe hazırlamak amacıyla “katılım öncesi stratejisi” (*pre-accession strategy*) geliştirmiştir. AB’ye üye olacak ülkelerin Birlik ülkelerine uyumunu sağlamak ve katılım hazırlıklarını hızlandırmak amacıyla AB Konseyi 2000-2006 dönemi için 10 aday ülkenin (Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Letonya, Litvanya, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya) katılımına kadar kullanacakları üç farklı katılım öncesi araç kabul etmiştir. Bu araçlar şunlardır:

- Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development-SAPARD (Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Program)
- Instrument for Structural Policies for Pre-Accession-ISPA (Katılım Öncesi Yapısal Politikalar İçin Araç)
- Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy-PHARE (Polonya ve Macaristan: Ekonominin Yeniden Yapılandırılması Hareketi)

Söz konusu dönem için 10 aday ülkeye sağlanması taahhüt edilen yardımlar Tablo 2.18.’de verilmiştir.

Tablo 2.18. 2000-2006 yılları arasında Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile Baltık Cumhuriyetlerine sağlanması öngörülen mali yardım (Köroğlu, 2003:15)

1999 fiyatlarıyla, milyon €

Fonlar	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Toplam
PHARE	1560	1560	1560	1560	1560	1560	1560	10920
SAPARD	520	520	520	520	520	520	520	3640
ISPA	1040	1040	1040	1040	1040	1040	1040	7280
TOPLAM	3120	3120	3120	3120	3120	3120	3120	21840

Tablodan görüleceği gibi, AB, Orta ve Doğu Avrupa Ülkeleri’nin (MDAÜ) kalkınma faaliyetlerine, katılım öncesi strateji çerçevesinde 2000-2006 dönemi için toplam 21.840.000.000 €’luk kaynağı yıllara eşit miktarda tahsis etmiştir.

Tablo 2.19.’da ise söz konusu yapısal uyum araçları, ülke başına düşen paylar itibariyle verilmiştir.

Tablo 2.19. PHARE, ISPA ve SAPARD fonlarının ülke başına düşen payları

1999 sabit fiyatlarıyla, milyon €

Ülkeler	PHARE	SAPARD	ISPA		TOPLAM	
			Minimum	Maksimum	Minimum	Maksimum
Slovenya	25,00	6,30	10,40	20,80	41,70	52,10
Estonya	24,00	12,10	20,80	36,40	56,90	72,50
Litvanya	30,00	21,80	36,40	57,20	88,20	109,00
Slovakya	49,00	18,30	36,40	57,20	103,70	124,50
Letonya	42,00	29,80	41,60	62,40	113,40	134,20
Çek Cumhuriyeti	79,00	22,10	57,20	83,20	158,30	184,30
Macaristan	96,00	38,10	72,80	104,00	206,90	238,10
Bulgaristan	100,00	52,10	83,20	124,80	235,30	276,90
Romanya	242,00	150,60	208,00	270,40	600,60	663,00
Polonya	398,00	168,70	312,00	384,80	878,70	951,50
Toplam	1085,00	520,00	1040,00		2645,00	

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ad/adc/TheEUsGrantAssistanceToTheOtherCandidates.pdf>

ISPA'nın dağılımında, daha kaliteli projelere yönlendirmek adına, ülkeler finansmanı kullanmakta belirli bir aralık dahilinde serbest bırakılmıştır. Buna göre Slovenya, ISPA için minimum düzeyde fon kullanırsa 10.400.000 €, maksimum düzeyde fon kullanırsa 20.800.000 € pay alacak ve fonların toplamı 41.700.000 € ile 52.100.000 € arasında değişecektir. Buna göre Slovenya Birlik içinde en düşük fon payı alan bir ülke konumunda olmaktadır. Polonya ise, 878.700.000 ile 951.500.000 € arasında değişen değerlerle en yüksek pay alan ülkedir. Tablodaki 1.040.000.000 € ve 2.645.000.000 € değerleri, ISPA ve toplam sütunlarındaki maksimum ve minimum değerler toplamının ortalaması alınarak bulunmuştur.

2.2.5.3.1. Tarım ve Kırsal Kalkınma İçin Katılım Öncesi Program (*Special Accession Programme for Agriculture and Rural Development-SAPARD*)

Aday ülkelerin hemen hepsi büyük bir tarım sektörüne dayalı olmasına rağmen, bu alanda verimlilik düzeyleri oldukça düşüktür. Geçiş dönemiyle birlikte fiyatların ve ticaretin serbestleşmesi, özelleştirme, tüketici sübvansiyonlarının kaldırılması, geleneksel pazarların kaybedilmeye başlanması gibi değişiklikler yaşanmaya başlanmış, ve bunların sonucunda da hem tarım sektörü üretiminde önemli düşüşler gözlenmiş, hem de kısa dönemde gelir elde etme çabası yüzünden üretim varlıkları hızla satılmaya başlanarak büyük bir sermaye kaybı ortaya çıkmıştır (Brasche, 2001:61).

Tarım sektöründe yaşanan üretim ve sermaye kaybının önüne geçmek için Avrupa Birliği, Ortak Tarım Politikası paralelinde, Birliğe aday MDAÜ'nin tarımsal

altyapılarını geliştirmek, tarımın modernizasyonu ve kırsal kalkınma konusundaki faaliyetleri desteklemek amacıyla SAPARD programını uygulamaya koymuştur. Bunun yanı sıra SAPARD, çiftçilikte ve gıda sanayinde etkinliği ve rekabet edilebilirliği güçlendirmeye, istihdam yaratmaya ve kırsal alanlarda sürdürülebilir kalkınmaya yönelik tedbirleri de desteklemektedir (<http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/pas/sapard.htm>).

Gündem 2000 çerçevesinde, Konsey'in 1268/99 nolu tüzüğü ile oluşturulan SAPARD fonu için, Tablo 3.19'dan de görüleceği üzere 2000-2006 yılları arasında yıllık 520.000.000 € kaynak ayrılmıştır. 10 aday ülke de SAPARD programından yararlanmaktadır.

SAPARD programında şu konulara öncelikler tanınmaktadır (Brasche, 2001:62,63):

- Ekonomik faaliyetlerin geliştirilmesi, çeşitlerinin artırılması,
- Tarımsal işletmelerde yatırım,
- Çevreyi ve kırsal alanı korumaya yönelik üretim yöntemleri,
- Gıda kalitesi ve tüketicinin korunması kapsamında kalite, veterinerlik ve bitki sağlığı kontrolleri yapılarının iyileştirilmesi,
- Balıkçılık ve tarım ürünlerinin işleme ve pazarlanmasının iyileştirilmesi,
- Çiftçiler için hizmetler sunulması,
- İş eğitiminin iyileştirilmesi,
- Üretici gruplarının oluşturulması,
- Köylerin yenilenmesi ve geliştirilmesi, kırsal mirasın korunması,
- Arazilerin iyileştirilmesi, yeniden parsellenmesi ve arazi kayıtlarının oluşturulup güncellenmesi,
- Su kaynaklarının yönetimi,
- Ormancılık, ağaçlandırma, özel orman sahiplerinin orman işletmelerine yatırımının yönlendirilmesi, orman ürünlerinin işlenmesi ve pazarlanması,
- Teknik yardım, bilgilendirme ve reklam kampanyaları ile programın izlenmesi ve hazırlanmasına yardımcı olacak çalışmalar yapılması.

2.2.5.3.2. Katılım Öncesi Yapısal Politikalar için Araç (*Instrument for Structural Policies for Pre-Accession-ISPA*)

Avrupa Birliği, katılım öncesi stratejisi uyarınca, MDAÜ'nin çevre ve ulaşım altyapısını geliştirmeye yönelik projeleri desteklemek amacıyla ISPA programını oluşturmuştur. Program, Avrupa Birliği Konseyi'nin 1267/99 nolu tüzüğü çerçevesinde kurulmuştur (http://europa.eu.int/comm/regional_policy/funds/ispa/ispa_en.htm#ispa).

ISPA programı için, 2000-2006 yılları arasında her yıl 1.040.000.000 € bütçe tahsis edilmiştir. Tablo 3.19'dan da görüleceği üzere bu programdan en yüksek pay Polonya'ya, en düşük pay ise Slovenya'ya aittir.

ISPA mali yardımları, özellikle “çevre” ve “ulaştırma altyapısı” ve finanse edilen projelere ilişkin “teknik yardım” konularını kapsamaktadır.

- Çevre: Aday ülkelerin su kirliliği, atık yönetimi, hava kirliliği ve endüstriyel kirlilik ile ilgili problemlerini aşarak, AB müktesebatının gereklerini yerine getirebilmeleri için, AB tarafından söz konusu aday ülkelere verilen mali ve teknik yardımları kapsamaktadır. ISPA “yatırım-ağırlıklı” ve uygulanması maliyetli olan şu direktifler konusunda yoğunlaşmayı hedeflemiştir (European Commission, 2002:9):

- Su Tedariki/Atık Su İşlenmesi (Şehir Atık Suyunun İşlenmesi Direktifi, İçme Suyu Direktifi, Sudaki Tehlikeli Maddeler Direktifi, Nitrik Asit Tuzları Direktifi)

- Atık Yönetimi (Toprak Doldurma Direktifi, Belediye Atık Yakma Direktifi, Tehlikeli Atık Yakma Direktifi, Paket Atık Direktifi)

- Hava Kirliliği Kontrolü (Büyük Bitki Yangınları Direktifi, Yakıt Kalitesi Direktifi, Hava Kalitesi Direktifi)

- Endüstriyel Kirlilik Kontrolü (Uluslararası İklim Değişikliği Paneli (IPPC) Direktifi, Uçucu Organik Bileşimi Çözücüler (VOC) Direktifi)

- Ulaştırma Altyapısı: Ulaşım, ekonomik gelişmenin sağlanabilmesi için geliştirilen stratejilerin başarıya ulaşmasında önemli bir araçtır. ISPA, karayolları, demiryolları, limanlar ve hava limanlarının geliştirilmesine finansal ve teknik yardımlar sağlamaktadır. Bu bağlamda, Birlik'in ortak çıkarlarına ve Katılım Ortaklığı hedeflerine destek olacak biçimde, aday ülkelerin ulaştırma altyapısının inşası, tamiri ve Trans-Avrupa ağlarına bağlanması hususlarında ISPA, önemli

katkılar sağlamaktadır. Bu sayede, aday ülkelerin ulaştırma altyapısının Birlik standartlarına yaklaştırılarak trafikteki beklenen büyüme hızına ulaşması öngörülmektedir (European Commission, 2002:9).

- Teknik Yardım: Hazırlık çalışmaları ve teknik yardımların finansmanına küçük bir katkı da ISPA bütçesinden gelmektedir. Bununla beraber, yapılacak teknik yardımın, ISPA tarafından finanse edilen projelerle bağlantısının açık olduğunun gösterilmesi zorunluluğu vardır. Teknik yardım, projelerin yüksek kalitesini sağlamakta, yönetim ve etki arasındaki ilişkiyi kurmaktadır (European Commission, 2002:9).

2.2.5.3.3. Polonya ve Macaristan: Ekonominin Yeniden Yapılandırılması Hareketi (*Poland and Hungary: Action for the Restructuring of the Economy-PHARE*)

Avrupa Birliği, bölge ülkeleri ile ilişkilerin gelişmesi ve işbirliğinin artırılması amacıyla genel bütçesinden bölgesel fonlar tahsis etmektedir. Özellikle, planlı ekonomiden serbest piyasa ekonomisine geçen ülkelerin Batı Avrupa ve dünya ekonomisi ile bütünleşmesini amaçlayan bu fonların önde geleni PHARE'dır. 18 Aralık 1989 itibarıyla Avrupa Birliği Konseyi kararı EEC-3906/89 ile yürürlüğe giren fon, Polonya ve Macaristan ekonomisindeki siyasi ve ekonomik değişim sürecini desteklemek ve özellikle özel sektörün güçlendirilmesini sağlamak amacıyla kurulmuştur.

PHARE programı, 1990-1996 yılları arasında diğer bölge ülkeleri olan MDAÜ'ni de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Halen PHARE programından yararlanan 15 ülke şöyledir: Arnavutluk, Bosna Hersek, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Hırvatistan, Macaristan, Makedonya, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya, Slovenya ve Yeni Yugoslavya (<http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/index.htm>).

Avrupa Birliği, PHARE programına 1995-1999 yılları arasında toplam 6.700.000.000 € kaynak ayırmıştır. Bu kaynağın %70'i bölgesel kalkınma için gerekli yatırım projelerinin finansmanı için kullanılmıştır.

PHARE programı çerçevesinde desteklenen tüm yatırım projelerinin finansmanına projenin yer aldığı ülkenin kamu sektörünün de kaynak ayırması gerekmektedir. PHARE programı, ortak finansman (co-financing) yöntemini benimsemekte ve ulusal yatırım projelerinde kamu sektörünün toplam

harcamalarının en fazla %75'i oranında fon temin edebilmektedir. Bu itibarla, PHARE programının yer aldığı projelerde, özel sektörün ve diğer uluslararası finans kuruluşlarının finansmana katılma imkanı vardır. PHARE programının, bir projeyi desteklemesi için söz konusu projenin en az 2.000.000 €'luk bir maliyete sahip olması gerekmektedir (http://www.seciturk.org.tr/proje_fon.html).

"Gündem 2000" çerçevesinde bölgesel bütünleşmeye ağırlık veren Avrupa Birliği, PHARE programının 2000-2006 döneminde de devam etmesini öngörmüş ve bu amaçla her yıl 1.560.000.000 € kaynak tahsis edilmiştir.

2.3. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL FARKLILIKLAR VE UYGULANAN BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKALARI

2.3.1. Türkiye'deki Bölgesel Gelişmişlik Farklılıkları

2.3.1.1. Gayri Safi Yurt İçi Hasıla

Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın (*United Nations Development Programme-UNDP*) 2004 yılında hazırladığı rapora göre, Türkiye satın alma gücü paritesine göre \$ 6.390 kişi başına düşen gelir ile 177 ülke içinde 88. sırada ve orta derecede gelişmiş ülkeler arasında yer almaktadır. Orta derecede gelişmiş 86 ülkenin kişi başına düşen gelir düzeyinin ortalama \$ 4.269 olduğu göz önünde bulundurulursa, Türkiye'nin bu ortalamadan \$ 2.121 daha fazla bir gelire sahip olduğunu söyleyebiliriz. Dünya genelinde edindiği bu orta dereceli konuma rağmen, \$ 36.600 ile ilk sırada yer alan Norveç'le kıyaslama yapıldığında Türkiye'nin ne kadar gelişmiş olabileceği de düşünülmesi gereken bir sorudur (UNDP, 2004:140-142).

Türkiye'nin kendi bölgeleri arasındaki gelir farklılıklarını incelemek için 1990 ve 2001 yılları arasındaki kişi başına düşen GSYİH Tablo 2.20.'de verilmiştir. 2001 yılı itibariyle yapılan sıralamaya göre en yüksek gelire sahip bölge 2.318.719 TL ile Marmara'dır. Marmara'yı takiben Ege 2.030.079 TL, Akdeniz 1.498.072 TL, İç Anadolu 1.480.437 TL, Karadeniz 1.193.638 TL, Güneydoğu Anadolu 904.705 TL ve Doğu Anadolu 620.311 TL kişi başına düşen GSYİH'ya sahiptir. Buna göre en yüksek ve en düşük bölgeler arasındaki gelir farkı yaklaşık 4 kattır. Ayrıca 1.601.407 TL olan Türkiye ortalamasının üzerinde Ege ve Marmara olmak üzere sadece iki bölge bulunmaktadır.

Tablo 2.21., en düşük gelire sahip olan Doğu Anadolu Bölgesi 1990 yılında 100 kabul edilerek hazırlanmış bir endeks tablodur. Her bir bölgenin ve bölgeler arasındaki gelir farklılığının yıllar itibariyle gelişimi bu tabloda daha da net olarak

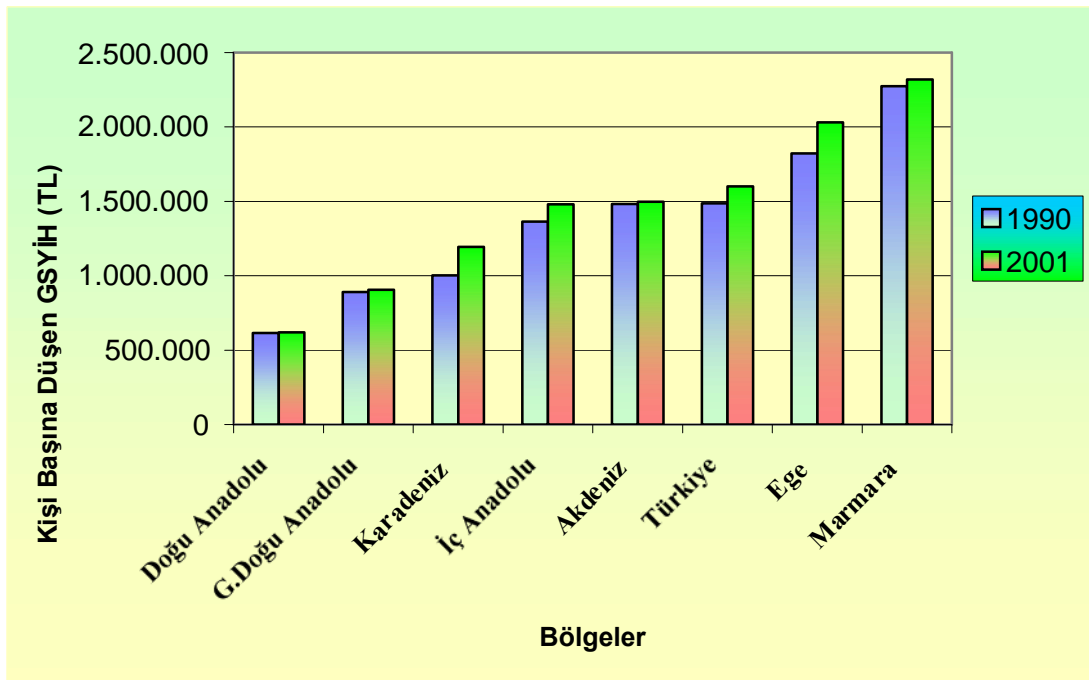
görülebilmektedir. 1990 yılında 100 endeks değerine sahip olan Doğu Anadolu Bölgesi, 2001 yılına gelindiğinde sadece 1 puan artarak 101'e ulaşmıştır. En yüksek artış 34 puan ile Ege Bölgesi'nindir. Türkiye ortalaması ise 19 puan artış göstermiştir.

Tablo 2.20. Türkiye’de bölgeler itibariyle kişi başına düşen GSYİH (<http://www.die.gov.tr/bolgesellst.htm>) 1987 fiyatlarıyla, TL

Bölgeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Doğu Anadolu	615.865	601.715	626.713	648.386	643.754	630.947	647.481	660.216	673.339	656.732	635.411	620.311
G.Doğu Anadolu	890.773	914.658	918.768	953.969	853.544	860.889	888.899	986.350	989.641	902.960	925.812	904.705
Karadeniz	1.001.788	1.004.797	1.077.467	1.097.752	1.063.647	1.110.456	1.213.393	1.294.737	1.366.704	1.326.361	1.279.616	1.193.638
İç Anadolu	1.364.712	1.389.555	1.424.737	1.505.712	1.427.576	1.491.057	1.549.648	1.639.513	1.708.810	1.623.860	1.650.019	1.480.437
Akdeniz	1.481.551	1.401.432	1.453.896	1.554.760	1.452.261	1.518.992	1.554.081	1.706.976	1.712.882	1.617.706	1.607.672	1.498.072
Ege	1.822.911	1.771.806	1.856.538	1.987.366	1.918.373	2.006.804	2.103.466	2.246.740	2.280.039	2.117.534	2.234.412	2.030.079
Marmara	2.274.373	2.237.249	2.309.062	2.455.326	2.169.458	2.325.991	2.457.502	2.684.291	2.667.003	2.472.951	2.621.463	2.318.719
Türkiye	1.487.082	1.472.000	1.530.808	1.623.613	1.507.540	1.587.954	1.670.657	1.802.763	1.829.755	1.719.559	1.760.856	1.601.407

Tablo 2.21. Türkiye’de bölgeler itibariyle kişi başına düşen GSYİH endeks tablosu 1990=100

Bölgeler	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Doğu Anadolu	100	98	102	105	105	102	105	107	109	107	103	101
G.Doğu Anadolu	145	149	149	155	139	140	144	160	161	147	150	147
Karadeniz	163	163	175	178	173	180	197	210	222	215	208	194
İç Anadolu	222	226	231	244	232	242	252	266	277	264	268	240
Akdeniz	241	228	236	252	236	247	252	277	278	263	261	243
Ege	296	288	301	323	311	326	342	365	370	344	363	330
Marmara	369	363	375	399	352	378	399	436	433	402	426	376
Türkiye	241	239	249	264	245	258	271	293	297	279	286	260

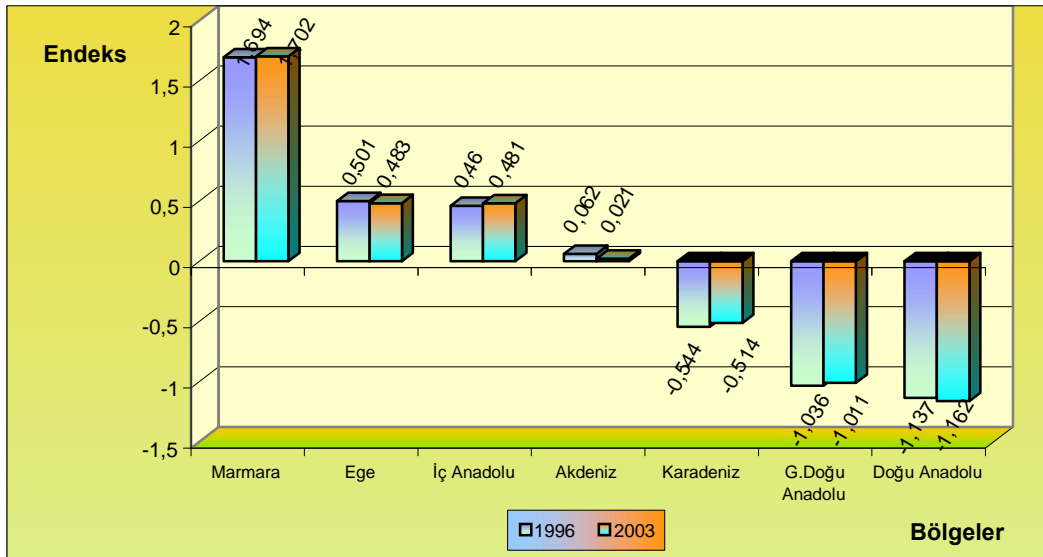

Grafik 2.6. Türkiye'deki bölgelerin 1990 ve 2001 yılları kişi başına düşen GSYİH miktarları

Grafik 2.6.'de 12 yıllık süre içerisinde bölgelerin kişi başına düşen gelirlerindeki değişim görülmektedir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde hemen hemen hiç artış olmamıştır. Akdeniz ve Marmara Bölgeleri'ndeki değişim nispeten daha iyi olsa da en büyük gelişim sırasıyla Ege, Karadeniz ve İç Anadolu Bölgeleri'ne aittir. Görüldüğü gibi gelir düzeylerindeki farklılıkların yanında, gelir seviyelerinin artışı da bölgesel açıdan büyük farklılıklar arz etmektedir. En büyük artışı sağlayan Ege ile en düşük artışı gerçekleştiren Doğu Anadolu Bölgeleri arasında, gelir artışı yönünden 34 kat fark bulunmaktadır.

2.3.1.2. Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi

Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi demografik, istihdam, eğitim, sanayi, tarım, inşaat, mali, alt yapı ve diğer göstergeler ışığında düzenlen bir endekstir. 1996 ve 2003 yıllarında DPT'nin yapmış olduğu çalışmalarda toplam 58 değişkene yer verilmiştir (EK 1.). Bu çalışmaların sonuçları Grafik 2.7.'de verilmiştir.

Grafik 2.7. 1996 ve 2003 Sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksleri (DPT, 2003b:78)

Güncel olması bakımından 2003 verilerini inceleyecek olursak, Türkiye'nin en gelişmiş Bölgesi'nin 1,702 endeks değeri ile Marmara Bölgesi olduğu açıktır. Marmara Bölgesi'nin ilk sırada yer almasının nedeni bilindiği üzere bu bölgenin bir sanayi ve ticaret merkezi olmasıdır. Marmara Bölgesi'ni takiben 0,483 endeks değeri ile Ege yer almaktadır. Bu bölge ise entansif yöntemlerle desteklenen tarım, tarıma dayalı sanayi ve turizmden güç almaktadır. 0,481 endeks değeri ile Ege Bölgesi'ne çok yakın olan İç Anadolu Bölgesi sosyo-ekonomik yönden en gelişmiş 3. bölgedir. Bu bölgede de yine tarım ve sanayinin yanı sıra başkentin bu bölgeyi ticaret merkezine dönüştürmesi sayesinde gelişmektedir. Akdeniz Bölgesi ise, 0,021 endeks değeri ile sosyo-ekonomik gelişme bakımından gelişmiş ve az gelişmiş bölgeler arasında kalmaktadır. Yani bir nevi Türkiye'nin ortalama endeks değeri niteliğindedir. Bu bölgede gelişmeye hizmet eden unsurlar tarım, sanayi ve hizmetler sektörleri ile turizmdir.

Akdeniz Bölgesi'nden sonra, Karadeniz Bölgesi gelmektedir. -0,514 endeks değerine sahip olan bu bölge Türkiye ortalamasının altındadır. -1,011 endeks değeri ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve -1,062 endeks değeri ile Doğu Anadolu Bölgesi de ülke ortalamasının altında kalmışlardır. Ortalamasının altında kalan bu bölgeler genel itibariyle coğrafi yapı, iklim yapısı ve batı pazarlarına uzak olmaları nedeniyle geri kalmışlardır.

Endeksi oluşturan değişkenlere ilişkin 2003 yılı değerleri, her bölge için, Ek 1'de verilmiştir. Bunlara bakılarak tüm bölgeler için daha ayrıntılı bir karşılaştırma yapılabilir.

1996 yılındaki endeks için genellikle 1990 yılı verileri, 2003 yılındaki endeks içinse 2000 verileri kullanılmıştır. Dolayısıyla bu iki endeks değerlerinin karşılaştırılması 10 yıllık bir süreç dahilinde yaşanan değişimi yansıtmaktadır.

Bölgelerin kendi içindeki değişimine baktığımızda çok küçük farklılıklar yaşandığını görmekteyiz. En büyük gelişmeyi gösteren bölge, -0,5436'dan -0,5136'ya çıkarak 0,03'lük artış sağlayan Karadeniz'dir. Bunu 0,025 artış ile Güneydoğu Anadolu, 0,021 artış ile İç Anadolu ve 0,008 artış ile Marmara Bölgesi izlemektedir. Akdeniz, Doğu Anadolu ve Ege Bölgeleri ise sırasıyla -0,041, -0,025 ve -0,018 değerleriyle gerileyen bölgeler olmuşlardır. Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi olan Marmara Bölgesi ile, en az gelişmiş bölgesi olan Doğu Anadolu arasındaki fark için bir değerlendirme yaparsak, 1996 yılında bu farkın 2,831, 2003 yılında ise 2,864 olduğunu görürüz. Buna göre, bu 10 yıllık süreçte Türkiye'deki gelişmişlik farkının arttığını söyleyebiliriz.

2.3.2. Bölgesel Politikaya İlişkin Kurumsal ve Hukuki Yapı

Türkiye'nin idari yapısı, merkezi ve mahalli idareler olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. Merkezi idare, ülke yönetimine ilişkin ekonomik, siyasi ve idari kararları alır. Merkezi idarenin merkez teşkilatı, Cumhurbaşkanı, Başbakan, Bakanlar Kurulu ve Bakanlıklar ile Devlet Planlama Teşkilatı (DPT), Danıştay ve Sayıştay gibi kuruluşlardan oluşmaktadır. Mahalli idareler ise il özel idareleri, belediye ve köylerden oluşmaktadır (DPT, 2003c:3,4).

Bölgesel politikaların oluşturulması ve tespitinde hakim olan kısım merkezi idaredir. Kamu kaynaklarından bölgesel gelişme planlarına kaynak temin ve tahsisi de merkezi idare tarafından sağlanmaktadır. Bölgesel kalkınma ile doğrudan ilgili olan DPT, Başbakan'a bağlı çalışmaktadır. DPT, 1960 Anayasası ile, kaynakların verimli kullanılması ve kalkınmanın hızlandırılması amacıyla ülkenin ekonomik, sosyal ve kültürel planlama hizmetlerinin bir bütünlük içerisinde etkin, düzenli ve süratli olarak görülebilmesi için kurulmuştur (Brasche, 2001:69). Türkiye'nin ekonomik kalkınması için uzun vadeli planlar ve yıllık programlar hazırlayan DPT, bu plan ve programların uygulanması ve denetimi aşamalarından da sorumludur.

Bölgesel kalkınma projeleri de DPT'nin eşgüdümü altında hazırlanmakta ve çalışmalar projelere ilişkin diğer kurumlarla işbirliği içerisinde sürdürülmektedir. DPT bünyesinde bu amaca yönelik olarak, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Bölgesel politikaya katkı sağlayan kurumlar ve bu kurumların faaliyet alanlarını şu şekilde sıralamak mümkündür (IKV, 2001:70-73; DPT, 2003c:4-9):

- Devlet Planlama Teşkilatı (DPT): Bölge planları yapma ve yaptırma, kalkınma planlarında sanayi işletmeleri ile ilgili tedbirlerin belirlenmesi, teşvik sistemi ve kaynak tahsis politikaları ile ilişkili olarak Kalkınmada Öncelikli Yörelere'in (KÖY) belirlenmesi,
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı Küçük Sanatlar ve Sanayi Bölgeleri ve Siteleri Genel Müdürlüğü: Küçük sanayi siteleri ve organize sanayi bölgeleri kurulması, küçük sanayi ve el sanatlarına ilişkin geliştirme ve koordinasyon ile teşkilatlanma hizmetleri,
- Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB): Küçük ve orta ölçekli işletmelerin bilimsel teknolojik yeniliklere ayak uydurarak rekabet güçlerinin artırılması için yapılacak danışmanlık hizmetleri, eğitim, malzeme analizleri, laboratuvar, kalite kontrolü ve teknik yardım sunumu,
- Türkiye Halk Bankası: Yatırım ve işletme kredileri verilmesi, teknik danışmanlık ve ortak girişimlerin desteklenmesi,
- Türkiye Esnaf ve Sanatkar Dernekleri ve Birlikleri Konfederasyonu (TESK): Mesleki Teşkilatlanma, sanayi sicillerinin tutulması, sınai eğitim, bilgilendirme,
- Milli Prodüktivite Merkezi (MPM): Verimliliği artırıcı yöntem ve olanaklarının araştırılması, bununla ilgili teknik yardım ve eğitim sunumu,
- Hazine Müsteşarlığı Dış Ticaret Müsteşarlığı: Yatırım ve ihracat teşvik belgesi ile ithalat ve ihracat belgesi verilmesi, yabancı sermaye izinlerinin kontrolü,
- İhracatı Geliştirme Etüd Merkezi (İGEME): İhracatın teşviki ve geliştirilmesi için dış pazar araştırmaları, ihracat prosedürleri, sergi ve fuarlar hakkında bilgi sunumu,
- Türk Standartlar Enstitüsü (TSE): Kalite Standart ve normlarının hazırlanması, kalite belgelendirme test ve analiz laboratuvarları ilgili hizmetler,

- Türkiye Ticaret Sanayi Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği (TOBB) ve İl Ticaret ve Sanayi Odaları: Müşterek İhtiyaçlar, mesleki faaliyetlerin kolaylaştırılması, mesleki bilgi ve haberlerin ulaştırılması, kapasite raporlarının hazırlanması,
- Üniversiteler: Üniversite-sanayi işbirliği kapsamında yürütülen teknoloji merkezi (TEKMER) ve teknoloji parkı (TEKNOPARK/TEKNOKENT) gibi projelerin yürütülmesi, araştırma projeleri, eğitim ve danışmanlık hizmetleri,
- Türkiye Kalkınma Bankası (TKB): Yatırım ve işletme kredisi temini, ortak girişimlerin teşviki,
- Esnaf ve Sanatkarlar ve Diğer Bağımsız Çalışanlar, Sosyal Sigortalar Kurumu: Sosyal güvenlik ve sigorta hizmetleri, malullük-yaşlılık ve ölüm sigortası yardımları, sağlık hizmetleri,
- Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE): İstatistiki bilgi temini, yayın,
- İhracatçı Birlikleri: İhracatla ilgili yayınların izlenmesi, kotalar, pazarlama sorunları, gümrük tarifeleri ilgili işlemler,
- Esnaf ve Kefalet Kooperatifleri: Mesleki kredi temini için üyelerine kefil olma, borç para verme, ihtiyat fonları oluşturma,
- Küçük Sanayi Kooperatifleri: Üyeleri için işyeri yaptırma amacıyla arsa ve kredi temini, inşaat işlerinin yaptırılması,
- Eximbank: İhracat kredisi verilmesi ve ihracatın teşviki için bilgilendirme,
- Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB): Finansman sağlanması,
- Yerel Yönetim Birlikleri: Yerel yönetimler kendilerine mevzuatla verilmiş görevlerden bir ya da birkaçını yapmak üzere kendi aralarında birlik kurabilirler.

2.3.3. Uygulanan Bölgesel Kalkınma Araçları

2.3.3.1. Kalkınmada Öncelikli Yöre uygulamaları

Türkiye planlı ekonomik kalkınma politikaları uygulamasını kabul ettiği 1962 yılından bu yana gelir dağılımı adaletsizliği sorununu çözümlenmeyi temel ilke edinmiş ve bunu gerçekleştirmek için de gelişmiş, orta seviyede gelişmiş ve az gelişmiş olmak üzere illeri üç gruba ayırmıştır. Bu sınıflandırma baz alınarak az gelişmiş yörelere destek sağlamak amacı ile altyapı yatırımlarında öncelik, selektif kredi kullanımı, vergi ve yatırım teşvikleri gibi para ve maliye politikaları uygulamaya koyulmuştur (Özşabuncuoğlu, 1998:311).

Kalkınmada Öncelikli Yöre (KÖY), geri kalmış bölgelerin, özel sektör yatırımlarına cazip hale dönüşmesi için, 1968 yılında uygulamaya başlanan bir politikadır. Söz konusu yılda, önemli çoğunluğu Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bulunan 22 il KÖY kapsamına girmiştir. 1972 ve 1973 yıllarında kapsamı genişletilen KÖY sayısı, diğer bölgelerden illerin katılmasıyla 1979 yılında 41'e yükselmiştir. 1981 yılında kapsamı daraltılarak 25'e düşürülen KÖY, 1990 sonrası dönemde tekrar hacim kazanmış ve 1998 yılında 49 il ve 2 ilçe halini almıştır. Bu sayı itibariyle KÖY'ler, Türkiye yüzölçümünün %55.1'ni ve nüfusunun %36'sını oluşturmaktadır (DPT, 2003c:13). 13.10.1998 tarihindeki Bakanlar Kurulu Kararına Göre birinci derecede KÖY kapsamına alınan il ve ilçeler şöyledir:

<u>İller:</u>	18. Giresun	36. Osmaniye
1. Adıyaman	19. Gümüşhane	37. Rize
2. Ağrı	20. Hakkari	38. Samsun
3. Aksaray	21. Iğdır	39. Siirt
4. Amasya	22. Kahramanmaraş	40. Sinop
5. Ardahan	23. Karabük	41. Sivas
6. Artvin	24. Karaman	42. Şanlıurfa
7. Bartın	25. Kars	43. Şırnak
8. Batman	26. Kastamonu	44. Tokat
9. Bayburt	27. Kırıkkale	45. Trabzon
10. Bingöl	28. Kırşehir	46. Tunceli
11. Bitlis	29. Kilis	47. Van
12. Çankırı	30. Malatya	48. Yozgat
13. Çorum	31. Mardin	49. Zonguldak
14. Diyarbakır	32. Muş	
15. Elazığ	33. Nevşehir	<u>İlçeler:</u>
16. Erzincan	34. Niğde	1. Bozcaada
17. Erzurum	35. Ordu	2. Gökçeada

KÖY kapsamı aşırı şekilde genişletilince, uygulanan politikaların etkisizleştiği düşünülerek, en çok geri kalmış 25 civarında il “acil destek kapsamındaki iller” olarak tanımlanmıştır.

Genel amacı, ekonomik, sosyal ve bölgesel kalkınmayı sağlamak, teknolojik gelişme ve sanayileşmeyi hızlandırmak, kıt kaynakların rasyonel

tüketimini sağlamak, işsizliği azaltmak ve bu sayede insanların refah seviyesini yükseltmek olan yatırım teşvikleri, KÖY'lerin yatırımlar açısından dezavantajlı konumundan kurtulmasında önem taşımaktadır. Bu bölgeler, diğer bölgelere göre daha avantajlı ve öncelikli bir biçimde teşvik araçlarından yararlandırılarak, yatırım yapılabilecek cazibeye kavuşturulmaktadır.

Ülkemizde yatırım teşvikleri, belgeli yatırım teşvikleri ve belgesiz yatırım teşvikleri olmak üzere iki şekilde uygulanmaktadır. Gümrük vergisi ve toplu konut fonu istisnası, katma değer vergisi istisnası, fon kaynaklı kredi tahsisi, vergi, resim ve harç istisnası*, arsa ve arazilerin bedelsiz tahsisi, küçük ve orta boy işletmelerin desteklenmesi belgeli yatırım teşviklerini oluşturmaktadır. Belgesiz yatırım teşvikleri ise, yatırım indirimi, vergi, resim, harç istisnası**, bina inşaat harcı istisnası gibi desteklerden oluşmaktadır.

1980 öncesi dönemde, vergisel ağırlıklı bir teşvik sistemi uygulanmıştır. 1985'den sonraki dönemde ise parasal teşvik de devreye sokulmuştur. Bu amaçla getirilen en önemli teşvik, Kaynak Kullanımını Destekleme Primi adı verilen ve geri ödemesi olmayan teşviklerdi. Söz konusu primler, KÖY'de sabit yatırımların %60'ına varan oranlarda parasal destek sağlamaktaydı. Bunun yanı sıra sağlanan diğer vergisel teşviklerle beraber, KÖY'lerde yapılacak yatırımların azami miktarlarda teşviklerden yararlanması durumunda, toplam sabit yatırımın yaklaşık %75'ini devlet finanse etmekteydi. 1990 sonrası dönemde finansman sıkıntısı yaşanması sebebiyle teşvikler azaltılmış, geri ödemesi olmayan Kaynak Kullanımını Destekleme Primi krediye dönüştürülmüş, 1995 yılından sonra da kaldırılmıştır. 1995'den bu yana normal ve genel teşvik unsurları uygulanmaya devam etmekle birlikte, bu teşvikler artık yeterli avantajları sağlayamadığından KÖY politikası amaçlarına hizmet etmemektedir (Duran, 2000:48).

21.01.1998'de "Olağanüstü Hal Bölgesinde ve Kalkınmada Öncelikli Yörelere İstihdam Yaratılması ve Yatırımların Teşvik edilmesi ile 193 Sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" çıkarılmıştır. Bu

---

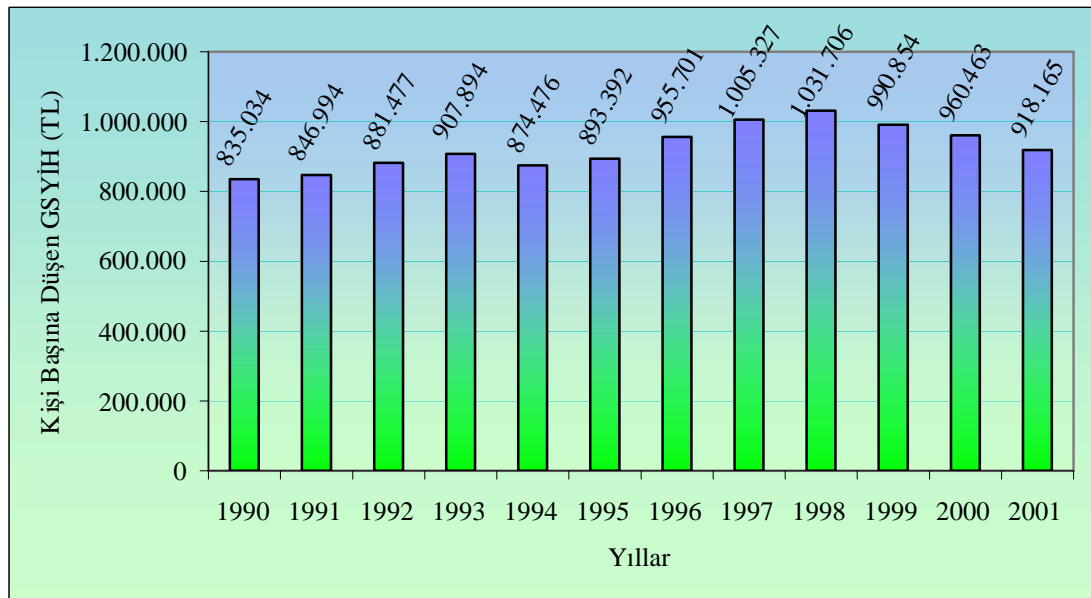
* Belgeli yatırım teşviklerindeki vergi, resim ve harç istisnası: Yatırımların tamamlanmasını müteakip 2 yıl içinde yatırımcının, \$1.000 tutarında ihracat yapacağına dair taahhütte bulunması şartıyla, şirket kuruluşu, yurt içi ve yurt dışından kullanılacak yatırım kredileri, yatırıma ilişkin gayrimenkullerin ve irtifak hakkının aynı sermaye olarak konulması halinde, bunların şirket adına tapuya tescili işlemleri damga vergisi ve harçlardan muaftır.

** Belgesiz yatırım teşviklerindeki vergi, resim ve harç istisnası: Anonim, eshamlı ve limited şirketlerin birleşme, devir ve bölünmeleri nedeniyle yapılacak işlemler ile yurt içi ve yurt dışı kredi kuruluşlarınca kullanılan ve ortalama vadesi 1 yıl ve daha uzun süreli kredileri nedeniyle verilen teminatlarla ilgili işlemler harca tabi tutulmaz.

bağlamda Diyarbakır, Bitlis, Batman, Mardin ve Muş'dan oluşan olağanüstü hal bölgeleri öncelikli olmak üzere KÖY'lerde yapılacak yatırımlara ilave olarak devlet yardımlarının uygulanacağı yürürlüğe girmiştir. Yatırımlarda devlet yardımları kapsamında şunlar bulunmaktadır: gelir ve kurumlar vergisi istisnası, çalışanlardan kesilen vergilerin ertelenmesi, işlemlerde vergi, resim, harç istisnası, sigorta primi işveren payları ve bedelsiz yatırım yeri tahsisi (DPT, 2000a:65).

2004 yılında ise AB müktesebatına uyum göz önünde bulundurularak, "Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun" ile yeni bir düzenleme yapılmıştır. Bölgesel amaçlı yardımlara yönelik son düzenleme olan bu kanun ile, kişi başına gelir düzeyi \$ 1500 veya daha düşük olan illere yatırım ve istihdam destekleri getirilmiştir. Vergi ve sigorta primi yardımları, enerji desteği ve yatırımlara bedelsiz arsa tahsisini kapsayan bu yardımlardan, arsa tahsisi KÖY'leri de kapsamaktadır (Okumuş vd., 2004:211).

KÖY politikasının etkinliğini değerlendirmek için düzenlenen Grafik 2.8., 1990 ve 2001 yılları arasında KÖY'lerin toplam olarak kişi başına düşen GSYİH seviyelerini göstermektedir.

Grafik 2.8. KÖY toplamında 1990-2001 kişi başına düşen GSYİH (<http://www.die.gov.tr/bolgeselIst.htm>)

Grafik 2.8.'den de görüleceği üzere 12 yıllık süreç dahilinde KÖY politikasının etkin olduğunu söylemek güçtür. Yani uygulanan KÖY politikaları bölgesel farklılıkları azaltıcı sonuçlar vermemiştir. En iyi seviye ulaşılan 1998

yılında, kişi başına düşen gelir 1.031.706 TL'dir. 1990 yılındaki 835.034 TL'lik değer sadece %0,0001 bir artış göstermiş ve 2001 yılında 918.165 TL'ye ulaşılmıştır. Genel olarak beklenen sonuçları vermeyen KÖY politikasının Gaziantep, Kahramanmaraş, Çorum, Karaman gibi başarı örnekleri de mevcuttur.

2.3.3.2. Uygulanmakta olan bölgesel gelişme planları

Ülke bütününde yer alan her bölgenin farklı imkan, özellik ve sorunlara sahip olması, sektörel tercihlerle mekansal analizin birlikte ele alındığı bir planlama yaklaşımını gerektirmektedir. Bölgesel gelişme çalışmalarında, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması, geri kalmış bölgelerde yaşayan nüfusun refah seviyesinin artırılması, göç eğiliminin istikrarlı bir yapıya kavuşturulması öncelikli hedefler olmaktadır.

Bölgesel kalkınmayı sağlamak amacıyla uygulanmakta olan projeler şunlardır; Güneydoğu Anadolu Projesi, Doğu Anadolu Projesi, Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi ve Kırsal Kalkınma Projeleri.

2.3.3.2.1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Doğu Anadolu Bölgesi'nden sonra Türkiye'nin en az gelişmiş bölgesidir. Gaziantep, Kilis, Adıyaman, Diyarbakır, Batman, Siirt, Şırnak, Mardin ve Şanlıurfa bölge dahilindeki iller olup, Gaziantep dışındaki tüm iller KÖY kapsamında bulunmaktadır. Bölgenin ekonomik yapısı büyük ölçüde tarıma dayalıdır. Yatırım açısından önemli bir potansiyele sahip bu bölge için, planlı kalkınma döneminin başından itibaren bölgesel farklılıkları giderici yönde çaba sarf edilmesine rağmen, Gaziantep ili haricinde bu konuda pek ilerleme kaydedilememiştir (Demir, 1993:8).

Bölgelerarası gelişmişlik farkını azaltma yönünde bir araç olarak uygulamaya konulan GAP, çok sektörlü, entegre ve sürdürülebilir kalkınma anlayışı içinde ele alınan; temel hedefleri bölge halkının gelir ve yaşam standardında iyileşme sağlayarak gelişmişlik farkını gidermek, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını artırarak sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi ulusal kalkınma hedeflerine katkıda bulunmak olan bir bölgesel bir kalkınma projesidir (GAPBKİB, 1993:2).

1970 yıllarında Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde sulama ve hidroelektrik amaçlı projeler (Aşağı Fırat Projesi) olarak planlanmakla birlikte GAP, 1980

yıllarında çok sektörlü sosyo-ekonomik bir bölgesel kalkınma programına dönüştürülmüştür. Bu amaçla sulama ve hidroelektrik amaçlı projeler yanında enerji, tarım, kırsal ve kentsel altyapı, ormancılık, eğitim, turizm, şehirleşme, kültürel altyapı ve sağlık gibi sektörler de proje kapsamına alınmıştır (Göymen, 2004:6).

Bölgedeki sulama ve enerji ağırlıklı altyapı projelerinin sosyo-ekonomik etkileri düşünülerek proje, “bölgesel gelişme”, “tarımsal gelişme” ve “kentsel gelişme” olarak 3 bileşen kapsamında yürütülmektedir. Bölgesel gelişme en çok ağırlık verilen bileşen olup, bölgenin sosyal, ekonomik, ve fiziki yapısının sağladığı potansiyel kaynakların incelenmesi, bölgedeki tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerindeki gelişmelerin takibi, bölge sorunlarının giderilmesi için strateji belirlenmesi ve gerekli yatırım alanları ve miktarlarının tespiti konularını kapsamaktadır. Tarımsal gelişme bileşeni, kırsal yörelerdeki toprak, su ve insan gücü faktörlerinin geliştirilmesi için gerekli yatırımların planlanmasını kapsamaktadır. Kentsel gelişme bileşeni ise, yatırımların kentler üzerindeki etkisinin takibi, büyümenin yönlendirilmesi ve yerleşim merkezlerinin planlanmasını kapsamaktadır (Dericioğlu, 1989:21; Ocaklı, 1989:28,29).

GAP kapsamında enerji ve sulama amaçlı 13 büyük proje ile Fırat Nehri ve kolları üzerinde 14 baraj, 11 hidroelektrik santrali; Dicle Nehri ve kolları üzerinde 8 baraj, 8 hidroelektrik santrali olmak üzere toplam 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali yapılması planlanmıştır. Şu ana kadar 13 baraj ve 7 hidroelektrik santralinin yapımı tamamlanmıştır.

GAP için toplam yatırım ihtiyacı 32.000.000.000 \$’dır. Bunun yaklaşık %76’sı genel bütçe ve bütçe dışı tahsislerle iç kaynaklardan, kalan pay ise dış kaynaklardan çeşitli krediler biçiminde sağlanmaktadır (Ören, 2000:132).

GAP Bölgesi’nin sosyal yapı ve sorunlarına çözüm getirebilmek amacıyla sürdürülebilir kalkınmaya yönelik GAP Sosyal Eylem Planı hazırlanmıştır. Bu plan dahilinde bölgede yatırım yapmak isteyen yerli ve yabancı yatırımcıya danışmanlık hizmeti vermek amacıyla, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa’da Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezleri (GİDEM) ile kadın statüsünün yükseltilmesi ve kalkınma sürecine entegrasyonu amacıyla Çok Amaçlı Toplum Merkezleri (ÇATOM) kurulmuştur.

GAP Planı’nda, 1987-2005 yılları arasında bölgenin GSYİH’nın yıllık ortalama %6.8, kişi başına GSYİH’nın ise yıllık ortalama %3.7 oranında bir gelişme göstermesi hedeflenmiştir. Ancak 1987-1998 döneminde bölgede GSYİH yıllık

ortalama 4.4, kişi başına GSYİH ise 1.4 oranında büyümüştür. 1987-1998 döneminde Türkiye genelinde yıllık ortalama büyüme hızı sanayide %4.6, tarımda %1.6 gerçekleşirken, GAP Bölgesinde ise sanayide %4.2, tarımda %4.6 oranında gerçekleşmiştir. Tarım sektöründe görülen artış Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde seyretmiştir (DPT, 2000b:18).

GAP, sonuçları bakımından sadece plan bölgesinde değil Türkiye'nin diğer yörelerinde de ekonomik ve sosyal açıdan etkileyecek bir niteliğe sahiptir. Çünkü proje, yer altı ve yer üstü su kaynaklarını eskiye oranla daha bol ve etkin şekilde devreye sokarak ve aynı zamanda elektrik üretimini ülke çapında artırarak ekonomik yapıyı değiştirmektedir. Bu nedenle de GAP bölgesi ve diğer yöreler arasındaki ilişki ağı güçlenmektedir (Önder, 1988:98).

2.3.3.2.2. Doğu Anadolu Projesi (DAP)

Doğu Anadolu Bölgesi, ekonomik ve sosyal göstergeler açısından ülkemizin en az gelişmiş yöresidir. Bölgenin geri kalmasının nedeni ekonomisinin sektörel yapısı ve değişik sektörlerdeki verimlilik farklılıklarıdır. Bölge birkaç il hariç tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahiptir ve mevcut tarımda işgücü ve arazi verimliliği düşüktür.

Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki gelişmişlik farkını gidermek amacıyla birçok bölgesel gelişme projeleri hazırlanmış olmasına rağmen, bunlardan etkin bir sonuç alınamamıştır. 1998 yılında, bölgenin potansiyelini harekete geçirebilecek sürdürülebilir bir ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedefleyen DAP hazırlanması girişimlerinde bulunulmuştur. Ağrı, Ardahan, Bayburt, Bingöl, Bitlis, Elazığ, Erzurum, Erzincan, Gümüşhane, Hakkari, Iğdır, Kars, Malatya, Muş, Tunceli ve Van olmak üzere 16 ili kapsayan ve "Doğu Anadolu Projesi Ana Planı", "Uzaktan Eğitim Projesi" ve "Özel Sektörün Güçlendirilmesi Projesi" olmak üzere üç kısımdan oluşan DAP, DPT'nin koordinasyonunda, bölgedeki beş üniversite (Atatürk, İnönü, Kafkas, Fırat ve Yüzüncü Yıl Üniversiteleri) tarafından hazırlanmıştır.

Özel Sektörün Güçlendirilmesi Projesi ile, DAP bölgesinde bulunan potansiyel yatırımcıların eğitim programından geçirilmesi amaçlanmakta, bu sayede bölgede özel girişimciliğin canlandırılması hedeflenmektedir.

DAP Uzaktan Eğitim Projesi kapsamında, Atatürk, Kafkas, Yüzüncü Yıl, Fırat ve İnönü üniversiteleri ile DPT arasında video konferans sisteminin kurulması

ve bu sayede bu üniversitelerdeki öğretim üyesi eksikliğini tamamlanarak eğitim kalitesinin artırılması amaçlanmıştır (Bircan, 2000:1024).

Doğu Anadolu Projesi Ana Planı'nın temel hedefi ise, bölgenin kendi potansiyellerini harekete geçirecek ortamın sağlanmasıdır. DAP Ana Planı için ekonomik, sosyal, çevresel ve mekansal olmak üzere dört hedef grubu benimsenmiştir. Bu çerçevede, kişi başına geliri ve istihdamı arttırmak; kalkınmayı hızlandıracak aktiviteleri yaygınlaştırmak; çevreyi korumak, iyileştirmek ve kalkınmanın sürdürülebilirliğini sağlamak; alt bölge merkezlerini birer sanayi ve hizmet merkezi olarak geliştirmek ve doğu-batı göçünün önünde filtre oluşturmak bu dört ana hedefin temeli olarak ele alınmıştır.

2.3.3.2.3. Doğu Karadeniz Bölgesi Gelişme Planı (DOKAP)

Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nden sonra en az gelişmiş bölge Karadeniz Bölgesidir. Bu bölge sosyo-ekonomik açıdan ve çevre açısından problemlili bir bölgedir. Ulaşım yapısının gelişmemesi, sınırlı kentleşme düzeyi, tarımsal yapının zayıf olması, üretim yapısının sadece çay ve fındığa dayalı olması, kırsal ekonomideki durgunluk ve bölge içindeki dengesizlikler ekonomik problemlerin temelini oluşturmaktadır. İstihdam olanaklarının yetersizliği nedeniyle bölge halkının yaşamının güç olması, bölge içinde hizmetlere erişimde farklılıklar olması ve sosyal bağları zedeleyen göç sosyal sorunlar içinde en önemli olanlardır. Su ve toprağın etkin kullanılmaması nedeniyle doğal kaynak kapasitesinin azalması, yerleşim sorunları gibi sorunlar da çevre sorunlarının en önemlileridir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği*'nin önem kazanmaya başlaması, Doğu Karadeniz Bölgesi'ni Türkiye için kilit haline getirmiştir. Bu sebeple söz konusu bölgenin potansiyel güçlerini harekete geçirecek bir gelişme planı ile, hem Türkiye'ye komşu ülkelerle sıkı işbirliği kurabilmesi hem de uluslararası platformda daha güçlü bir konuma sahip olunabilmesi amaçlanmıştır. Doğu Karadeniz'deki Artvin, Bayburt, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize ve Trabzon illerini kapsayacak olan plan ile, diğer bölgelerle olan gelişmişlik farklılıklarının azaltılması, bölgedeki

---

*Karadeniz Ekonomik İşbirliği Anlaşması, 25 Haziran 1992 tarihinde İstanbul'da düzenlenen Zirve Toplantısı'nda, Karadeniz'e kıyısı olan Türkiye, Romanya, Bulgaristan, Rusya Federasyonu, Ukrayna, Azerbaycan, Moldavya, Gürcistan, Ermenistan, Yunanistan ve Arnavutluk'dan oluşan onbir ülke arasında imzalanmıştır. Birlik'in temel amacı, katılan devletlerin coğrafi yakınlıklarından ve ekonomilerinin birbirlerini tamamlayıcı özelliklerinden yararlanılarak ticari, ekonomik, bilimsel ve teknolojik işbirliğini geliştirmeleri ve Karadeniz Bölgesi'nin bir barış, işbirliği ve refah bölgesi haline gelmesini sağlamaktır.

refah seviyesinin yükseltilmesi ve göç eğilimlerinin önüne geçilmesi öngörülmüştür. Bunu gerçekleştirmek içinse Japonya'dan çok sektörlü bir bölgesel ana plan hazırlanması için teknik destek istenmiş ve 17 Aralık 1998 tarihinde, Japonya Uluslararası İşbirliği Ajansı (JICA) ile DPT'nin hazırladığı “Doğu Karadeniz Bölgesel Gelişme Planı Çalışması İş Tanımı” imzalanmıştır (Sarica, 2001:185).

Kısa ve uzun vadeyi kapsayan entegre bölgesel gelişme planı, yukarıda bahsedilen bölge sorunlarının giderilmesini sağlayacak nitelikte, 2020 yılı hedef olacak şekilde hazırlanmıştır. 2001-2005, 2006-2010, 2011-2020 dönemleri olmak üzere üç etabı kapsayan bu planda, sosyal özellikler, ekonomik özellikler ve nüfus artışı için senaryolar geliştirilmiştir. Buna göre, birinci etapta ekonomide yeniden yapılanma için hazırlık, nüfus azalmasının durdurulması ve sosyal gelişme alt yapısının hazırlanması; ikinci etapta ekonomide yeniden yapılanma, doğal nüfus artışının bölgede tutulması, sosyal hizmet ağının bütün bölgeye yayılması; üçüncü etapta ise sürdürülebilir ekonomik büyüme öngörülmüş, sınırlı miktarda iç göç yani geriye dönüş ve bölgenin Türkiye'nin diğer bölgeleri ile ve dünya ile bütünleşmesinin sağlanması öngörülmüştür.

DOKAP Ana Planı 10 büyük program paketini içermekte olup, bünyesinde farklı sektörlerle ilişkin toplam 53 proje ve program vardır. Mekansal yapının dönüştürülmesi, ekonomik yapının güçlendirilmesi ve idari, sosyal ve çevresel sorumluluğun artırılması DOKAP proje ve programlarının temelini oluşturmaktadır (DPT, 2000b:43).

2.3.3.2.4. Yeşilirmak Havza Gelişim Projesi

Bu proje ile, ekolojik dengeli bozmadan en ekonomik biçimde arazi kullanımının nasıl olacağı, doğal kaynak kullanımının takibi ve yönetimi planlanarak, bölgenin diğer bölgelerle olan sosyo-ekonomik gelişmişlik farkının azaltılması ve verimlilik düzeyinin artırılması yoluyla refah seviyesinin yükseltilmesi amaçlanmıştır.

Amasya, Tokat, Yozgat, Çorum ve Samsun illerini kapsayan projenin kapsamında erozyonla mücadele, su kirliliğinin giderilmesi, meraların ıslahı, şehirleşme ve sanayileşmenin takibi, coğrafi bilgi sistemi kurulması ve orman alanlarının belirlenmesi gibi konular vardır (DPT, 2003c:25).

2.3.3.2.5. Zonguldak-Karabük-Bartın Bölgesel Gelişme Projesi

Zonguldak-Karabük-Bartın (ZKB) Bölgesel Gelişme Projesi, Türkiye Taş Kömürü Kurumu'nun (TTK) küçültülmesi ile Karabük ve Ereğli Demir Çelik İşletmeleri'nin özelleştirilmesi neticesinde ortaya çıkacak ekonomik ve sosyal sonuçların analizinin yapılması, özel sektörün yeni yatırım alanlarında faaliyet göstermesi için yeni yatırım imkanları yaratılması, bölgede yapılabilecek yatırımların tanımlanması, özel ve kamu kesimi işbirliğine dayalı orta ve uzun dönemi kapsayan bir Bölgesel Gelişme Planı hazırlanması amaçlarına hizmet etmek üzere hazırlanan bir projedir (Sarıca, 2001:174).

Proje'nin kapsamındaki programları şu şekilde sıralayabiliriz: tarım ve hayvancılık, ormancılık, madencilik, sanayi (KOBİ'ler), ulaştırma ve bayındırlık, eğitim (mesleki ve teknik eğitim), turizm, çevre, bölgesel kalkınma ajansı ve su ajansı.

Proje'den beklenen sonuçlar ise şunlardır: 113.000 kişiye iş olanağı ve göçün azaltılması, imalat sanayisi ve hizmetler sektöründe büyük çaplı istihdam artışı, tarım ve ormancılık sektörlerindeki üretim yapısının güçlendirilmesi, refah artışı, gelir artışı ve işgücü niteliğinde artış.

2.3.3.2.6. Kırsal Kalkınma Projeleri

Kırsal Kalkınma Projeleri'nin (KKP) amacı, geri kalmış yörelerin refahının, tarımsal alanlarda gelişme sağlamak ve geliri artırmak suretiyle yükseltilmesidir. Bir ya da iki ili kapsayacak şekilde uygulanan bu projeler, DPT tarafından 1970 yılının sonlarına doğru Dünya Bankası'nın kredi desteği ile uygulamaya geçirilmiştir. Tarım ve hayvancılığın geliştirilmesi ile bu alanlarda üretimin artırılması, sulama, su alanlarının ıslahı, köy yollarının yapımı, içme suyu göletleri yapımı ve içme suyu sağlanması, ağaçlandırma gibi faaliyetler KKP'nin kapsamındadır (DPT, 2003d:160). Birisi halen uygulanmakta olan KKP şunlardır:

- Çorum-Çankırı KKP (1976-1981)
- Erzurum Kırsal KKP (1981-1989)
- Bingöl-Muş KKP (1990-1999)
- Yozgat KKP (1991-2000)
- Ordu-Giresun KKP (1997-2005)

2.3.3.2.7. Uygulanmakta olan bölgesel projelerin karşılaştırması

Tablo 2.22.'de Türkiye'deki bölgesel farklılıkları gidermek amacıyla uygulamaya konulan Güneydoğu Anadolu, Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz ve Zonguldak-Karabük-Bartın Projeleri bazı göstergeler kullanılarak karşılaştırılmıştır.

Tablo 2.22. Uygulanmakta olan bölgesel projelerin karşılaştırması (DPT, 2000c:78)

Göstergeler	Birim	GAP	ZKB	DAP	DOKAP	Türkiye
Alan	km ²	75.561	7.079	158.972	39.203	774.815
<i>Alan/Türkiye</i>	%	9,75	0,91	20,52	5,06	100,00
Nüfus (1997)	kişi	6.128.973	1.027.208	5.868.535	2.911.108	62.865.574
<i>Nüfus/Türkiye</i>	%	9,75	1,63	9,34	4,63	100,00
Nüfus Yoğunluğu	kişi/km ²	81	12	37	74	81
<i>Nüfus Yoğunluğu-Türkiye</i>		0	-69	-44	-7	0
Nüfus Artış Oranı (1990-1997)	binde	24,20	19,30	6,90	3,00	15,10
<i>Nüfus Artış Oranı-Türkiye</i>		9,10	4,20	-8,20	-12,10	0,00
Kentleşme Oranı	%	64,10	43,30	53,50	48,60	65,00
<i>Kentleşme Oranı-Türkiye</i>		-0,90	-21,70	-11,50	-16,40	0,00
Kişi Başına Düşen GSYİH (1998)	bin TL	990	1.838	674	1.103	1.830
<i>Kişi Başına Düşen GSYİH-Türkiye</i>		-840	8	-1156	-727	0
Kişi Başına Düşen GSYİH (1998)	endeks değ.	54,10	100,50	36,90	60,30	100,00
<i>GSBH/GSYİH (1998)</i>	%	5,30	1,60	3,40	2,80	100,00

GAP plan bölgesinin nüfus yoğunluğu 81 kişi/km² olup, plan bölgeler içerisinde en fazla nüfus yoğunluğuna sahip bölge konumundadır. Nüfus yoğunluğunun yüksek olma nedeni kentsel gelişme düzeyinin daha yüksek olması nedeniyle aldığı göçlerdir. Nüfus artış oranının %24,2 gibi oldukça yüksek bir rakam olması da bu durumu doğrulamaktadır. ZKB ise 12 kişi/km² ile en düşük nüfus yoğunluğuna sahip plan bölgedir. Bu durumda en fazla ve en düşük nüfus yoğunluğuna sahip plan bölgeler arasındaki fark yaklaşık 7 kattır.

Nüfus artış hızı bakımından en yüksek değere sahip plan bölge, %24,2 ile GAP bölgesi olurken, DOKAP %3 ile en düşük nüfus yoğunluğuna sahiptir. Nüfus artış hızı bakımından en düşük ve en yüksek değere sahip olan bu bölgeler arasındaki fark 8 kattır. Kentleşme oranları bakımından da GAP (%64,1) ile ZKB (%43,3) arasındaki fark 1,5 kattır.

Kişi başına düşen GSYİH bakımından en yüksek değer 1.838.000 TL ile ZKB plan bölgesine aitken, en düşük değere sahip plan bölge 674.000 TL ile DAP'tır. Aradaki fark 3 kattır. ZKB'nin bu değere sahip olmasında nüfus yoğunluğunun düşük olması etkilidir. GAP plan bölgesinin GSBH/GSYİH oranının

%5,3, ZKB plan bölgesinin ise %1,6 olması gerçekte gelir bakımından ülkeye en iyi getiri sağlayan plan bölgenin GAP olduğunu açıklamaktadır.

2.3.4. AB İle Yürütülmekte Olan Bölgesel Politikalar

Türkiye henüz aday ülkelerin yararlandığı Yapısal Fonlar'dan ve Katılım Öncesi Mali Yardımlar'dan (ISPA, SAPARD, PHARE) faydalanamamaktadır. Bu süreç ancak müzakerelerin başlaması ile mümkün olabilecektir. AB Komisyonu 2007-2013 yıllarını kapsayan, aday ülkelere yönelik, Çerçeve Tüzük önerisi hazırlamıştır. Bu tüzük ile Katılım Öncesi Mali Yardımlar'ın kapsamına şu konular dahil edilmiştir: Uyum Yardımı ve Kurumsal Kapasite Oluşturulması, Sınır Ötesi ve Bölgesel İşbirliği, Bölgesel Gelişme, İnsan Kaynaklarının Geliştirilmesi ve Kırsal Kalkınma.

AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program'da, AB kriterlerine göre hedef bölgelerin ve istatistiki bölge birimlerinin oluşturulması kararı alınmıştır. DPT ve DİE'nin bu karara yönelik olarak yaptığı İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması-İBBS (*Nomenclature of Units for Territorial Statistics-NUTS*) çalışması sonucunda 2002 yılında, 12 tane Düzey 1, 26 tane Düzey 2 ve 81 tane Düzey 3 bölge birimi oluşturulmuştur (DPT, 2003c:12). Bu sayede bölgesel politikaların AB ile uyumlu ve daha etkin biçimde uygulanması ve analizlerin sağlıklı yapılabilmesi amaçlanmıştır.

AB Komisyonu'nun isteği üzerine, Türkiye'nin Katılım Öncesi Mali Yardımlardan yararlanabilmesi için DPT tarafından 2003 yılında, 2004-2006 dönemini kapsayan Ön Ulusal kalkınma Planı (ÖUKP) hazırlanmıştır. Bu planda tüm Düzey 2 bölgelerini kapsayan bir "bölgesel gelişme stratejisi" tespiti çalışması yapılmış ve bunun sonucunda sosyo-ekonomik açıdan en alt seviyede olan 12 tane Düzey 2 bölgesinin, istihdam düzeyi ve rekabet gücünün artırılması için AB katılım öncesi fonlarından yararlanması öngörülmüştür. Bu sayede de bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi amaçlanmıştır. Bu 12 Düzey 2 bölgesi şunlardır:

TR 52: Karaman, Konya

TR 72: Sivas Kayseri, Yozgat

TR 82:Çankırı, Kastamonu, Sinop

TR 83: Amasya, Çorum, Samsun, Tokat

TR 90: Artvin, Giresun, Gümüşhane, Ordu, Rize, Trabzon

TR A1: Bayburt, Erzincan, Erzurum

TR A2: Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars

TR B1: Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli

TR B2: Bitlis, Hakkari, Muş, Van

TR C1: Adıyaman, Gaziantep, Kilis

TR C2: Diyarbakır, Şanlıurfa

TR C3: Batman, Mardin, Siirt, Şırnak

Gaziantep, Konya ve Kayseri hariç hepsi KÖY kapsamında olan bu 12 Düzey 2 bölgesi kapsamındaki proje ve programlar şunlardır:

- TR C1, TR C2, TR C3 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı (GAP Bölgesi Kalkınma Programı)
- TR B2 Düzey 2 Bölgesi Kalkınma Programı (Doğu Anadolu Kalkınma Programı)
- TR 82, TR83 ve TR A1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı
- TR A2, TR 72, TR 52 ve TR B1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı

Bunların yanı sıra bölgesel kalkınmaya hizmet etmesi açısından AB'nce mali destek gören sınır ötesi işbirliği programları bulunmaktadır.

2.3.4.1. GAP Bölgesel Kalkınma Programı

TR C1 (Gaziantep, Adıyaman, Kilis), TR C2 (Diyarbakır, Şanlıurfa) ve TR C3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak) Düzey 2 bölgeleri olmak üzere 9 ili kapsayan bu program, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından yürütülmektedir. Hazine Müsteşarlığı, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve AB Komisyonu arasında 7 Aralık 2001 tarihinde imzalanan finansman anlaşması ile yürürlüğe giren söz konusu program 2002-2007 dönemini kapsamaktadır.

Program dahilinde, kültürel mirasın geliştirilmesi, kırsal kalkınma ve küçük ve orta ölçekli girişimcilerin desteklenmesi (GAP-GİDEM) konularına yer verilmektedir. Bu konular için ayrılan program bütçesi Tablo 2.23'de verilmiştir.

Tablo 2.23. GAP Bölgesel Kalkınma Programı bütçesi (DPT, 2005:51)

Öncelikler	HibeTutarı	
	(€)	(%)
Kırsal Kalkınma	24.200.000	51,49
Küçük ve Orta Ölçekli Girişimcileri Destekleme	15.000.000	31,91
Kültürel Mirasın Geliştirilmesi	7.800.000	16,60
Toplam	47.000.000	100,00

Program için ayrılan 47.000.000 €, AB Akdeniz Yardım Programı'ndan (*Mediterranean Development Aid-MEDA*) hibe olarak sağlanmıştır. Bu fonun %51,49'lük kısmı kırsal kalkınma, %31,91'i küçük ve orta ölçekli girişimciler, %16,60'ı ise kültürel mirasın geliştirilmesi için ayrılmıştır.

Kültürel Mirasın Geliştirilmesi Projesi'ni yürütmek üzere Şanlıurfa'da bir ofis kurulmuş, teknik destek sağlayacak ekip 25 Mart 2004'de göreve başlamıştır. Bölgedeki iller çapında, Hibe Programı-Proje Hazırlama Eğitimi gerçekleştirilmiştir. Proje Hazırlama Yardım Masası yaklaşık 70 kuruluşa ve 120 projeye hizmet vermiştir. AB komisyonu Türkiye Delegasyonu Değerlendirme Komitesi, 12 Temmuz 2004'de Kültürel Mirasın Geliştirme Projesi kapsamında, Delegasyona teslim edilen projeleri değerlendirmeye almış, Kasım ayında ise bu projeler için rapor hazırlanarak destek alacak olan çalışmalar belirlenmiştir.

Kırsal Kalkınma Projesi'ni yürütecek teknik yardım ekibi henüz oluşturulma aşamasındadır. GAP-GİDEM Projesi dahilinde ise, 2003 yılında 351 tane KOBİ'ye danışmanlık hizmeti verilmiş ve 29 eğitim semineri düzenlenmiştir (DPT, 2005:52).

2.3.4.2. Doğu Anadolu Kalkınma Programı

TR B2 (Bitlis, Hakkari, Muş, Van) Düzey 2 bölgesini kapsayan Doğu Anadolu Kalkınma Programı'nın (DAKP) finansman anlaşması 5 Ağustos 2003 yılında AB Komisyonu ve Türkiye arasında imzalanmıştır. Buna göre, AB MEDA fonundan hibe edilmek üzere 45.000.000 € kaynak tahsis edilmiştir. Programı yürütecek olan kurum DPT'dir. Programı uygulamak içinse Van'da bir Koordinasyon Merkezi kurulmuştur. Program 16 Şubat 2004 tarihinde uygulamaya konulmuştur (YAYED, 2005:3).

DAKP'nin, tarım ve kırsal kalkınma, KOBİ'lerin desteklenmesi, turizm ve çevre ve sosyal gelişme kapasite geliştirme olmak üzere altı önceliği vardır. Bu önceliklere ait bütçe ise Tablo 2.24.'de verilmiştir.

Tablo 2.24. DAKP bütçesi (DPT, 2005:20)

Öncelikler	Hibe Tutarı	
	(€)	(%)
Tarım ve Kırsal Kalkınma	17.000.000	37,78
Turizm ve Çevre	9.500.000	21,11
KOBİ	8.500.000	18,89
Kapasite Geliştirme	6.500.000	14,44
- Teknik Destek	5.000.000	11,11
- Bölgesel Kalkınma ve Araştırma Enstitüsü	1.500.000	3,33
Sosyal Gelişme	2.500.000	5,56
Diğer	1.000.000	2,22
Toplam	45.000.000	100,00

Toplam kaynakların %37,78'lik kısmı tarım ve kırsal kalkınma, %21,11'lik kısmı turizm ve çevre, %18,89'luk kısmı KOBİ'ler, %14,44'ü kapasite geliştirme, %5,56'sı sosyal gelişme ve %2,22'si ise diğer ihtiyaçlar için tahsis edilmiştir.

Program faaliyet takvimini, kaynak tahsisini ve programın uygulama aşamalarını tespit etmek için Global Uygulama Planı ve Yıllık İş Planı Ağustos 2004 itibariyle hazırlanmış durumdadır. Global Uygulama Planı dahilinde belirlenen eğitim programlarının bir kısmı, Eylül 2004 tarihi itibariyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

Sosyal Gelişme önceliği çerçevesinde alınması planlanan 4 adet gezici Sağlık Ünitesi'ne ilişkin ihale dosyası, Aralık 2004'de Avrupa Komisyonu Türkiye Delegasyonu'na sunulmuştur.

Program dahilindeki son gelişme ise, Ocak 2005'de Kapasite Geliştirme önceliği dışındaki tüm öncelikler kapsamında yapılacak teklif çağrılarını için Taslak Başvuru Rehberi'nin hazırlanıp, onay alınmak üzere Merkezi Finans ve İhale Birimi'ne gönderilmesidir (DPT, 2005:21).

2.3.4.3. TR 82, TR83 ve TR A1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı

TR 82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop), TR 83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat) ve TR A1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum) olmak üzere 10 ili kapsayan bu programın 2002 yılında hazırlık çalışmalarına başlanmış olup, program 2003 yılı Mali İşbirliği Programlaması'na dahil edilmiştir. Finansman anlaşması ise 1 Mart 2004 tarihinde imzalanmıştır.

Programın öncelikleri, yerel kalkınma girişimleri, KOBİ'ler, küçük ölçekli altyapı ve teknik yardım olmak üzere dört tanedir. Önceliklere ilişkin bütçe dağılımı Tablo 2.25.'de verilmiştir.

Tablo 2.25. TR 82, TR 83 ve TR A1 Bölgeleri Kalkınma Programı bütçesi (DPT, 2005:27)

Öncelikler	AB Desteği (€)	Türkiye Katkısı (€)	Toplam	
			(€)	(%)
Küçük Ölçekli Altyapı	18.500.000	6.170.000	24.670.000	47,14
KOBİ'ler	11.100.000	3.700.000	14.800.000	28,28
Yerel Kalkınma Girişimleri	7.400.000	2.460.000	9.860.000	18,84
Teknik Yardım	3.000.000	-	3.000.000	5,73
Toplam	40.000.000	12.330.000	52.330.000	100,00

Program bütçesi toplam 52.330.000 € olup, bunun 40.000.000 €'su, PHARE yardım kuralları dahilinde, AB'nce sağlanacak, 12.330.000 €'su ise Türkiye'nin kendi bütçesinden sağlanacaktır. Teknik yardım hariç her programın %25'i Türkiye'den finanse edilmektedir.

Kollektif tesis ve altyapı kalitesinin artırılması yoluyla yaşam standartlarını yükseltmeyi ve işletmeleri geliştirmeyi amaçlayan küçük ölçekli altyapı inşasına destek, en fazla pay ayrılan önceliklerdir. Tanıtım toplantıları, eğitim toplantıları gibi uygulama faaliyetlerinde kullanılmak üzere, Teknik Yardım Ekibi'ne de 3.000.000 € tahsis edilmiştir (Elazığ Valiliği, 2005:14).

Toplam fon kaynağının %47'lik kısmı küçük ölçekli altyapıları, %28,28'i KOBİ'leri, %18,84'ü yerel kalkınma girişimlerini ve %5,73'lük kısmı ise teknik yardımları finanse etmektedir.

TR 82 Düzey 2 Bölgesi için Orta Karadeniz Kalkınma Birliği, TR 83 Düzey 2 Bölgesi için Yeşilirmak Havzası Kalkınma Birliği ve TR A1 Düzey 2 Bölgesi için Erzurum-Erzincan-Bayburt İlleri Kalkınma Birliği faaliyet göstermektedir.

Programın uygulamasını gerçekleştirecek Teknik yardım ekibi Aralık 2004 tarihi itibarıyla belirlenmiş bulunmaktadır. Bu yıl hibe teklif çağrısı yapılması öngörülmektedir.

2.3.4.4. TR A2, TR 72, TR 52 ve TR B1 Düzey 2 Bölgeleri Kalkınma Programı

TR A2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars), TR 72 (Sivas, Kayseri, Yozgat), TR 52 (Karaman, Konya) ve TR B1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli) olmak üzere 13 ili kapsamında bulunduran bu program, 2004 Mali İşbirliği Programlaması dahilinde olup, finansman anlaşması Ocak 2005’de imzalanmıştır.

Programın öncelikleri ve bu önceliklere ayrılan bütçe Tablo 2.26.’de verilmiştir.

Tablo 2.26. TR A2, TR 72, TR 52 ve TR B1 Bölgeleri Kalkınma Programı bütçesi (DPT, 2005:32)

Öncelikler	AB Desteği (€)	Türkiye Katkısı (€)	Toplam	
			(€)	(%)
Küçük Ölçekli Altyapı	27.560.000	9.190.000	36.750.000	40,53
KOBİ’ler	18.370.000	6.130.000	24.500.000	27,02
Yerel Kalkınma Girişimleri	9.190.000	3.060.000	12.250.000	13,51
Kapasite Geliştirme	8.750.000	250.000	9.000.000	9,93
- Teknik Yardım	8.000.000	-	8.000.000	8,82
- İdari Yapılara Destek	750.000	250.000	1.000.000	1,10
Tarım ve Hayvancılık	6.130.000	2.040.000	8.170.000	9,01
Toplam	70.000.000	20.670.000	90.670.000	100,00

Söz konusu program için, PHARE yardım kuralları çerçevesinde 70.000.000 € AB desteği, 20.670.000 € Türkiye’nin ulusal desteği olmak üzere toplam 90.670.000 € bütçe ayrılmıştır. Programı uygulayacak olan Teknik Yardım Ekibi’nin 2006 yılının ilk çeyreğinde faaliyete geçmesi öngörülmektedir.

90.670 000 €’luk bütçenin %40,53’ü küçük ölçekli altyapı, %27,02’si KOBİ’ler, %13,51’i yerel kalkınma girişimleri, %9,93’ü kapasite geliştirme ve %9,01’i tarım ve hayvancılık için ayrılmıştır.

Program dahilinde, TR 72 için Orta Anadolu Kalkınma Birliği, TR A2 için Serhat İlleri Kalkınma Birliği kurulmuş durumdadır. TR 52 için Konya-Karaman İlleri Kalkınma Birliği kurulma çalışmaları sürdürülmektedir. TR B1 için kurulması planlanan Doğu Anadolu Kalkınma Birliği konusunda ise henüz bir ilerleme sağlanamamıştır (YAYED, 2005:2).

2.3.4.5. Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı

Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı'nın stratejik çerçevesi 21 Mart 2004 tarihinde tamamlanmıştır (AABM, 2005:1). Bu programın amacı da diğer sınır ötesi işbirliği programlarında olduğu gibi, sınırda işbirliği ağları oluşturmak, sınır ilişkilerini yoğunlaştırmak, ekonomik sorunlar ve çevre sorunlarını çözümlemek ve bu yolla sürdürülebilir kalkınmaya yardımcı olarak refah seviyelerini yükseltmektir.

Program kapsamındaki iller Türkiye'de Edirne ve Kırklareli, Bulgaristan'da ise Haskova, Yambol ve Bugas'dır (http://www.kirklareli.gov.tr/4010/4010isbirligi_programi.htm).

2004-2006 dönemini kapsayan program için, 15.000.000 €'su AB desteği, 4.500.000 €'su ulusal katkı olmak üzere toplam 19.500.000 € kaynak tahsis edilmiştir. Programda yer alan konular, sınır ötesi altyapı, çevrenin korunması ve yönetimi ile kişisel/toplumsal faaliyetler olmak üzere üç tanedir. Bütçeden bu faaliyet alanlarına ayrılan paylar Tablo 2.27.'de verilmiştir.

Tablo 2.27. Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı bütçesi (DPT, 2005:41)

Öncelikler	Toplam	
	(€)	(%)
Çevrenin Korunması, Geliştirilmesi ve Yönetimi	9.330.000	47,85
Sınır Ötesi Altyapı	8.670.000	44,46
Kişisel/Toplumsal Faaliyetler	1.500.000	7,69
Toplam	19.500.000	100,00

Toplam bütçenin %47,85'i çevrenin korunması ve geliştirilmesi, %44,46'sı sınır ötesi altyapı ve %7,69'u kişisel ya da toplumsal faaliyetler için ayrılmıştır.

Söz konusu kaynaklardan yararlanacak olan projelerin işbirliği kapsamındaki illerde faaliyet gösteren, kar amacı gütmeyen kuruluşlar ve tüzel kişi tarafından hazırlanmış olması gerekir.

Sınır ötesi alt yapı ile çevre korunması, geliştirilmesi ve yönetimine ilişkin öncelik kapsamında destek verilecek projeler için, DPT'de, AB Komisyonu Türkiye Delegasyonu desteğinde değerlendirmeler devam etmektedir. Sınır ötesi alt yapı projelerinden Ekmekçizade Ahmet Paşa Kervansarayı'nın Restorasyonu Projesi 2004 yılı programında yer almaktadır. 2004 yılı programından 2.500.000 €, 2005 yılı programından da 500.000 € tahsis edilen bu proje ile Kervansaray'a eski işlerliği

kazandırılarak, buranın Türkiye-Bulgaristan arasında ticari ve kültürel alışveriş için bir buluşma yerine dönüştürülmesi planlanmaktadır. Sınır ötesi alt yapı önceliği kapsamındaki diğer bir proje olan, Kırklareli'ndeki Dereköy-Aziziye Karayolu'nun 5 km'lik Kısmının Rehabilitasyonu Projesi, 2005 Mali İşbirliği Programı'na, Karayolları Genel Müdürlüğü'nce önerilmiştir. Bu program için de 2005 yılı programından 3.000.000 € tahsis edilmiştir.

Çevrenin korunması, geliştirilmesi ve yönetimi önceliği kapsamında, her iki ülke tarafından da desteklenecek olan ortak projeler vardır. Bunlar, Tunca Nehri'nde Ortak Su Yönetiminin Sağlanması Projesi, Istranca Dağları'nda Biyolojik Çeşitliliğin ve Doğal Kaynakların Korunması Projesi ve Doğal Afetlerde İşbirliği Projesi'dir. Istranca Dağları'nda gerçekleştirilecek projenin hazırlık çalışmalarını yürütecek olan teknik yardım ekibi göreve başlamış olup, diğer iki ortak projenin teknik yardım ekipleri de 2005 yılının ikinci yarısından itibaren göreve başlayacaktır, (DPT, 2005:41).

Kişisel/toplumsal faaliyetler önceliği kapsamındaki Ortak Küçük Projeler için, bütçenin %10'luk kısmı ayrılmıştır. Toplam bedeli 10.000 ile 100.000 € arasında olması gereken bu projelerin, proje sahibi tarafından %10'unun karşılanması ve ayrıca Haskova, Yambol ya da Bugas'daki bir kuruluş ile ortak çalışılması şartı vardır (<http://www.kirklareli.gov.tr/4010/4010isbirligiprogrami.htm>). 26 Ekim 2004'de bu tür projeler için teklif çağrısı yapılmıştır. Ortak Küçük Projeler Fonu Hibe Programı tanıtımı için Edirne ve Kırklareli'nde bilgilendirme toplantıları düzenlenmiş, bunu takiben de proje hazırlama eğitimleri düzenlenmiştir. 2005 yılının ikinci yarısı itibari ile proje tekliflerinin değerlendirilmesi işlemlerinin bitirilmesi ve finansman anlaşmalarının imzalanması öngörülmektedir (DPT, 2005:42).

2.3.4.6. Interrag III/A Türkiye-Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı

Interrag III, AB'nde bölgelerarası işbirliğini teşvik etmeyi ve bu sayede ekonomik ve sosyal uyumun güçlendirilmesini amaçlayan bir Topluluk Girişimi'dir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki sınır iller arasında sosyal ve ekonomik işbirliği sağlamak ve ortak sorunları çözerek sınır iller arasındaki işbirliğini geliştirmek amacıyla hizmet eden Interrag III/A Türkiye-Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı, 9 Şubat 2004 tarihinde onaylanmıştır (AABM, 2005:1).

Program, Türkiye ve Yunanistan arasında bulunan Aydın, Balıkesir, Çanakkale, Edirne, İzmir ve Muğla sınır illerini kapsamaktadır. 2004-2006 dönemini kapsayan ve toplam 19.350.000 € bütçe ayrılan program için, Türkiye-AB Katılım Öncesi Mali İşbirliği Fonu'ndan 15.000.000 € kaynak sağlanmaktadır. 4.350.000 € ise ulusal bütçeden karşılanmaktadır.

Program, sınır ötesi altyapı, yaşam kalitesi/çevre/kültür, ekonomik gelişme ve altyapı, teknik yardım olmak üzere dört konuya öncelik vermektedir. Bu mali desteklerden yararlanacak olan projelerin, kar amacı gütmeyen, tüzel kişiliğe sahip ve Yunanistan ile Türkiye arasındaki sınır illerde yerleşik olması şartı vardır. Söz konusu öncelikler için toplam bütçeden ayrılan paylar Tablo 2.28.'de verilmiştir.

Tablo 2.28. Interrag III/A Türkiye-Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı bütçesi (DPT, 2005:37)

Öncelikler	Toplam	
	(€)	(%)
Sınır Ötesi Altyapı	7.740.000	40,00
Yaşam Kalitesi/Çevre/Kültür	5.810.000	30,03
Ekonomik Gelişme ve Alt Yapı	3.870.000	20,00
Teknik Yardım	1.340.000	6,93
Toplam	19.350.000	100,00

Ulaştırma ve sınır ötesi altyapı ağları ile insan ve mal geçişinin güvenliğini kapsayan sınır ötesi altyapı 7.740.000 € ile en fazla destek gören önceliktir. Eğitim kurumları arası işbirliği, sağlık, doğal çevrenin korunması, geliştirilmesi ve yönetilmesi ile kültürel faaliyetlerin desteklenmesini kapsayan yaşam kalitesi/çevre/kültür önceliğine 5.810.000 € ayrılmıştır. Sınır ötesi girişimciliğin güçlendirilmesi, turizm çeşitlendirmesi ile insan kaynakları ve istihdam olanaklarının geliştirilmesini kapsayan ekonomik gelişme ve istihdam önceliği, bütçeden 3.870.000 € destek sağlamaktadır. En az pay 1.340.000 € ile program yönetimi ve teknik destek için ayrılmıştır. Buna göre %40 ile en yüksek payı sınır ötesi altyapı alırken, yaşam kalitesi için %30,03, ekonomik gelişme ve alt yapı için %20 ve teknik yardımlar için de %6,93'lük pay ayrılmıştır.

Interrag III/A Türkiye-Yunanistan Sınır Ötesi İşbirliği Programı 2004 Programlaması'nda, ekonomik gelişme ve altyapı ile yaşam kalitesi/çevre/kültür önceliklerine yönelik projeler için teklif çağrısı yapılması öngörülmüştür. Teklif

çağrılarını için başvuru rehberi taslakları hazırlanmış olup, Merkezi Finans ve İhale Birimi'ne gönderilmiştir (DPT, 2005:37).

2.3.5. AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Uyum Çalışmaları

AB müktesebatı, Avrupa yasalarının tümü anlamına gelmektedir. Müktesebatı oluşturan yasalar şunlardır:

- Birincil mevzuat (kurucu anlaşmalar ve bunlara ekler),
- İkincil mevzuat (tüzükler, yönetmelikler),
- Uluslararası anlaşmalar,
- İdare hukukunun genel ilkeleri,
- Üye devletler arasındaki sözleşmeler.

AB'ne üye olan bir ülke müktesebat ilkelerini benimsemek ve ulusal egemenlik yetkilerinin bir kısmını AB'ne devretmek durumundadır. AB müktesebatı iç hukukun üstündedir. Aynı şekilde aday ülkeler de AB müktesebatı'nı benimsemek ve uygulamaya koymak zorundadır. Aday ülkelerin, Birlik'e tam üye olmak yolundaki uyum çalışmalarında, söz konusu müktesebatın gereklerini yerine getirmeleri şarttır. Aday ülkelerle bu konuda yapılacak olan müzakereleri kolaylaştırmak amacı ile AB müktesebatı 31 bölüme ayrılmıştır. Müktesebat başlıkları şunlardır:

1. Malların serbest dolaşımı
2. Kişilerin serbest dolaşımı
3. Hizmet verme özgürlüğü
4. Sermayenin serbest dolaşımı
5. Şirket yasaı
6. Rekabet politikası
7. Tarım
8. Balıkçılık
9. Ulaşım politikası
10. Vergi
11. Ekonomi ve Para Birliğı
12. İstatistikler
13. Sosyal politika ve istihdam
14. Enerji

15. Endüstri politikası
16. Küçük ve orta boy özel kuruluşlar
17. Bilim ve araştırma
18. Öğretim ve eğitim
19. Telekomünikasyon ve haberleşme teknolojisi
20. Kültür ve işitsel-görsel politika
21. Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu
22. Tüketicilerin ve sağlığın korunması
23. Çevre
24. Adalet ve İşçileri konularında koordinasyon
25. Gümrük Birliği
26. Dış ilişkiler
27. Ortak Dış ve Güvenlik Politikası
28. Finans denetimi
29. Finans ve bütçe kuralları
30. Kurumlar
31. Diğer

Haziran 2005 itibari ile müzakere çerçevesi Türkiye için yeniden belirlenmiş olup endüstri politikası ile küçük ve orta boy özel kuruluşlar konu başlıkları “teşebbüs ve sanayi politikası”, öğretim ve eğitim ile kültür ve işitsel-görsel politika konu başlıkları da “eğitim ve kültür” adı altında birleştirilmiş ve bunlara ilave olarak, kamu ihalesi, fikri mülkiyet hukuku, mali hizmetler, gıda güvenliği ve hijyen, Avrupa ötesi ağlar ve yargı ve temel haklar olmak üzere 6 başlık eklenmiştir. Bu durumda Türkiye için toplam 35 konu başlığı belirlenmiş olmaktadır (Adalet Bakanlığı, 2005:14).

Görüldüğü gibi müktesebatı oluşturan kurallar bütünü siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda bir çok konuyu kapsamaktadır. Türkiye de tüm aday ülkeler gibi, adaylık öncesinde AB müktesebatını ulusal hukuk sistemine aktarmak ve uygulamak zorundadır. AB müktesebatı olarak bilinen tüm AB mevzuatını iç hukukuna aktarmayı tamamladığı takdirde ise Birlik’e giriş hususundaki hukuki ve iktisadi engelleri ortadan kaldırmış olacaktır.

2.3.5.1. İlerleme Raporları

Birlik'e aday ülkelerin, üye olma yönünde ne kadar ilerlediğini değerlendiren bu raporlar, AB Komisyonu tarafından yıllık olarak düzenlenmektedir. Türkiye'nin ilk İlerleme Raporu, Haziran 1998'de Cardiff Zirvesi'nde alınan karara dayalı olarak, diğer aday ülkelerinki ile birlikte, 1998 sonbaharında yayınlanmıştır. Daha sonra 1999, 2000, 2001, 2002 ve 2003 yılları için de diğer aday ülkelerinki ile birlikte hazırlanan İlerleme Raporları, Mayıs 2004'de 10 aday ülkenin (Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Malta, Slovakya, Slovenya) üyeliğinin onaylanmasından sonra, 2004 yılında Türkiye ile birlikte sadece Bulgaristan ve Romanya için hazırlanmıştır.

29 müktesebat başlığından oluşan raporların 21. başlığını "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" oluşturmaktadır. 1998 yılından bu yana düzenlenen raporlara göre, AB Müktesebatı'na uyumda bölgesel politika alanında yeterli ilerleme kaydedilememiştir. Yapısal politikanın uygulanması ve organize edilmesi için gereken yapının oluşturulmadığı, bölgesel politikanın sadece DPT merkezli yürütüldüğü ifade edilmiştir. Merkezi ve bölgesel düzeyde, bölgesel politikayı uygulayacak, yeterli kapasite, insan ve mali kaynaklarla desteklenmiş kurumların varlığına ihtiyaç olduğu belirtilmiştir.

2003 İlerleme Raporu'nda, Eylül 2002'de İBBS sınıflandırmasının tamamlanmasının, Türkiye'nin bölgesel istatistiklerinin AB bölgesel istatistikleri ile karşılaştırılması bakımından önemli bir adım olduğuna yer verilmiştir (AKTRT, 2003:104).

Son rapor olan 2004 İlerleme Raporu'nda ise bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonu konusunda ilerlemenin yine sınırlı olduğuna değinilmiş ve raporda şunlara yer verilmiştir (DPT, 2004b:115):

- Bölgesel organizasyon konusunda herhangi bir ilerleme kaydedilmemiştir, yasal çerçeveye ilişkin olarak çevre ve mali kontrol alanlarında bazı ilerlemeler kaydedilmiştir.

- Kurumsal yapılanmaya ilişkin olarak kurulması planlanan Kalkınma Ajansları öncesinde, AB tarafından desteklenen bölgesel kalkınma projelerinin yürütüldüğü İBBS 2 bölgelerinde, toplam 4 tane Hizmet Birliği kurulmuştur. Bu birlikler, bölgesel kalkınma programının uygulanmasına yönelik bölgesel yönetim yapılarının oluşmasına ilişkin olarak il ve belediye idareleri arasındaki işbirliğini sağlamaları açısından işlevleri büyüktür.

- Türkiye'nin Ön Ulusal Kalkınma Planı (2004-2006) Aralık 2003'de onaylanmış ve Komisyona sunulmuştur. AB bölgesel kalkınma politikasının ortaklık ilkesinin bir uygulaması olarak, planın hazırlanması sırasında ilgili taraflardan görüş alınmıştır.

- Nisan 2004'de DPT bünyesinde, özel olarak bölgesel programların izlenmesi ve değerlendirilmesinden sorumlu bir birim kurulmuştur. Yeni Kamu Yönetimi ve Kontrol Kanunu'nun bir getirisi olarak mali yönetim ve kontrol sistemi gelişecektir.

- Her İBBS 2 bölgesinde Bölge İstatistik Ofisi kurulması kararı alınarak ve geçici İBBS sınıflandırması bazında bölgesel verilerin yer alacağı bir veri tabanı oluşturulmaya başlanarak bölgesel istatistikler alanında önemli ilerleme kaydedilmiştir.

Rapor'un genel değerlendirme kısmında ise şunlara değinilmiştir (DPT, 2004b:116):

- Yapısal Fonlar'ın ve Uyum Fonu'nun uygulanabilmesi için gerekli çerçeve ve yapıların oluşturulması için büyük çabaya ihtiyaç duyulmaktadır.

- Hizmet birlikleri ve bölgesel istatistik ofislerinin kurulması ve bölgesel kalkınma ajansları kurulmasına yönelik kanun taslağının hazırlanmasına rağmen, bu tedbirleri uygulayacak yapının oluşturulması yönünde çok az bir ilerleme kaydedilmiştir. GAP'dan sorumlu olan bölge ofisi dışında Ankara haricinde planlama ve uygulama merkezleri yoktur.

- Bölgesel düzeydeki kalkınma yapıları yetersizdir.

- Programlamaya bölgesel, yerel, sosyal ve ekonomik ortakların özel sektör de dahil olmak üzere tüm ortakların etkin katılımı sağlanmalıdır.

- Ön Ulusal Kalkınma Planı'nın, Yapısal Fonlar tüzüğü dahilinde, kalkınma planının gereklerini karşılayabilmesi için daha fazla çalışmaya gereksinim vardır.

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bölgesel politika ve yapısal araçların uyumunu sağlamak için Türkiye henüz yeterli performansı gösterememiştir, bu müktesebat başlığına yönelik olarak daha fazla çalışmaya ihtiyaç bulunmaktadır.

2.3.5.2. Katılım Ortaklığı Belgesi

Katılım Ortaklığı Belgesi (KOB), AB'nin genişleme sürecine dahil olan tüm aday ülkeler için ayrı ayrı hazırlanan, bu aday ülkelerin üyelik sürecinde yerine

getirmeleri beklenen şartları kapsamaktadır. Bu şartların temelini Kopenhag Kriterleri ile AB Müktesebatı oluşturmaktadır. Temel ilkelerin, önceliklerin, ara hedeflerin ve koşulların yerine getirilmesini kısa ve orta vadede bir takvime bağlayan KOB, aday ülkelere yönelik tüm yardımların tek bir çerçevede yürütülmesini sağlamaya yöneliktir.

10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi ile aday ülke statüsüne kavuşan Türkiye, bu tarih itibarıyla AB'nin genişleme stratejisine dahil olmuştur. Bu yönde atılan ilk adım ise AB Komisyonu'nun hazırladığı ve 8 Mart 2001 tarihinde resmen kabul ettiği KOB olmuştur. 2000 yılı İlerleme Raporu'nda belirlenen öncelikleri içeren 2001 KOB'nde, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonuna ilişkin olarak kısa ve orta vadede alınması gereken şu tedbirlere yer verilmiştir:

- Kısa Vadede:
  - Birlik kurallarına uygun İBBS sınıflandırmasının hazırlanması,
  - Etkili bir bölgesel politikanın benimsenmesi için strateji benimsenmesi,
  - Türkiye'nin planlama sürecinde projelerin seçiminde bölgesel politika ölçütlerini kullanıma başlaması (DPT, 2001b:2).

- Orta Vadede:
  - Birden fazla yılı kapsayan bütçe hazırlama usulleri ve değerlendirmenin izlenmesini sağlayan yapıların kurulması dahil olmak üzere, ülke içi farklılıkların azaltılmasına yönelik olarak ulusal bir politikanın oluşturulması (DPT, 2001b:5).

12-13 Aralık 2002 Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye'nin KOB'nin yeniden gözden geçirilmesi kararı alınmış ve AB Komisyonu'nun hazırladığı Türkiye İçin KOB 14 Nisan 2003'de AB Konseyi'nce onaylanmıştır. 2003 KOB'nde, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonuna ilişkin olarak, kısa ve orta vade için yer verilmesi gereken öncelikler ise aşağıda belirtilmiştir:

- Kısa Vadede:
  - Ulusal Kalkınma Planı ve İBBS 2 düzeyinde bölgesel kalkınma planları hazırlamak suretiyle, bölgesel dengesizlikleri azaltmayı amaçlayan bir ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikasının oluşturulması,
  - Bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonuna ilişkin müktesebatın uygulanmasını kolaylaştıracak yasal çerçevenin kabulü,
  - Bölgelere yönelik kamu yatırımlarına ilişkin öncelik kriterlerini ortaya koyan çok yıllık bütçeleme usullerinin hazırlanması,

- Bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesi (DPT, 2003e:16).

- Orta Vadede:

- Bölgesel kalkınma planlarını uygulamak üzere İBBS 2 düzeyinde bölge birimlerinin kurulması (DPT, 2003e:21).

2.3.5.3. Ulusal Program

Ulusal Program, KOB'nde AB Komisyonu'nun aday ülkelerden gerçekleştirmesini istediği önceliklerin, ne şekilde yerine getirileceğini ve AB'ne üyelik yönünde ne tür çalışmalar ve hazırlıklar yapılacağını kapsamaktadır. Bu bağlamda, Birlik müktesebatına uyum için gerekli olan mevzuat değişiklikleri, beşeri ve mali kaynaklar, idari yapı ve KOB'ndeki önceliklerin yanında adayların ulusal önceliklerinin de yer aldığı Ulusal Program, kısa ve uzun vadeli takvim şeklinde düzenlenmektedir.

Türkiye AB'ne entegrasyon sürecinde, 2001 KOB'ne ve 2003 KOB'ne yönelik olmak üzere iki Ulusal Program hazırlamıştır. Bu programlar ilgili yıllardaki KOB'ne bir cevap niteliği taşımaktadır.

Özet olarak 2001 Ulusal Programı'nda bölgesel politikaya ilişkin olarak, Türk mevzuatında değişiklik yapılmasına katılım öncesinde gerek olmadığına yer verilmiş, AB'ndeki istatistiki bölge birimleri sınıflandırmasına benzer bir sınıflandırma yapılacağı ve bunlara göre hedef bölgelerin belirleneceği taahhüt edilmiştir. Ayrıca Gümrük Birliği'nden kaynaklanan bir yükümlülük olarak devlet yardımlarının AB ile uyumlaştırılmasının sağlanacağına değinilmiştir (DPT, 2001c:338).

2003 Ulusal Programı'nda ise bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonuna yönelik olarak kısa ve uzun vadede yapılması taahhüt edilen konular şöyle sıralanmıştır. (DPT, 2003f:584-588).

- Kısa Vadede:

- DPT bünyesinde sürdürülen Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP) ve bölgesel kalkınma stratejisi hazırlanması çalışmaları tamamlanacaktır,

- İBBS Düzey 2 bölgelerinde bölgesel kalkınma planlarının hazırlanmasına başlanacaktır,

- Yerel yönetimler reformuna dair kanun hazırlığı tamamlanacaktır, bölgesel politika ve yapısal araçların koordinasyonuna ilişkin AB mevzuatı ve bu mevzuatı uygulayacak kurumlardan oluşan çalışma grubu oluşturulacaktır,

- İBBS Düzey 2'lerde Bölge Kalkınma Ajansları'nın kurulması için hazırlanan kanun tasarısı taslağı tamamlanacaktır.

- Orta Vadede:

- İBBS Düzey 2 bölgelerinde bölgesel kalkınma programları uygulanacaktır.

2.3.5.4. Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP)

Katılım öncesi mali yardımların kullanımına temel olmak üzere hazırlanan Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖUKP), 2004-2006 dönemine yönelik olarak düzenlenmiştir. ÖUKP ile, söz konusu dönemde mali yardımların etkin bir şekilde kullanılması ve üye olunduktan sonra alınacak Yapısal Fonlar'a bir altyapı teşkil etmesi amaçlanmaktadır.

Dayanağını İlerleme Raporları ve 2003 Yılı Katılım Ortaklığı Belgesi'nden alan ÖUKP, ekonomik ve sosyal uyum politikasını oluşturmak adına stratejiler belirlemektedir. Bu bağlamda ÖUKP stratejisine temel teşkil eden dört gelişme eksenini belirlenmiş olup bunlar şu şekilde sıralanmıştır:

- 1) İşletmelerin rekabet gücünün artırılması,
- 2) İnsan kaynaklarının geliştirilmesi ve istihdamın artırılması,
- 3) Altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi ve çevrenin korunması,
- 4) Bölgelerin ekonomik gücünün artırılması, bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması ve kırsal kalkınmanın hızlandırılması.

Görüldüğü gibi gelişme eksenlerinden dördüncüsünü bölgesel farklılıkların azaltılması ve bölgelerin ekonomik gücünün artırılması oluşturmaktadır. Bu eksen çerçevesinde ise, KOBİ'lerin desteklenmesi ve güçlendirilmesi, küçük ölçekli altyapı inşaatlarının desteklenmesi, yerel inisiyatiflerin desteklenmesi ile kurumsal kapasitenin oluşturulması ve güçlendirilmesi önceliklerine yer verilmektedir. Bu önceliklere ait fon dağılımı Tablo 2.29.'da gösterilmiştir.

Tablo 2.29. Bölgesel gelişme eksenine 2004-2006 finansman tablosu (DPT, 2003d:130)

Öncelikler	Toplam Tahmini Maliyet (€)	AB Katkısı (€)	Ulusal Katkı (€)	
			Kamu Katkısı	Özel Sektör Katkısı
KOBİ'lerin Desteklenmesi ve Güçlendirilmesi	103.000.000	76.000.000	26.000.000	1.000.000
Küçük Ölçekli Altyapı İnşaatlarının Desteklenmesi	62.600.000	46.000.000	16.000.000	600.000
Yerel İnisiyatiflerin Desteklenmesi	41.400.000	30.000.000	11.000.000	400.000
Toplam	207.000.000	152.000.000	53.000.000	2.000.000

Söz konusu kaynaklar İBBS Düzey 2 bazında dağıtılacak olup, bölgelerin gereksinimlerine göre tahsis edilecektir. En yüksek finansman olanağına sahip KOBİ'ler için, AB'nin sağlayacağı 76.000.000 €'luk katkıya ek olarak 26.000.000 € ulusal katkı verilmesi ile kamunun sağlayacağı toplam kaynak miktarı 102.000.000 € olmaktadır. 1.000.000 €'luk özel sektör katkısı da düşünülünce söz konusu öncelik için tahmin edilen toplam maliyet 103.000.000 € olmaktadır. Bunu 62.600.000 € ile küçük ölçekli altyapı inşaatlarının ve 41.400.000 € ile yerel inisiyatiflerin desteklenmesi izlemektedir. Kurumsal kapasitenin oluşturulması ve güçlendirilmesi önceliği bütçesinin, kurumsal gelişme aşamasında tespit edilmesi gerektiği için ÖUKP'nda bu öncelik için finansman ayrılmamıştır. Bu durumda bölgesel gelişme için öngörülen toplam maliyet 207.000.000 € olmaktadır.

Dördüncü gelişme eksenine olan bölgesel gelişmeden beklenen sonuç, bölgelerin nispi rekabet edebilirlik gücünün artırılması, geri kalmış bölgelerde gelişmiş bölgelere oranla daha fazla hissedilen işsizlik sorununun azaltılması ve bu sayede bölgesel dengesizliklerin giderilmesidir. Belirlenen önceliklerle ise yatırımların artırılması amaçlanmaktadır (DPT, 2003d, s:129).

2.3.6 AB'ne Tam Üye Olunması Durumunda Türkiye'nin Yararlanacağı Krediler

Türkiye AB'ne üye olduğu takdirde, diğer üye ülkeler gibi hem Birlik bütçesine katkı sağlayacak hem de bütçe fonlarından yararlanma imkanına kavuşacaktır. Topluluk bütçesinin yaklaşık %32'sini oluşturan Yapısal Fonlar (ABKF, ASF, ATYGF-Yönverme Bölümü, BYMA, Uyum Fonu) ile %50'sini oluşturan ATYGF-Garanti Bölümü Türkiye'nin yararlanabileceği fonlar kapsamında bulunmaktadır. Türkiye, söz konusu fonlardan Hedef Bölge kriterlerine göre yararlanabilecektir.

Hedef 1 bölgeleri daha önce de belirtildiği gibi kişi başına GSYİH'sı Birlik ortalamasının %75'inden az olan bölgeleri kapsamaktadır. 2003 yılı itibari ile AB'nin kişi başına \$ GSYİH'sı 27.534'dır. Türkiye tam üye olduğu takdirde bu değer \$ 23.241 olacaktır. Bu durumda %75'lik değer \$ 20.641'a tekabül etmektedir. Türkiye'deki en gelişmiş bölge olan Marmara Bölgesi'nde dahi kişi başına GSYİH'nın bu değer çok altında kaldığını düşünürsek, Hedef 1 kapsamındaki tüm fonlardan Türkiye'nin yararlanabileceği sonucuna ulaşırız. Türkiye'deki ekonomik ve sosyal durum düşünülürse, Hedef 2 ve Hedef 3 kapsamına dahil olabilecek bir çok bölge olduğu ortadadır. Ayrıca tüm fonlar yanında, 2000-2006 döneminde sayısı dörde indirilen Interreg III, Leader+, Equal ve Urban II Topluluk Girişimleri de Türkiye'nin yararlanabileceği bölgesel gelişme araçlarıdır.

2.3.6.1. AB Bölgesel Kalkınma Fonu

ATS'nin kabulünden sonra, ülkeler ve bölgeler arasındaki farklılıkları azaltmaya yönelik politikalara ağırlık verilmeye başlanmış, bu bağlamda ABKF kaynaklarında büyük çapta artışlar meydana gelmiştir. Bu gelişme ile 1987'den sonra Birlik'in en az gelişmiş ülkeleri olan İspanya, Yunanistan, Portekiz ve İrlanda'nın ABKF'ndan aldığı paylar da artırılmıştır. Fondan en çok yararlanan ülke olan İspanya'nın toplam ABKF'ndan yararlanma alt-üst limiti yüzde 17,97 ile 23,93, en çok yararlanan ikinci ülke İtalya'nın ise yüzde 21,62 ile 28,79 arasındadır. Bu ülkeler sosyo-ekonomik göstergeler bakımından Türkiye ile benzerlik taşıdığından, Türkiye'nin de bunlara yaklaşık bir sınır değer alacağı düşünülebilir. Türkiye'nin tam üyeliği durumunda üyelere uygulanan limitler de değişeceğinden, Türkiye'nin toplam ABKF'ndan alabileceği kaynak limitleri 17,72 ile 23,42 arasında olacaktır. Bu limit geçerli olduğu takdirde Türkiye ABKF'ndan yılda ortalama 2.300.000 € kaynak elde edecektir (Şahin, 1998:114).

Bu durumda diyebiliriz ki, Türkiye ABKF'nun kullanılma kriterlerinin hemen hepsini karşıladığından Fon kaynaklarından en çok yararlanan ülkeler arasında olacaktır.

2.3.6.2. Avrupa Sosyal Fonu

ASF, istihdam politikalarına yönelik kaynak sağlayan bir fondur. Bu sebeptendir ki, istihdam problemleri olan bölgeler Fon'dan daha fazla destek almaktadır. Bu fondan en çok yararlanan ülkeler sırasıyla İspanya, Almanya ve

İngiltere olmuştur. Türkiye'nin geniş bir nüfus kitlesine sahip olduğu ve işsizlik sorununun da bu oranda büyük olduğu göz önüne alınırsa, ASF'dan en çok yarar sağlayan ülkeler arasına gireceğini söylemek mümkündür. Geliştirilecek projelerin Birlik standartlarına uygun olması durumunda, Türkiye'nin 750.000.000 € civarında kaynak sağlayacağı tahmin edilmektedir (Şahin, 1998:116).

2.3.6.3. Tarımsal Garanti ve Yön Verme Fonu

Tarım sektöründeki yapısal sorunları gidermeye yönelik olan ATGYF'nun Yön Verme Bölümü, büyük bir tarım sektörüne sahip olan Türkiye için de önem taşımaktadır. Fon kaynakları incelendiğinde en fazla yararlanan ülkelerin tarımla uğraşan Akdeniz ülkeleri olduğu ortaya çıkmaktadır. Türkiye'nin bir Akdeniz ülkesi olması ve tarımda entansifikasyona ihtiyaç olması nedeniyle Fon kaynaklarından diğer ülkelere göre daha fazla kaynak temin etme imkanı vardır. Tahminlere göre tam üyelik durumunda Türkiye'ye, en fazla pay alan İspanya'nın üzerine çıkarak her yıl 1 ile 1.500.000.000 € arasında kaynak tahsis edebilecektir (Şahin, 1998:111).

ATGYF'unun Garanti Bölümü ise, AB ortak piyasa düzenine tabi tarım ürünlerinin iç piyasa düzenlemelerine yönelik müdahaleye ve iç piyasa ile dış piyasa farkını gidererek Birlik ürünlerinin ihracatını artırmaya yönelik mali destek vermektedir. Türkiye'de yetişen tarım ürünlerinin, tam üye olunması durumunda diğer üyelerin ürün pateni dikkate alınarak yapılan hesaplamada, Garanti Bölümü'nün "müdahaleler" kapsamından 5.400.000.000 € destek sağlayacağı ortaya çıkmaktadır (Şahin, 1998:100). Türkiye'ye geçmiş yıllardaki üçüncü ülkelere olan ihracatı ile Birlik'in birim ürün başına yaptığı ödeme dikkate alınarak yapılan hesaplama göre ise Garanti Bölümü'nün "üçüncü ülkelere yönelik ihracatta iadeler" kapsamından 800.000.000 € kaynak tahsil edilebilecektir.

Ayrıca, tarım ürünleri piyasasına yapılan spesifik desteklerden, Türkiye'nin yılda 200.000.000 €'luk bir kaynak temin edebileceği öngörülmektedir (Şahin, 1998:106). Bu durumda toplam olarak ATGYF'dan en az 7.400.000.000 € kaynak sağlanmaktadır.

2.3.6.4. Uyum Fonu

Türkiye kişi başına düşen GSYİH bakımından AB ortalamasının %90'ndan çok daha düşük bir değere sahip olduğundan Uyum Fonu da Türkiye'nin yararlanabileceği bir kaynak niteliğindedir. Fon'dan Türkiye'nin yaklaşık olarak

1.500.000.000 € civarında kaynak temin edebileceği tahmin edilmektedir (Şahin, 1998:117).

AB'ne tam üye olduğunda, Türkiye'nin Yapısal Fonlar'dan ve ATYGF-Garanti Bölümü'den yararlanabileceği bu tahmini fon miktarları, 1995 ve 1996 yılı verileri dikkate alınarak hesaplanmıştır. 1998 yılında yapılan bu çalışma, Çek Cumhuriyeti, Kıbrıs, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Malta, Slovakya ve Slovenya Birliğe aday ülkeler iken yapılmıştır.

Birliğe on yeni ülkenin katılmasının ardından, DPT'nin 2004 Kasım ayında yapmış olduğu çalışmaya göre ise Türkiye'nin toplam olarak Yapısal Fonlar'dan ve ATYGF-Garanti Bölümü'nden tahmini alacağı kaynak miktarı Tablo 2.30.'da verilmiştir.

Tablo 2.30. Tam üye olduğunda Türkiye'nin yararlanacağı fon miktarı

Fonlar	2014	2020
Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu (€)	4.400.000.000	7.900.000.000
ATYGF-Garanti Bölümü(€)	6.400.000.000	7.400.000.000

Tarımsal ürün değeri başına tarımsal destek miktarı olarak AB ortalaması kullanıldığında, Türkiye'nin ATYGF-Garanti Bölümü'nden 2014 yılında 6.400.000.000 €, 2020 yılında ise 7.400.000.000 € kaynak kullanabileceği tahmin edilmektedir. Aynı fonun Yönlendirme Bölümü'nden ise, Birlik standartlarına uygun yeterli projeler üretilirse, yıllık 1.000.000.000 € kaynak tahsil edilebileceği düşünülmektedir (DPT, 2004c:32).

On yeni ülkenin Yapısal Fonlar ile Uyum Fonu'ndan 2005 yılı için yararlanma kapasitesi ortalaması Türkiye'nin yararlanma kapasitesi olarak düşünüldüğünde ise, Türkiye 2014 yılında Yapısal Fonlar ile Uyum Fonu'ndan toplam 4.400.000.000 € elde edebilecektir. Bu kullanma kapasitesinin 2020 yılında değişmediği varsayıldığında ise rakam 7.900.000.000 €'ya çıkmaktadır (DPT, 2004c:33).

AB'ne tam üye olunması durumunda Türkiye'nin yararlanabileceği fonlara ilişkin olarak yapılan bu iki çalışmayı karşılaştırmak için Tablo 2.31. düzenlenmiştir.

Tablo 2.31. 1998 ve 2004 Yıllarındaki Türkiye'nin Yararlanacağı Fonlara İlişkin Tahmin Çalışmalarının Karşılaştırması

Fonlar	1998	2004
Yapısal Fonlar ve Uyum Fonu (€)	5.800.000.000	4.400.000.000
ATYGF-Garanti Bölümü (€)	7.400.000.000	6.400.000.000
Toplam (€)	13.200.000.000	10.800.000.000

Birlik'e aday 10 ülkenin tam üyeliğinin onaylanmasından önce Türkiye 13.200.000.000 € fon tahsis edebileceken, bu aday ülkelerin tam üye olmalarından sonra yararlanılacak fon miktarı 10.800.000.000 €'ya düşmüştür. Bunun nedeni, yeni üyelerin dahil olması ile birlikte hedef bölgelerin kapsamlarının değişmesidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM MATERYAL VE YÖNTEM

3.1. MATERYAL

“Avrupa Birliği ve Türkiye Bölgesel Kalkınma Politikaları: Uygulamalar ve Alınan Sonuçlar” konulu bu çalışmada ağırlıklı olarak ikincil kaynaklardan yararlanılmıştır.

Söz konusu kaynaklar Devlet Planlama Teşkilatı, Devlet İstatistik Enstitüsü, Merkez Bankası, Milli Kütüphane, Avrupa Toplulukları Araştırma ve Uygulama Merkezi, Gazi Üniversitesi, Hacettepe Üniversitesi, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Bilkent Üniversitesi, Çukurova Üniversitesi ve Gaziantep Üniversitesi kütüphanelerinde yapılan katalog taramalarının yanı sıra, bu birimlerdeki ilgili ve bu konuda uzman kişilerle yapılan bizzat görüşmeler ve e-mail yoluyla sağlanmıştır. İnternet kaynaklarından da geniş ölçüde yararlanılan bu çalışmada, Brüksel’deki Avrupa Komisyonu bünyesinde bulunan Bölgesel Kalkınma Politikası Yönetim Birimi’yle irtibat sağlanmış, ve böylece çalışmaya konu olan kaynaklara daha kısa zamanda ulaşılmıştır. Sağlanan bu bilgi alışverişi ile 2000 yılı öncesi yapısal araçlara ilişkin verilerin derlenmesine büyük katkıda bulunulmuştur.

Avrupa Birliği’nin incelendiği bölümde, ağırlıklı olarak, Avrupa Komisyonu’na ait <http://europa.eu.int> erişim adresli site ve İktisadi Kalkınma Vakfı’nın yayınladığı 2001 baskılı “AB’nin Bölgesel Politikası ve Türkiye’nin Uyumu” adlı eser kullanılmıştır. Bunların yanı sıra Türkiye Kalkınma Bankası’nın 2002 yılında yayınladığı “Avrupa Birliği’nin Bölgesel Kalkınma Politikası ve Bu Politikanın Aday Ülke olarak Türkiye Açısından Anlam ve Önemi”, Sema ÖZKUTEN ve Mehmet ERGUNAL’ın 1992 yılında yazdığı “Avrupa Topluluğu’nun Bölgesel Politikası” isimli eserler de bu çalışma açısından temel teşkil eden kaynaklar niteliğindedir.

Türkiye'nin bölgesel politikasının ve AB'ne uyum çabalarının incelendiği bölümlerde ise Devlet Planlama Teşkilatı yayınları ağırlıklı olarak kullanılmıştır. Devlet Planlama Teşkilatı bünyesindeki Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü tarafından 2005 yılında hazırlanan "Türkiye-Avrupa Birliği Mali İşbirliği Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları" isimli çalışma, "İlerleme Raporları", "Ulusal Plan" ve "Katılım Ortaklığı Belgesi" Türkiye'nin AB'ne uyum sürecinde geldiği aşamayı tespit bakımından yol gösterici niteliğe sahip kaynaklardır.

3.2. YÖNTEM

Yerli ve yabancı çeşitli kaynaklardan derlenen veriler ayrıştırılarak basit istatistik metotlarla, incelemeler için sistematik hale dönüştürülmüştür. Düzenli hale getirilen bu veriler, daha kolay kıyaslanabilmeleri açısından yüzdelik oranlara dönüştürülmüş ve grafiklerle anlatım daha da belirgin ve güçlü hale getirilmiştir. Bu sayede yapılan karşılaştırmaların daha sağlıklı ve net bir şekilde ifadesi mümkün olmuştur.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM DEĞERLENDİRME

4. DEĞERLENDİRME

Bölgesel farklılıklar tüm dünyada var olan küresel bir problemdir. Temelde ekonomik gelişmenin değişik bölgelerde eşit seviyede gerçekleştirilememesinden kaynaklanan bu problemin, mutlaka devlet eliyle dengelenmeye çalışılması gerekmektedir. Ekonomik gelişmeyi destekleyecek doğal kaynakların, coğrafi koşulların, yerleşim koşullarının, ulaşım ve haberleşme koşullarının farklılık göstermesi, hem az gelişmiş, hem de gelişmiş ülkelerde bölgesel farklılıkların şiddetini belirlediğinden, uygulanan politikaların bütüncül bir çerçevede düşünülmesi gerekmektedir. Makro ekonomik düzeyde ve sosyal politika reformları ile desteklenmeyen bir bölgesel politika uygulamasının başarısız olması kaçınılmazdır.

Günümüzde uluslararası düzeyde gerçekleştirilen ekonomik entegrasyon hareketlerinin en başarılı örneği Avrupa Birliği'dir. 1958 yılında 6 kurucu üye ile entegrasyona başlayan, fiziki, hukuki ve sosyal yönden bütünleşmeyi layıkıyla sağlayabilen, hatta siyasal bütünleşmeye doğru yol alan Avrupa Birliği, günümüzde 25 üyesi olan ve 3 tane de aday ülkesi bulunan, kendi bünyesinde ortak standart politikalar geliştiren ve bu politikaları başarı ile uygulayabilen, dinamik yapıya sahip bir bütünleşme hareketidir.

Tüm politikalarının temelinde üyelerin refahını ön planda tutan AB, Bölgesel Politika alanında da geliştirdiği araçlarla bu amaca hizmet etmektedir. 1990'dan 2003'e kadar olan 12 yıllık süreçte 15 üyesine toplam olarak, 138,44 milyar € ABKF, 82,63 milyar € ASF, 36,02 milyar € ATYGF ve 3,97 milyar € BYMA adı altında yapısal destek sağlamıştır. Bölgesel gelişme farklılıklarını azaltmak amacıyla yönelik olarak, bu fon kaynaklarından üye ülkelerin ihtiyaçları doğrultusunda ve belirlenen kriterlere göre kaynak tahsis edilmektedir.

Türkiye ile AB arasındaki ilişkiler Birlik'in kuruluşundan bu yana devam etmektedir. 1964 yılında hukuki bir çerçeveye oturan ilişkiler, 1980 yılındaki askeri rejimin de etkisiyle duraklama ve hatta donma noktasına gelmiş, 1988'den itibaren yeniden canlanmaya başlamıştır. 1995 yılındaki Gümrük Birliği ise Türkiye için önemli bir dönüm noktası olmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Bloku ülkelerinin AB'ne aday hale gelmesinden sonra Birlik genişleme stratejisinin Kopenhag Kriterleri çerçevesinde değişikliğe uğraması ile Türkiye'nin adaylığı tartışılır bir konum almıştır. Fakat 1999 tarihli Helsinki Zirvesi ile Türkiye'nin adaylığı onaylanmış ve böylece Birlik'e üyelik yolu açılmıştır. 17.Aralık.2004'de yapılan Brüksel Zirvesi'nde ise Türkiye'nin müzakere tarihi 3.Ekim.2005 olarak belirlenmiştir.

Türkiye'nin, AB üyesi ülkelerle arasında önemli sosyo-ekonomik bölgesel farklılıklar mevcuttur. 2003 yılı itibari ile hesaplanan endeks değerlerine göre 15 AB üyesinin ortalama gelir endeksi 405 iken, Türkiye'nin değeri 50'dir. Buna göre Birlik ortalaması ile Türkiye arasındaki gelir farklılığı yaklaşık olarak 8 kattır. En yüksek gelire sahip Lüksemburg'un aynı yılda endeks değerinin 772 olduğu düşünülürse fark yaklaşık 15,4 kata çıkmaktadır. Yine 2003 yılı itibari ile, 15 AB üyesinin ortalama işsizlik oranı 6,93 iken söz konusu yılda Türkiye 10,60'lık bir değere sahiptir. Türkiye'nin kendi bölgeleri arasında ise GSYİH açısından yaklaşık 4 kat fark bulunmaktadır. 2003 yılı sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksine göre Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi Marmara'dır (1,702). Bu bölgeyi sırası ile Ege (0,483), İç Anadolu (0,481), Akdeniz (0,021), Karadeniz (-0,514), Güneydoğu Anadolu (-1,011) ve Doğu Anadolu (-1,062) Bölgeleri izlemektedir.

Türkiye nüfusu, ekonomik hacmi, jeopolitik konumu, alanının genişliği, sosyal ve kültürel özellikleri gibi bir çok alanda diğer üye ve aday ülkelerden farklıdır. AB'ne tam üye olunması durumunda Birlik'in Bölgesel Politika dahilindeki ABKF, ASF, ATYGF, BYMA, Uyum Fonu ve diğer mali araçlardan oldukça yüksek meblağlarda kaynak sağlama imkanına kavuşacaktır. 2014 yılında tam üye olması durumunda Türkiye'ye, bölgesel farklılıkları gidermek için Yapısal Fon, Uyum Fonu ve ATYGF-Garanti Bölümü'nden toplam 6,4 milyar € kaynak tahsis edebilecektir. Türkiye'nin tam üyeliği Birlik bütçesinin dağılımını da farklılaştıracak ve diğer üye ülkelerin mali imkanlarını oldukça kısıtlayacaktır.

Bu kaynaklardan yararlanabilmesi için Türkiye'nin "Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu" adlı müktesebat başlığının tüm gereklerini

getirmesi zorunludur. Bu konuda ilgili mevzuatın uyumlaştırılması ve gerekli kurumsal yapının oluşturulması gerekmektedir.

AB, bölgesel gelişme alanında Türkiye'den beklentilerini Katılım Ortaklığı Belgesi ve İlerleme Raporları'nda belirtmiştir. Türkiye ise AB'nin bu isteklerini yerine getireceğini Ulusal Plan ve ÖUKP'nda taahhüt etmiştir. Bu kapsamda, bölgesel farklılıkların azaltılmasına yönelik bir ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikası geliştirilmesi, AB katılım öncesi mali yardımlarının etkin bir şekilde kullanımı ve üyelik sonrası yapısal fonların kullanımına ilişkin altyapının oluşturulmaya başlanması hedeflenmiştir.

Türkiye'nin uyum çalışmalarında, öncelikli olarak 2002 yılında bölgesel politikaların AB ile uyumlu ve daha etkin biçimde uygulanması ve analizlerin sağlıklı yapılabilmesi için, 12 tane Düzey 1, 26 tane Düzey 2 ve 81 tane Düzey 3 bölge birimi oluşturulmuştur. Sosyo-ekonomik göstergeler açısından öncelikli olarak tespit edilen 12 İBBS Düzey 2 bölgesinde AB katılım öncesi mali yardım ile desteklenen bölgesel kalkınma programları hazırlanmıştır. Bu programlar sayesinde, bölgesel gelişme ve yapısal uyum politikalarının etkin bir biçimde yönetilmesi, uygulanması ve izlenmesine yönelik alt yapı oluşturulması hedeflenmiştir. Şu anda sayısı 6 olan ve AB'nce desteklenen söz konusu bölgesel kalkınma programları için ayrılan fonlar, hibe şeklinde tahsis edilmiştir. Bu nedenle söz konusu kaynaklardan yararlanmak, Türkiye'nin programların öncelik konuları dahilinde belirlenen şartları taşıyan, kabul edilebilir, güçlü projeler üretebilmesine bağlıdır.

Hibe programları DPT tarafından yürütülmekte olup, hazırlanan projeler Projeler Merkezi Finans ve İhale Birimi'nin oluşturduğu Değerlendirme Komiteleri tarafından yarışma ortamında değerlendirilerek sadece başarılı bulunan projeler hibeden faydalanabilmektedir. Söz konusu değerlendirmeler, teklif çağrılarındaki başvuru rehberlerinde belirtilen standart ölçütlere göre yapıldığından, projelerin teklif çağrılarındaki hedeflerle tutarlı, beklenen faydasının yüksek, maliyet etkinliğine sahip ve sürdürülebilir nitelikli olması zorunludur. Bu nedenle hibeden yararlanma imkanına sahip olan, sivil toplum kuruluşları, ilgili yerel inisiyatifler, KOBİ'ler, yerel yönetimler, sanayi, ticaret, ziraat, meslek oda ve kuruluşları, vakıflar, dernekler, sendikalar, kooperatifler, üniversiteler, araştırma enstitüleri ve eğitim kurumlarına büyük görev düşmektedir. Kaliteli projeler üretilmediği takdirde AB'nin Türkiye için hibe ettiği kaynaklar tamamen kullanılamayacaktır. Elbette söz

konusu hibelerden yararlanma imkanına sahip bu birimlerin, teklif çağruları ve bilgilendirme kampanyalarının ciddi şekilde takibi de büyük önem arz etmektedir.

AB programlarını uygulamak, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kamu kuruluşları arasında işbirliğini geliştirmek ve bu çerçevede iller arası koordinasyonu sağlamak için, Düzey 2 bölgeleri itibari ile Bölgesel Kalkınma Ajansları kurulması hakkında kamun tasarısı hazırlanmış ve Başbakanlığa sunulmuştur. Bölgesel Kalkınma Ajanslarının işlerlik kazanması ile, AB katılım öncesi mali kaynakları ile desteklenen bölgesel programların bölgesel bazda bu birimlerce koordine edilmesi, uygulanması ve izlenmesi sağlanacaktır. Şu anda bu birimlerin görevini, DPT tarafından ilgili bölgelerde kurulan Proje Koordinasyon ve Uygulama birimleri yerine getirmekte olup, ajansların kurulması ile görev bu ajanslara devredilecektir.

1930'lu yıllardan bu yana dünya genelinde kurulan Bölgesel Kalkınma Ajansları, bulunduğu bölgenin sosyo-ekonomik koşullarını geliştirmek görevini üstlenmiştir. AB ile yapısal uyum politikaları oluşturma alanında yeni bir boyut kazanan bölge planlaması, bu planlamanın bir gereği olan Bölgesel Kalkınma Ajansları sayesinde daha etkin bir işlerlik kazanacaktır. Kalkınma planları ve yıllık programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu biçimde bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, kaynakların yerinden ve etkin kullanımını sağlamak adına, sektör ve sivil toplum kuruluşları ile kamu kesimi arasında işbirliğini geliştirmek ve bu çerçevede iller arası koordinasyonu sağlamak üzere kurulması öngörülen söz konusu ajansların, bir an önce hayata geçirilmesi Türkiye için büyük önem taşımaktadır.

Türkiye Avrupa Birliği'nin isteklerine cevaben hazırladığı Ulusal Program ile ihtiyacı olan kalkınma stratejilerini oluşturmuş durumdadır. Türkiye'nin üyeliğe tam kabulü için, Ulusal Program'da gerçekleştirmeyi taahhüt ettiği kısa ve uzun vadeli tüm yükümlülükleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Koordinasyonu başlığı altındaki yükümlülükleri yerine getirebildiği ölçüde Türkiye bölgesel farklılıklarını azaltmayı başarabilecektir. Bu nedenle, hazırlanan planların, önceki kalkınma planlarındaki çözüm önerisi olarak kalma niteliğinden çıkıp, uygulama aşamasının hızla ve titizlikle gerçekleştirilmesi, ekonomik ve sosyal açıdan bölgeler arası dengesizlikleri gidermek ve bir bütün olarak Türkiye'nin refah seviyesini yükseltmek için ciddiyetle ele alınması gereken bir konudur. Bölgesel gelişme ve yapısal araçların koordinasyonu konusunda yeterli düzeyde bir ilerleme sağlayamamış olan Türkiye'nin önünde, AB'ne uyum için halen

kat etmesi gereken uzun ve zorlu bir yol bulunmaktadır. Bir an önce bölgesel politikanın merkezi ve bölgesel düzeyde uygulanması ve denetimi için gerekli olan kurumların kurulması, bu kurumların nitelikli personel ve mali sermaye ile desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, bölgesel bazdaki kamu kurumlarının ve özel kurumların ekonomik ve sosyal kalkınmayı koordineli bir biçimde yönetmeleri kaçınılmaz bir husustur.

KAYNAKLAR

- Abuşoğlu, Ö. ve Ö. İnan. (1989). *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model*. TOBB Yayınları, No: 105, Ankara, ss. 4-10.
- AB Bölgesel Politika ve Yapısal Fonlar: Türkiye Açısından Değerlendirme*. Erişim: <http://www.ekocerceve.com/img/haberler/ABBLGESELPOLTKAVEYAPISALFONLAR.doc>, (10.12.2003).
- Adalet Bakanlığı. (2005). *Türkiye İçin Müzakere Çerçevesi*. Ankara, s.14.
Erişim: <http://www.euturkey.org.tr/abportal/uploads/files/muzakerecweb.pdf>, (19.07.2005)
- Ankara Avrupa Bilgi Merkezi. (2005). *AB-Türkiye İlişkileri.*, AABM Yayınları
Erişim: <http://www.abmankara.gov.tr/ab/001a.html>, (21.06.2005).
- Agriculture in the European Union Statistical and Economic Information 2001*.
Erişim: http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista/2001/table_en/3513full.pdf, (13.11.2004).
- Agriculture in the European Union Statistical and Economic Information 2003*.
Erişim: http://europa.eu.int/comm/agriculture/agrista/2003/table_en/3513full.pdf, (13.11.2004).
- Aktan, C. C. *Bölgeler Arası Dengesizlik Sorununun Çözümlemesinde Devletin Rolü Ne Olmalıdır?* Erişim: http://www.canaktan.org/canaktan_personal/canaktanarastirmalari/dvletreformu/aktan-bolgesel-dengesizlik-sorunu.pdf, (21.06.04).
- Aktar, C. (2002). *Avrupa Birliği' nin Genişleme Süreci*. İletişim Yayınları, İstanbul, ss. 69-71.
- Aktürk, E. (1997). *Avrupa Birliği' nde Bölgesel Sorun ve Politikalar*. Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, ss. 7-12.
- Allocation of 2003 EU Operating Expenditure by Member State*. Erişim: http://europa.eu.int/comm/budget/agenda2000/allocprep_en2003.pdf, (21.07.2004).

- Artis, M.J. and N. Lee. (1994). *The Economics Of The European Union: Policy and Analysis*. Oxford University Press, New York, s. 70.
- Avrupa Birliği Fonları*. Erişim: http://www.seciturk.org.tr/proje_fon.html, (10.08.2004).
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. (1996) *Avrupa Bölgesel Gelişmenin Hizmetinde*. Ankara, ss. 2-19.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. (2000). *AB Bölgesel Politika*. Ankara, ss. 1-19.
- Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği. (2003). *Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecine İlişkin 2003 Yılı İlerleme Raporu*. Ankara, ss. 103-105.
- Ay, M. (2003). Bölgesel ve Ulusal Kalkınmada Etkili Bir Mekanizma: Teknoparklar. *Aylık Strateji ve Analiz Dergisi*, (8). Erişim: http://www.stradigma.com/turkce/eylul2003/makale_10.html, (22.06.04).
- Bayraktar, F. (2002). *Avrupa Birliğinin Bölgesel Kalkınma Politikası ve Bu Politikanın Aday Ülke Olarak Türkiye Açısından Anlam ve Önemi*. Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara, ss. 6-68.
- Bayraktutan, Y. (1992). Kalkınma ve Altyapı. *Ankara Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, 9(3):183-194.
- Bilgili, E. (1998). Dış Ticaret, Ekonomik Kalkınma ve Sanayi Devrimi. *Erciyes Üniversitesi İİBF Dergisi*, (13):35-50.
- Bircan, İ. (2000). AB'ne Giriş Sürecinde, Türkiye ve AB Bölgesel Gelişme Politikaları ve Uygulamaları. *Yeni Türkiye Dergisi*, 36(6):1016-1026.
- Brasche, U.(2001). *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası ve Türkiye'nin Uyumu*. İKV Yayınları, İstanbul, ss. 6-101.
- Commission of The European Union Communities. (1990-1999). *Annual Reports On the Implementation of The Reform of The Structural Funds*.
- Dağ, R. (2000). Doğu ve Güneydoğu Bölgelerinin Gelişmesi Örneğinde Bölgesel Kalkınma Makro Politikaları. *TESEV Konferansı Tebliği*, İstanbul, s. 41.
- Demir, N. (1993). *GAP Bölgesinde Verimliliğe İlişkin Çalışmalar ve Önceliklerinin Belirlenmesi*. Milli Prodüktivite Merkezi Yayınları, No: 503, Ankara, ss. 8.
- Dericioğlu, T. (1989). GAP Entegre Yaklaşımı ve DPT Çalışmaları. *GAP'ta Tarım-Tarıma Dayalı Endüstriler ve Finansmanı Sempozyumu*, şanlıurfa, ss. 19-26.
- Dinler, Z. (1998). *Bölgesel İktisat*. 5.Baskı, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, ss. 77-387.

- Devlet İstatistik Enstitüsü. <http://www.die.gov.tr/bolgeselIst.htm>, (05.09.2004)
- Devlet Planlama Teşkilatı. *Kömür ve Çelik Topluluğunu Kuran Anlaşma*. Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/antlasma/akct.pdf>, (05.09.2004).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1998). *Avrupa Birliği Bütçesi-Fonları ve Türkiye' nin Tam Üyeliği*. Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/sahinr/butcefon.pdf>, (23.07.2004).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (1999). *Uluslararası Ekonomik Göstergeler*. DPT Yayınları, Ankara, s. 10.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000a). *Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. DPT Yayınları, No: 2502, Ankara, ss. 7-65.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000b). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Öncesinde Bölgesel Gelişme (1996-2000)*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 12-62.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2000c). *Sekizinci Beş yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*. DPT Yayınları, Ankara, s. 78. Erişim: <http://plan8.dpt.gov.tr/>, (04.06.2005).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001a). *Nüfus, Demografi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 5-11. Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/nufus/oik572.pdf>, (29.06.04).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001b). *Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 2-5. Erişim: http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabii/kob/KOB%20ABTercumesi_%202001.pdf, (30.06.2005).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2001c). *AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı 2001*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 329-338. Erişim: <http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabii/uprog/uprog.htm>, (25.06.2005).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2003a). *Ön Ulusal Kalkınma Planı Bölgesel Gelişme Stratejileri (Taslak)*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 257,258.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2003b). *İllerin ve Bölgelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması 2003*. DPT Yayınları, No: 2671, Ankara, ss. 78-101.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2003c). *Bölgesel Gelişme Stratejisi, Hedef ve Operasyonel Programlar 2004-2006*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 3-30.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2003d). *Ön Ulusal Kalkınma Planı (2000-2006)*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 122-160.

- Devlet Planlama Teşkilatı. (2003e). *Türkiye İçin Katılım Ortaklığı Belgesi*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 6-21. Erişim: <http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/kob/KOB-DPT21Nisan2003.pdf>, (30.06.2005).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2003f). *AB Müktesebatının Üstlenilmesine İlişkin Türkiye Ulusal Programı 2003*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 584-588. Erişim: <http://www.dpt.gov.tr/abigm/tabi/uprog/uprog.htm>, (25.06.2005).
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2004a). *Uluslararası Ekonomik Göstergeler*. DPT Yayınları, Ankara, s. 10.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2004b). *Türkiye'nin AB'ne Katılım Sürecine İlişkin 2004 Yılı İlerleme Raporu*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 115,116.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2004c). *Türkiye'nin Üyeliğinin AB'ye Muhtemel Etkileri*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 32-35.
- Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *Türkiye-Avrupa Birliği Mali Kapsamındaki Bölgesel Kalkınma Programları*. DPT Yayınları, Ankara, ss. 4-52.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı. (1999). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. DTM Yayınları, Ankara, ss. 106-185.
- Dış Ticaret Müsteşarlığı –Türkiye Osalar ve Borsalar Birliği. (2002). *Avrupa Birliği ve Türkiye*. 5. Baskı, DTM-TOBB Yayınları, Ankara, ss. 131-147.
- Duran, M.S. (2000). Türkiye'de Uygulanan Yatırım Teşvik Politikalarının Bölgesel Etkileri. *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, 15(167):45-57.
- Elazığ Valiliği. (2005). *AB Bölgesel Kalkınma Programları*. Elazığ Valiliği İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüğü Yayınları, Elazığ, s. 14. Erişim: http://www.elazig.gov.tr/tr/kurumvekuruluslar/images/AB_bolgesel_programlar.pdf, (10.04.2005).
- Erkal, M.E. (1972). *Bölgelerarası Dengesizlik ve Doğu Kalkınması*. Şamil Yayınevi, İstanbul, ss. 13-26.
- Ertuğrul, Ö. (2003). AB Bölgesel Kalkınma Çerçevesinde Bölgesel Yardımlar. *AB'nde Devlet Yardımları Kurallarını Belirleyen Çerçeve ve İlke Kararları*. Hazine Müsteşarlığı Teşvik ve Uygulama Müdürlüğü Yayınları, Ankara, ss. 43-47. Erişim: <http://www.treasury.gov.tr/arastir/ma/ABson.pdf>, (23.07.2004).
- Ertürk, H. (1997). *Kent Ekonomisi*. 2.Baskı, Ekin Kitap Evi, Bursa, s. 143.
- European Commission. (1998). *Annual Report Of The Cohesion Found*. s. 21.
- European Commission. (2002). *Ispa Manual Working Document*. Erişim: http://europa.eu.int/comm/regional_policy/funds/download/manuen.pdf, (03.08.2004).

- European Commission. (2003). Annex To Annual Report On The Cohesion Fund (2003) Commission Working Document. s. 19. Erişim: http://europa.eu.int/comm/regional_policy/sources/docoffic/official/reports/pdf/fc2003/annex.pdf, (27.06.2005).
- European Investment Bank. (2005). *2004 Statistical Report*. EIB Press, s. 31.
- Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı. (1993). *GAP Bölgesi Hareket Planı 1993-1997*, GAPBAKİP Yayınları, Ankara, ss. 2-6
- Gök, A. (2004). Bölgesel Kalkınmanın Dış Ticarete Etkisi ve Gap Örneği. *Gap Bölgesinde Dış Ticaret ve Tarım*. Türk Ekonomi Kurumu Yayınları, Ankara, ss. 75-80.
- Göymen, K. (2004). *Bölgesel Kalkınmada Yerel İdareciliğin Rolü*. ss. 3-11. Erişim: <http://idari.cu.edu.tr/igunes/sayfa1.htm>, (25.06.2004)
- Han, E. ve A.A. Kaya. (2002). *Kalkınma Ekonomisi Teori ve Politika*. 4. Baskı, Etam A.Ş. Matbaa Tesisleri, Eskişehir, ss. 2-57.
- Indicative Annual Allocations Per Country For Phare, Ispa and Sapard From 2000: Comparision With Pre-Accession Flows 1995-99*. Erişim: <http://www.mfa.gov.tr/grupa/ad/adc/TheEUsGrantAssistanceoTheOtherCandidates.pdf>, (03.08.04).
- Instrument for Structural Policies for Pre-Accession (ISPA) Erişim: http://europa.eu.int/comm/regional_policy/funds/ispa/ispa_en.htm#isa, (05.07. 2004).
- Interreg III*. Erişim: http://www.europa.eu.int/comm/regional_policy/interreg3/index_en.htm, (20.07.04).
- Ildıracı, M. (2003). *Bölgesel Kalkınma Teorisi ve Gelişme Stratejileri*. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, ss. 4-51.
- Ispa–Instrument for Structural Policies for Pre-Accession*. Erişim: <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/pas/ispa.htm>, (01.07.04).
- İktisadi Kalkınma Vakfı. (2004). *Avrupa Birliği'nin Bölgesel Politikası*. 2. Baskı, No:4, İstanbul, s. 4-32.
- İnce, T. (2001). AB Temel İlke Ve Politikaları. Ataum Ders Notları, Ankara, s. 20.
- Karlık, R. (1999). *Türkiye Ekonomisi*. 6. Baskı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul, ss. 5-16.
- Kobu, B. (1996). *Üretim Yönetimi*. 9. Baskı, Avcıol Basım-Yayın, İstanbul, s. 128.

- Köroğlu, S. (2003). Avrupa Birliği Bölgesel Politikası ve Yapısal Fonlar. *Dış İlişkiler Ve At Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Tarafından Gerçekleştirilmiş Olan Hizmet İçi Eğitim Programı Notları*. Ankara, ss. 15-21. Erişim: http://213.139.233.100/kurumsal/birimler/merkez/diatk/web/hi_sunumlar.htm, (06.07.04).
- Mengi, A. (2001). Avrupa Birliği'nde Bölge, Bölge planlaması ve Türkiye. *Gap Dergisi*, 9(15):23-25. Erişim: <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/bolge.html>, (18.05.2004).
- Milli Güvenlik Kurulu. (1993). *Türkiye' de Bölge Planlamasının Evreleri*. MGK Yayınları, No:2, Ankara, ss. 16-27.
- Ocaklı, H. (1989). GAP'ta Yönetim Birimi Uygulamaları. *GAP'ta Tarım-Tarıma Dayalı Endüstriler ve Finansmanı Sempozyumu*, Şanlıurfa, ss. 27-39.
- Okumuş, Ö. v.d. (2004). Avrupa Birliği Uyum Sürecinde Türkiye'de Bölgesel Amaçlı Devlet Yardımları. (Der.) *Avrupa Birliği Müktesebatında Devlet Yardımları ve Türkiye'nin Uyumu*. Erdem, Ş. (Ed.), Akdeniz üniversitesi Akdeniz Ülkeleri Ekonomik Araştırmalar Merkezi, Antalya, ss. 213-227.
- Oralalp, F. (2001). AB Bölgesel Kalkınma Politikaları. *Gap Dergisi*. 9(15):10-13. Erişim: <http://www.gap.gov.tr/Turkish/Dergi/D9152001/abbkp.html>, (09.07.04).
- Önder, İ. (1988). Güneydoğu Anadolu Projesinin Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Şanlıurfa ve GAP Sempozyumu*, İstanbul, ss. 95-102.
- Ören, M.N. v.d. (17-21 Ocak 2000) Türkiye' de Ulusal Entegre Projeler ve Tarımsal Kalkınma. *V. Türkiye Ziraat Mühendisliği Teknik Kongresi*. Ziraat Mühendisliği Odası Yayınları, Ankara, ss. 129-143. Erişim: <http://www.zmo.org.tr/etkinlikler/5tk02/05.pdf>, (24.05.2004).
- Organize Sanayi Bölgesi Kanunu*.(2000). Erişim: <http://www.iskosb.org/images/5.htm>, (22.06.04).
- Özkuten, S. ve M. ERGÜNAL.(1992). *Avrupa Topluluğu' nun Bölgesel Politikası*. Hazine ve Dış ticaret Matbaası, Ankara, ss. 10-77.
- Özsabuncuoğlu, İ. H. (1998). The Consequences of Integrated Regional Development Policies in Turkey. *Third World Planning Review*, 20(3):309-323.
- Özsabuncuoğlu, İ. H. (1999). *The Economics of Natural Resources*. Gaziantep Üniversitesi Yayınları, Gaziantep, ss. 60-107.

- Özsağır, A. (2002). Yerel Sanayi Odaklarının Arkasındaki Güç: Girişimciler. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (1): 93-111.
- Phare*. Erişim: <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/index.htm>, (01.07.04).
- Phare Programme Types*. Erişim: <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/programmes/index.htm>, (01.07.04).
- Priorities of Phare*. Erişim: <http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/pas/phare/focus.htm>, (01.07.04).
- Phare Türkiye ve Bulgaristan Arasında Sınır Ötesi İşbirliği (PHARE CBC)*. Erişim: <http://www.kirklareli.gov.tr/4010/4010isbirligiprogrami.htm>, (21.06.2005).
- Real GDP Growth Rate*. Erişim: http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=detailref&language=en&product=STRIND_ECOBAC&root=STRIND_ECOBAC/ecobac/eb012, (13.11.2004).
- Sapard–Special Accession Programme for Agriculture & Rural Development*. Erişim:<http://www.europa.eu.int/comm/enlargement/pas/sapard.htm>, (01.07.04).
- Sarıca, İ. (2001). Türkiye’ de Bölgesel Gelişme Politikaları ve Projeleri. *Akdeniz Üniversitesi İİBF Dergisi*, (1):154-204.
- Science Park*. Erişim: <http://www.iaspworld.org>, (02.05.2004).
- Şahin, R. (1998). *Avrupa Birliği Bütçesi Fonları ve Türkiye’nin Tam Üyeliği*. DPT Yayınları, Ankara, ss.98-117. Erişim: <http://ekutup.dpt.gov.tr/ab/sahinr/butcefon.Html>, (23.07.2004).
- Taş, S. ve S. Taban. (2004). İktisadi Kalkınmada Para ve Sermayenin Yeri. *Kalkınma Ekonomisi*. Taban, S. ve M. Kar (Ed.), Ekin Kitap Evi, Bursa, ss.159-196.
- The Cohesion Fund at a Glance*. (02.05.2005). Erişim: http://europa.eu.int/comm/regional_policy/funds/procf/cf_en.htm, (27.06.2005).
- The EIB, the EU's Financing Institution*. Erişim: <http://www.eib.org/about/about.asp?cat=181>, (29.07.2004).
- Total Unemployment Rate*. Erişim: http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/reference/display.do?screen=detailref&language=en&product=STRIND_EMPLOI&root=STRIND_EMPLOI/emploi/em071, (13.11.2004).
- Treaty Establishing the European Community*. Erişim: <http://www.hri.org/docs/Rome57/Part3Title05.html#Art92>, (08.07.2004).

- Uğurlu, N. (1992). *Avrupa Topluluğu Bölgesel Politikası, Yapısal Fonlar ve Bu Fonlardan Türkiye' nin Yararlanma Olanakları*. DPT Yayınları, No: 2295, Ankara, ss. 32-38.
- United Nations Development Programme. (2004). *Human Development Report*. Erişim: http://hdr.undp.org/reports/global/2004/pdf/hdr04_complete.pdf, (08.06.2005).
- Urban II*. Erişim: http://www.europa.eu.int/comm/regional_policy/urban2/index_en.htm, (20.07.2004).
- Worldbank Development Indicators*. (2005). WDI. Erişim: <http://www.worldbank.org/data/wdi2005/index.html>, (05.06.2005).
- Yerel Yönetim Araştırma Yardım ve Eğitim Derneği. (29.05.2005). *AB Tarafından Yönetilen Bölgesel Programlar*. YAYED Erişim: http://www.yayed.org/genel/bizden_detay.php?kod=49, (07.06.2005).

EKLER

EK A. Sosyo-Ekonomik Göstergeler (DPT, 2003b:101)

Göstergeler		Marmara Bölgesi	Ege Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Akdeniz Bölgesi	Karadeniz Bölgesi	G.D.Anadolu Bölgesi	D.Anadolu Bölgesi	Türkiye	
Demografik	1	Toplam Nüfus	17.365.027	8.938.781	11.608.868	8.706.005	8.439.213	6.608.619	6.137.414	67.803.927
	2	Şehirleşme Oranı	79,07	61,48	69,25	59,78	49,03	62,69	53,05	64,9
	3	Yıllık Ort. Nüfus Art. Hızı	26,7	16,29	15,79	21,43	3,65	24,8	13,76	18,29
	4	Nüfus Yoğunluğu	241	100	63	98	73	88	42	88
	5	Doğurganlık Hızı	1,91	2,17	2,54	2,58	2,39	4,86	3,92	2,53
	6	Ort. Hane Halkı Büy.	3,85	3,81	4,42	4,6	4,87	6,55	6,27	4,5
İstihdam	7	Tarımda Çalışanlar/Toplam İstihdam	25,33	50,48	46,81	54,97	66,1	61,35	66,41	48,38
	8	Sanayide Çalışanlar/Toplam İstihdam	25,67	13,84	10,55	8,78	7,29	7,06	3,26	13,35
	9	Ticaret İş Kolunda Çalışanlar/Toplam İstihdam	14,28	10,1	8,9	10,46	5,97	6,21	4,44	9,67
	10	Mali Kurumlarda Çalışanlar/Toplam İstihdam	5,39	2,64	4,01	2,29	1,45	1,17	1,05	3,11
	11	Ücretli Çalışanlar/Toplam İstihdam	62,23	43,26	45,07	37,81	27,48	33,21	28,83	43,52
	12	Ücretli Çalışan Kadınlar/Toplam İstihdam	14,68	10,42	8,52	7,37	4,44	3,72	2,69	8,81
	13	İşverenler/Toplam İstihdam	4,29	2,62	2,53	2,23	1,46	1,51	1,08	2,61
Eğitim	14	Okur-Yazar Nüfus Oranı	92,4	89,78	90,32	88,16	85,82	73,22	77,71	87,3
	15	Okur-Yazar Kadın Nüfusu/Toplam Kadın Nüfusu	88,14	84,2	84,96	81,96	78,49	60,16	65,9	80,62
	16	Üniversite Bitirenler/22+ Yaş Nüfusa Oranı	9,95	8,42	10,31	8,28	5,92	4,99	6,13	8,42
	17	İlkokullar Okullaşma Oranı	115,65	100,07	92,95	97,69	87,39	94,12	86,41	98,01
	18	Liseler Okullaşma Oranı	41,05	39,67	41,58	42,18	31,7	27,32	26,33	36,92
	19	Mesleki ve Teknik Liseler Okullaşma Oranı	29,39	25,35	21,69	16,55	23,04	6,6	9,29	20,49
Sağlık	20	Bebek Ölüm Oranı	39,36	40,13	41,77	37,13	42,33	48,33	53,36	43
	21	Onbin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	16,43	14,81	17,22	10,06	8,73	5,49	7,54	12,7
	22	Onbin Kişiye Düşen Dış Hekimi Sayısı	3,6	2,93	2,86	1,39	1,08	0,52	0,61	2,22
	23	Onbin Kişiye Düşen Eczane Sayısı	3,8	3,8	3,12	2,85	2,22	1,85	1,21	2,94
	24	Onbin Kişiye Hastane Yatağı Sayısı	28,18	23,13	26,29	18,88	23,65	13,26	17,87	23,04
Sanayi	25	Organize San. Böl. Parsel Sayısı	3.425	3.439	16.399	1.298	1.561	1.733	871	28.726
	26	Küçük San. Sit. İş Yeri Sayısı	12.708	13.941	17.106	11.610	12.732	7.044	6.161	81.302
	27	İmalat Sanayii İşyeri Sayısı	5.608	1.969	1.620	658	761	359	143	11.118

Göstergeler		Marmara Bölgesi	Ege Bölgesi	İç Anadolu Bölgesi	Akdeniz bölgesi	Karadeniz Bölgesi	G.D.Anadolu Bölgesi	D.Anadolu Bölgesi	Türkiye	
Sanayi	28	İmalat Sanayii Yıllık Çalışanlar Ort. Sayısı	585.679	187.282	148.070	77.723	80.118	31.576	20.040	1.130.488
	29	İmalat Sanayii Kurulu Güç Kapasite Miktan	5.466.414	2.014.306	1.711.732	1.905.901	1.786.457	381.183	212.085	13.478.078
	30	Fert Başına İmalat Sanayi Elkt. Tüketimi	872	823	348	626	371	196	146	550
	31	Fert Başına İmalat Sanayi Katma Değeri	756	449	251	216	128	73	38	350
Tarım	32	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Ürt. Değeri	1.187	1.341	1.410	1.129	955	883	884	1.124
	33	Tarımsal Üret Değerinin Türkiye İçindeki Payı	16,13	17,26	18,81	14,77	15,35	8,14	9,53	100
İnşaat	34	Daire Sayısı	5.520.091	2.557.077	2.783.819	2.078.908	1.602.619	946.373	746.943	16.235.830
	35	Borulu Su Tesisatı Bulunan Daire Oranı	98,39	96,92	95,8	96,95	95,22	93,86	90,71	96,6
Altyapı	36	Kırsal Yerleşmelerde Asfalt Yol Oranı	74,82	71,97	60,74	61,95	25,59	36,24	25,97	45,23
	37	Yeterli İçme Suyu Götürülen Nüfus Oranı	91,39	87,46	94,9	86,97	83,73	74,44	78,51	84,98
	38	Devlet ve İl Yolları Asfalt Yol Oranı	95,99	98,41	95,8	94,24	89,9	84,65	79,92	91,28
Mali	39	GSYİH İçindeki Pay	37,04	15,28	16,96	12,06	9,46	5,06	4,14	100
	40	Kişi Başına GSYİH	2.657	2.130	1.820	1.726	1.396	954	841	1.837
	41	Banka Şube Sayısı	3.080	1.284	1.266	784	749	301	322	7.786
	42	Kişi Başına Banka Mevduatı	1.916	708	1.347	475	320	115	133	939
	43	Toplam Banka Mev. İçindeki Pay	52,26	9,95	24,57	6,5	4,24	1,2	1,29	100
	44	Toplam Banka Kredileri İçindeki Pay	51,2	10,02	21,29	6,93	7,24	1,8	1,53	100
	45	Kırsal Nüfus Başına Tarımsal Kredi Miktan	102	149	192	119	244	35	56	138
	46	Kişi Başına Sınai, Ticari ve Turizm Kredileri Mikt.	859	278	489	190	132	68	48	392
	47	Kişi Başına Belediye Gid.	121	78	90	83	55	44	37	82
	48	Kişi Başına Genel Bütçe Gel.	1.146	344	449	176	111	63	57	464
	49	Kişi Başına Gelir ve Kurm. Ver. Miktarı	366	119	198	72	53	28	30	165
	50	Kişi Başına Kamu Yatırımları Miktarı	277	227	276	195	244	213	266	248
	51	Kişi Başına Teşvik Belgeli Yatırım Tutan	4.772	2.475	2.002	3.183	924	2.030	611	2.668
	52	Kişi Başına İhracat Miktan	5342,36	3415,97	407,45	1841,18	661,81	347,27	83,81	2248,52
	53	Kişi Başına İthalat Miktan	10475,78	4162,34	1345,14	2943,75	809	196,9	81,31	3967,17
Diğer	54	Onbin Kişiye Düşen Özel Otomobil Sayısı	876	799	884	615	435	208	197	652
	55	Onbin Kişiye Düşen Motorlu Kara Taşıtı Sayısı	1.234	1.423	1.288	1.230	755	505	343	1.056
	56	Kişi Başına Elkt. Tükrtim Miktarı	2,19	1,77	1,13	1,45	0,99	0,85	0,57	1,43
	57	Kişi Başına Telefon Kontör Değeri	3.045	1.898	1.860	1.485	1.223	837	868	1.852
	58	Yeşil Karta Sahip Nüfus Oranı	6,42	10,84	14,22	15,86	23,95	22,54	24,43	14,93

ÖZGEÇMİŞ

H.Nisa Bildirir 1978 yılında Gaziantep’de doğdu. İlk ve orta öğrenimini Gaziantep’de tamamladı. 1997 yılında Gaziantep Üniversitesi Meslek Yüksek Okulu Bilgisayarlı Muhasebe Bölümü’nü kazandı. 1999’da bölüm birincisi olarak mezun olduktan sonra, Gaziantep Üniversitesi İktisat bölümüne dikey geçiş yaptı. 2002 yılında bu fakülteden de dereceyle mezun oldu. Aralık 2002’de İktisat Politikası ABD’nda Araştırma Görevlisi olarak göreve başladı. Halen bu göreve devam etmektedir.

CURRICULUM VITAE

H.Nisa Bildirir was born in Gaziantep in 1978. She completed her primary and middle school education in Gaziantep. In 1997 she registered the Department of Computed Aided Accounting of Vocational School of Higher Education of University of Gaziantep. After graduated from this department, she transferred to the Department of Economics of Gaziantep University. She graduated from this faculty in 2002 with honor. She has been working as research assistant in Economy Policy since December 2002.